

Hamvas Béla válogatás

BABÉRLIGETKÖNYV	8
MEDITÁCIÓ A HEGYTETŐN ALKONYATKOR, VAGY AZ EMBERI CSELEKVÉS METAFIZIKÁJA	10
REGGELI FELJEGYZÉS.....	12
A VIRÁGSZEDÉS LÉLEKTANA.....	14
ÍZEK.....	23
TÉLI TERV	26
A KONYHAKERT	31
ÍRÓASZTALKULTÚRA.....	33
AZ UTAZÓTÁSKA.....	37
CSONTVÁRY NAGY CÉDRUSA	40
A RÁNTOTTLEVES	44
A MŰ ELÉGETÉSE	46
AZ ÁGY	48
VÁRAKOZÁS	50
ÁLLAMOK KIALAKULÁSA.....	52
A JÓISTEN UZSONNÁJA.....	53
CSERESZNYÉT SZEDNI	55
AZ ESQUILINUSI VÉNUSZ	60

A WILLENDORFI VÉNUSZ.....	68
GYÜMÖLCSÓRA.....	74
ARLEQUIN	85
HOL IGYAK? (A BOR FILOZÓFIÁJÁBÓL)	102
A TAMARISZKUSZ ALATT	104

BABÉRLIGETKÖNYV

Déli szigetek között hajóztam s egy napon olyan helyre értem, ahol a fogadó babérligetben állt.

Babérfát még keveset láttam. Úgy tudtam, ha természetesen fejlődik, csak bokor. Itt szép, magas, lombos fa volt, a kertben legalább háromszáz darab. Ebéd és vacsora közben a mély, sötétzöld árnyékban fűszeres illatát szívtam. A frissen sült hal, vörösbor, szőlő mellé babérilla levegő! Aki teheti, szánjon rá egy hetet, nem fogja megbánni.

Az étkezésre korábban jöttem, csakhogy tovább ülhessek itt. A tengerre láttam, a kicsiny kikötőre, ahol munkások, halászok, fügét áruló asszonyok nyüzsögtek. Távolabb az öbölben apró szigetek, ciprusfákkal, a középben kolostor. Ott ültem az árnyékban tétlenül, mialatt kint a napfényben izzottak a fehér kövek és szikrázott a tenger. Ebéd után, mikor a török kávé megittam, a heverőbe dőltem, lábamat felraktam a székre és a nehéz, illatos dohányt élveztem. Többször elbóskoltam néhány percre, aztán ismét felnéztem. Csábított az alvás, de a szépség, amit láttam, nem eresztett. Nem tudtam választani az álom és az ébrenlét között. A déli napfény, a tenger felől jövő puha szél, a fűszeres levegő inkább volt álom, mint amit álmodni tudtam volna.

Egyszerre arra gondoltam, hogy nincs nálam könyv. Olyan könyv, amit most jól esne olvasni. A gondolat lassan támadt bennem, egészen lassan, ahogy a cigarettafüst lebegett a zöld árnyékban, sietség nélkül és megbékélten. Mi az, amit magammal hoztam? Vándorkönyv, hajófedélzetkönyv, alkonyati könyv. Egyetlenegy babérligetkönyv sincs. Tűnődtem, ugyan melyik lehetett volna, ha elhoztam volna: kínai? francia? görög? angol?

Akkor elhatároztam, hogy hasonló alkalomra, nem is másnak, csak magamnak, vagy nem is magamnak, csak másnak, egyszer, ha időm engedi és a Múzsák, könyvet írok. Idevaló könyvet, amit azonnal le lehet tenni, ha hozzák a levest. Újra föl lehet venni, s mielőtt a szardella érkezik, még el lehet olvasni belőle ötven sort. Esetleg százat. Két korty bor között és feketekávé után. Két lapot vacsora előtt. Olyan könyvet, amelyik nem sértődik meg, ha az ember kinéz a partra és elbáméskodik valamin, amit a következő pillanatban elfelejt. El lehet veszíteni, és el lehet ajándékozni.

A szobában, itthon, vagy a könyvtárban semmit sem fog éni. Olvasása nem is ajánlatos. Csak fűszeres babérlevegővel élvezhető. Legjobb kávé után, amikor az ember nyugvószékből hever, illatos cigarettát szív, elolvas belőle másfél lapot, s utána édesen szundikál, mialatt a sirályok a kék víz fölött keringenek.

MEDITÁCIÓ A HEGYTETŐN ALKONYATKOR, VAGY AZ EMBERI CSELEKVÉS METAFIZIKÁJA

Szigetnek hívják azt a szárazföldet, amelyet minden oldalról tenger vesz körül. A meghatározás egzakt; mégis, amikor először voltam azon a szigeten, ahol a hegyre fölmentem és köröskörül mindenütt vizet láttam, megdöbbsentem. Egészen más ez, mint a meghatározás; meg voltam illetődve.

Két hetet laktam ott és minden délután, mikor a hőség alábbhagyott, a hegyre mentem. A kis kápolna mellett a lépcsőn üldögéltem a sárga rozmaring büvös illatában. Olvastam, a legtöbbször hangosan, hogy a tenger is hallja. S mikor felnéztem, szememmel a part szegélyét kísértem köröskörül, nevettem, és azt mondtam: sziget.

Délkeleten a láthatár szélén város feküdt. Nappal a párás levegőben elveszett, csak alkonyatkor volt látható, mikor a lámpák kigyúltak. A szigeten százötven halász lakott, a hajó kétszer egy héten hozott postát, s így a kultúrvilággal az egyetlen kapcsolatom ez a távoli lámpafény volt. Nem bántott és nem érdekelt; mindössze tudomásul vettem, hogy amott hús, vagy hány ezer ember él és szokott emberi tevékenységét folytatja.

A halászfalu felé fordulok. A szélső ház elé ölfával rakott kocsi érkezik. Az ember az ölfát a vállára veszi, tíz lépésre viszi és leteszi. Visszamegy, a másik ölfát is felveszi, elviszi, leteszi. Majd a kocsi megürül. Akkor az egyik szálfát újra felveszi s a bakra ráteszi. A fűrész az ajtó mellől a szögről leveszi és az ölfára ráteszi. Mikor a hasábokat elfűrészelte, újra felveszi s a favágó tönkre ráteszi, a fejszét előveszi, a fát felapritja s a fejszét leteszi. Az aprított fát felszedi, a kosárba beteszi, a kosarat felveszi s a házba beviszi. Röviden tehát: kiteszi, beteszi, felveszi, leveti, elviszi, leszedi, beviszi.

Egyszer azt néztem, miképpen építik a nagy vashidat, amelyiken majd vasút megy, kocsi, autó, ember, hadsereg. A munkás a szöget felveszi és beveri. Az acéllapot a kocsiról leszedi, a hídra felviszi és leteszi. A másik munkás átveszi, felszedi, leteszi. A szöget a csomagból kiveszi. Tűzbe teszi. Mikor már tüzes, kiveszi, a hídra ráteszi és beveri. Csak azért, hogy a hídon keresztül az ember átvigye azt, amit kivett és betett és levett és átvett és letett.

Vagy elgondolom, hogy mit teszek reggel, amikor fölkelek: a lábamat a takaró alól kiveszem, a hálóinget leveszem, a kancsót felveszem, a vizet

belőle kiteszem, a kancsót visszateszem, a szappant fölveszem, magamat bekenem, a vizet magamra teszem, a törülközőt felveszem, leteszem, a poharat fölveszem, a fogpasztát a kefére ráteszem, a számba beteszem, aztán az egészet kiteszem, a cipőt és a ruhát felveszem, a holmit a zsebembe beteszem. Röviden: felveszem, leteszem, kiszedem, beveszem, levetem, elviszem, leszedem.

Ezt ott a szigeten, a hegytetőn, alkonyatkor gondoltam el, különösebb melankólia, vagy káröröm nélkül, mialatt a kigyulladó lámpákat néztem, s azon tűnődtem, hogy mit csinál ott olyan szűk helyen az a sok ezer ember. Mit csinál? Szokott emberi tevékenységét folytatja. S mi ez az emberi tevékenység? Fát rak, vagy hidat épít, vagy öltözködik. Más szóval: kiteszi, beteszi, felveszi, leveti, elviszi, leszedi, beviszi. Sokan már nem is szokásszerűen, hanem türelmesen, lelkesedéssel, komolyan, meggyőződéssel, sok tekintetben kiváló tanultsággal, begyakorolva, büszkén, hivatásosan, de kiteszik, beteszik, kiveszik, fölveszik, levetik, elviszik, leszedik, kiviszik, beviszik. Annak, hogy ezt a tevékenységet folytatjuk, általában értelmet szoktunk tulajdonítani. Ha megzavarnak benn, képesek vagyunk megharagudni, ha kifogásolnak, igyekszünk helyesen megtanulni. A kisgyerek már az anyatejet kiszedi, gyomrába beteszi s a fölöslegesét kiteszi. A csörgőt felveszi s leteszi. Később az iskolában a tollat felveszi, a tintába beteszi, a papírra ráteszi. Mindez hallatlanul fontos.

Irónia nélkül.

REGGELI FELJEGYZÉS

(Mialatt az ember a mólón ül, lábát a víz fölé lógatja, s a tengerben a halakat nézi.)

Az északi életrend a délitől a következőkben különbözik: Északon az az ember, aki kezéből a kezdeményt kiereszti, elveszett. - Délen viszont az veszett el, aki a kezdeményt megtartja, és nem tudja magát elereszteni.

A különbség lényeges. A kezdeményt az embernek északon a kezében kell tartania, s ezért minden dolgok középpontja: az Én. Délen a kezdeményről le kell mondania, s ezért minden dolgok középpontja: az istenek.

Aki délre jön, jól gondolja meg, tevékenységét fel kell adnia, és magát el kell engednie. Megrögzött hyperboreusnak nehéz. Nehéz, hogy ami benne a legerősebb, azt ki kell kapcsolnia. Sokan ki se bírják. A metamorfózis e fajtájától megbetegsznek. A betegség neve: unalom.

A szellemi ember a metamorfózisra különösen érzékeny. Éppen ezért, amikor Delet eléri, a határkö mellé ásson gödröt, tegye bele Énjét. Ha fél, hogy valaki ellopja, tegye melléje névjegyét, vagy csomagolja papírba és jelölje meg nevének kezdőbetűivel, aztán nyomassa le kövel. Visszatértében újra vegye ki és tegye a helyére. Ha a szertartást megteszi, meglátja, hogy Én nélkül is egészen jól meg lehet élni.

Az első tapasztalat, amit az ember tesz, hogy a vagyok eltűnt. Kék ég van, napfény van, meleg van, szél van, sós víz van, hajó van, zaj van. És ez a sok van úgy egyszerűsíthető, hogy istenek vannak. Az embernek semmi dolga. A legfontosabbat, azt, hogy van, az istenek elvégzik helyette. Az ember nem csinál semmit. És mert nem csinál semmit, nem fárad el. Ezért alszik az ember délen olyan jól.

A második tapasztalat, hogy egyszerre elkezdd nem sietni. Semmi sem sürgős. Minél lassabban és minél kevesebbet. A déli ember úgy él, mintha állandóan szabadságon lenne. Az ember észreveszi, hogy az Én, aki állandóan kergette, nincs. Megnyugszik, és attól a pillanattól kezdve mindenre ráér.

A harmadik tapasztalat a legfontosabb. Nem kell gondolkoznia. Ha mindenáron akar, lehet. De nem muszáj és teljesen fölösleges. Gondolkozom,

tehát vagyok? Ezt az északi ember találta ki. Egyáltalában nincs így. Nem gondolkozom, mégis egészen jól megvagyok. Sőt nem is vagyok. Az istenek vannak és én itt csak lopom a napot. Sőt, nem is én, hanem valaki, aki könnyebb, világosabb, nyugodtabb, mint az Én, aki nyugodtan és szabadon lebeg a világban.

Gondolkozás helyett Délen az embernek a dolgok eszébe jutnak. Csak úgy, minden különösebb erőfeszítés nélkül, sőt minél kisebb az erőfeszítés, annál inkább. Íme, most is mi jutott eszembe.

Tegyük fel, hogy két nép egymással háborúba keveredik. Nem ritkaság, a történet hoz fel rá néhány példát. A bolondok egymásnak rohannak, és ezerszámra halomra gyilkolják egymást. Amivel azt érik el, hogy a másik mindig dühösebb, és ha le is győzik, bosszút esküszik. Erőt gyűjt, néhány év múlva újra megrohanja a másikat, és akkor esetleg ő győz. Most az egész kezdődik előlről.

Ha véletlenül valakivel háborúba keverednék, első dolgom lenne: azonnal, a legmegalázóbb feltételekkel is, haladék nélkül békét kötni. Ígéretet tennék, hogy harminc éven át az illető nép rabszolgája leszek. Minden erőmmel az ő javát fogom szolgálni. Vasútaimon neki szállítanám azt, amit földem terem, hajómmal neki vinném a távoli földek nagy kincseit. Sok fűszert, édességet, selymet, aranyat, drágakövet, mind, mind neki adnám. Saját népeimről még az inget is leszedném s azt is odaadnám. Irgalmatlan lennék. Úgy elhalmoznám földi javakkal, hogy nem is érne rá másra, csak dőzsölésre. Hízlalnám, tömném, dicsérném. Ami gyümölcs, hal, hús, vad, rizs, gyapjú, kávé van a földön, mind eléje szórnám.

Százat egy ellen, hogy az a nép harminc évet sem bírna ki. Úgy meghízna, olyan léha, buta, hájas, aluszékony lenne, hogy nem is kellene hadjáratot indítani ellene. Ha fegyverrel győzném le, megerősíteném, mert növelném benne az elégtétel ösztönét. S a jólétbe eddig még minden nép belehalt.

Ilyesmi jutott az eszembe. Nem tudom, helyes, vagy helytelen, nem is gondolkozom rajta.

A VIRÁGSZEDÉS LÉLEKTANA

A vasilincset eltépni könnyebb,
mint a virágkoszorút.
(Abbé Constant)

Ha majd életem végén a Halál angyala elé jutok, azt hiszem, lázadás nélkül fogom tudni követni az ismeretlenbe. Elmulasztottál valamit? Azt válaszolom: Nem hiszem. De ha majd így szól: Sajnálsz itt hagyni valamit? Azt fogom mondani: A virágokat.

Szívesen és könnyen lemondok arról, ami a földön él, de a virágok, a virágok!

Az Angyal azt mondja: Meglátod, a képek világánál az értelem világa gazdagabb. Ott majd belülről fogsz látni. Olyan ez, mint mikor mély meditációba merülsz. A földtől elszakadva nincs más tapasztalatod, mint az anyagtalan zszibongás; boldogan és felszabadultan a határtalanságban lebegsz. A szerelem nagy pillanataiban, amikor a külső és a belső világ közt a fal leomlik, és nem tudod többé, hol a kint és hol a bent, a test lélekké válik és a lélek testté; a vallás nagy pillanataiban, amikor az itt és a túlhan közt a fal leomlik, és nem tudod többé, hol az itt és hol a túlhan; olyan állapotban fogsz élni, amelyben az önmagadról való külön tudatod megszűnik, és a szellemek Isten felé vezető fokait éled át, hogy végül elérj Hozzá, s akkor a célhoz elérkezel.

Én pedig: Szent Angyal! Még életemben részesültem abban a kegyelemben, hogy a lét törvényeinek önként engedelmeskedni tudjak. Alázattal mentem magamtól és nem kellett kényszeríteni, sem ráncigálni. Most is megyek, mert kell, mert örülök, hogy tudok engedelmeskedni, s mert tudom, hogy a világ, amelybe lépek, az előbbinél magasabb. Semmi se fáj. Szívemben béke van. De a virágok, a virágok!

Még félíg gyermek voltam. Emlékszem a helyre, domb tövén, a hűvös völgy bejáratán, romba dőlt ház mellett a falon ültem, előttem az árnyékos helyen rózsaszín árvasalán. Kicsiny koromban barátaimmal megegyeztünk, hogy az árvasalánok a magyar katonák, a sárga gyermekláncok az ellenség. A gyermekláncot, ahol értük, irtottuk, de egyetlen árvasalánt sem volt szabad

bántani. Most, ahogy ott ültem, erre gondoltam, s arra, hogy: mennyi honvédkatona, egész zászlóaljra való, táborba szállt, vagy talán ütközetre készül és a gyermekláncok csapatát hátulról megkerüli. Diadalmuknak örültem és győzelmet kívántam nekik.

Ugyanakkor, tizennyolc éves lehettem, különös dolog jutott eszembe. Miért szakítja le az ember a virágot, és miért díszíti fel magát vele? Mi az a rejtélyes kényszer, hogy márciusban a patak mellé hóvirágot szedni mentünk, májusban gyöngyvirágot az erdőbe, júniusban pipacsot és búzavirágot a szántóföldek közé? Miért örülnek a leányok, ha virágot adok nekik? Miért vannak otthon vázák a szobában, s miért van bennük tavasszal orgona, ősszel krizantém? Eddig jutottam. Akkor elhatároztam, hogy gondolkozni fogok rajta, s csak akkor nyugszom, ha a titok nyitját megtalálom. Meg fogom írni a virágszedés lélektanát.

Akkor persze még sejtelmem sem volt a lélektanról, csak azt értettem, hogy a virágot a lélek szedi. Miért? Ma sem tudom. Nyilván valami rokonság van közöttük. Minél inkább lélek valaki, annál inkább virág. A nő. Különösen a leány. A gyermek. Főként a kisbaba. Női nevek: Ibolya, Rózsa, Viola, Piroska, de férfivirág is van: Nárcisz.

Azóta huszonöt év telt el, s ha eszembe jutott a kőfalon tett fogadalmam, éreztem, hogy tartozást kell egyszer lerónom.

A legelső, amiről beszélni kell, a virág neve. A virágnevek a nyelvek legszebb szavai. Magyarban éppen úgy, mint az angolban, franciában, vagy latinban. Sok délutánt és estét töltöttem el, különösen télen, a kályha mellett, azzal, hogy a szótárakból előkerestem a virágneveket és gyönyörködtem bennük. Sokszor önkényes képeket fűztem hozzájuk, néha egész történeteket találtam ki.

Csak egyet mondok el. Tavasszal egyszer, árnyékos, védett helyen, szakadék északi oldalán, fehér virágot találtam. Bár diákkoromban, s azóta is, szerettem növényhatározóval csavarogni, ezt a virágot nem ismertem. Gyöngyviráglevelek között nőtt, levele bolyhos volt, öt, hat, sőt hét puha, bárnyos fehér szirma között sárga porzóbóbita. Illata? Hogy is mondjam? Fűszeres és illanó, egy kicsit liliomszerű, de enyhébb és édesebb, finom, üde, és mintha nem is lenne anyagi. Fehér kökörcsin volt, németül Alpenrose, latinul anemona. Magamban Fehér Anemonának hívtam. Tudok egy helyet, ahol szobányi térségen seregestől nő. Május közepén a helyet meglátogatom, s

ebben a látogatásban alig van valami földi. Lehajlok fölénk s az az érzésem van, ha tizennyolc éves koromban találkoztam volna azzal a leánnyal, akivel egész életemben mindig találkozni szerettem volna, s a leány, még félig gyermek, szőke, bőre, mint az anemona szirma, fehér, hozzám beszélt volna, ajkáról ez az illat áradt volna. Szerelem, vallás, szépség, lélek együtt, mint a teljesülhetetlen vágy megvalósulása.

Ez az illat s ez a név akkor mindjárt, s azóta mindig Léthét juttatta eszembe, a feledés vizét. Valami kapcsolatot éreztem az anemona neve, illata, fehérsége és a felejtés között: a boldogság, hogy van ital, amely hűvös varázsával minden emlékeket lemossa, s újra kezdek élni, mintha most születtem volna először.

Ősszel ismét arra jártam és különös, fehér gyapotba burkolt, egészen apró szemecskéket találtam. Olyan volt, mint a petéből kikelt apró és nyüzsgő kukac-sereg, vagy még inkább a Fehér Anemona termése. Határtalan gyengédség, tűnődtem, hogy a virág gyermekeit ilyen könnyű, meleg, puha fehér pólyába takarja, ha télen földbe kerülnek, ne fázzanak.

Ha azt kérdezné valaki tőlem, kivel akarok élni, azt felelném: a Fehér Anemona-leánnyal. Ha ránéznék, rajta kívül mindent elfelejtenék, a Léthé bűbajos, hűvös vize nézne szeméből, érintése bársonyos lenne, s úgy kellene vigyázni rá, mint a fehér bársony szirmokra. Jung azt a nőt, akit a férfi születésétől fogva szívében hord és akit tulajdonképpen és örök szerelemmel szeret, Animának hívja. Anima és Anemona. Lélekvirág. Boldogságvirág. A halhatatlan szűz virága.

Most azt kérdezem: meg tudom állni, hogy ne szakítsam le? Nem. És van ebben valami, ami magától értetődik. Tudom, hogy helytelen, ha az ember állatot öl és megeszi. Helytelen, ha fát kivág, épít belőle vagy eltűzeli. Helytelen, ha élőlényeket létüktől megfoszt, csak azért, hogy jóllakjon, vagy kényelemben éljen. Csak egyetlen kivétel van: a virágszedés. Nem helytelen, ha letépek, hazaviszem, vázába teszem, és félóránként megnézem, hogy milyen gyönyörű. Egészen természetes, hogy az ember a virágot letépi, koszorút fon belőle, gomblyukába vagy kalapja mellé tűzi. Miért? Nem tudom. Az ilyen egészen egyszerű tényben, hogy az ember virágot tép, van a legtöbb titok. Gyermekek gondtalanul szakítják, leányok bolondulnak érte, kirándulók nagy csokrokat szednek, a kertekből bokrétákat vágnak, s mindez így a lehető legnagyobb rendben van és így kell lennie. A virág is élőlény és a

virágszedés is ölés. De szabad. Senki sem állja meg, hogy ne szedjen ibolyát az erdő szélén áprilisban. Olyan misztérium ez, amely előtt tehetetlenül állok, és értetlen csodálkozással nézem.

Könyvemben, amit szabadban olvasok, mindig virág van. Délen szívesen szakítom le a mirtuszt, a rozmaringot, a kicsiny lila sóvirágot, vagy a fügefalevelet, a repkényt. Idehaza csaknem minden virágot, ami elém akad és kedvem van letépni. Régebben herbáriumom is volt, de elhagytam, mert ez inkább csak múzeum. Jegyzetfüzetemben most is állandóan hordok magammal néhány szál levendulát. A múlt ősszel szedtem, néha előveszem, eldörzsölöm, és illatával nem tudok betelni.

Van úgy, hogy az egyetlen mód az ember érintetlenségét megőrizni, ha feladja. Az egyetlen mód arra, hogy tovább is ártatlan maradjon, ha bünt követ el. Az egyetlen mód életben maradni, ha meghal. Ez a vallás, a szerelem, a művészet misztériuma. És a virágszedésé.

Minden férfi átélte, hogy a leányt, akit szeretett, menyasszony korában bűbájos, meleg, drága teremtsének látta, s aztán a házasság alatt kitért, hogy tele van házsártos, komisz, uralomra vágyó, kegyetlen, közönséges lélek hibáival. De ha nem is élte át, biztosan át fogja élni, mert ez a tapasztalat a férfi sorsának el nem engedhető, szükségszerű állomása. A menyasszony egyetlen méltó jelzője: a virágos. Ezért kell őt virággal elhalmozni, s ezért igaz, hogy a vőlegény kedveséhez virág nélkül nem mehet. A férfi azt hiszi, hogy virágot vesz feleségül. De nem. Azt a felfogást, hogy a nő és a virág rokon, sajnos, le kell rombolni, mert nem igaz. Különös, hogy a nőben levő hamis, hazug, gyarló, bosszantó, leverő és kiábrándító tulajdonságok eredete és gyökere nem az önzés. Úgy értem: ha ezekkel a tulajdonságokkal saját létét tartaná fenn és magát velük, akár a férfival szemben is megvédné, akkor még lehetne virág. Mert nem áltatom magam, a növény sorsa sem eszményi, hanem keményen önző, mert sok, egészen vad és nehéz, kíméletet nem ismerő feladatot kell megoldani. Elég a gyökerek munkájára gondolni: nem játék, ahogyan táplálkozik. Nem eszményi küzdelem az, amit a helyért és a fényért folytatnia kell. De rendben van: saját létének fenntartása igazolja, hogy ébernek és önzőnek kell lennie. A nőnél azok a tulajdonságok, amelyek az embert felbőszítik, lehangolják, összetörik, s végül az élet második legnagyobb szépségétől megfosztják, nem a nő természetes létfenntartó ösztönéből keletkeznek. Itt van a legnagyobb különbség a nő és a virág között.

A nő ezért nem virág. A merő önzésből fakadó rossz mindig megbocsátható és megbocsátandó. Mert ebben mindnyájan egyenlőek vagyunk, és nem vethetünk egymás szemére semmit. A nőben levő gonosz, pusztító és ördögi, ami éppen olyan aljas és közönséges lehet, mint amilyen szépséges és elbájoló a nő, az teljesen indokolatlan, értelmetlen, a természetes sorshoz nem tartozó, független gonosz. Nem énjében levő szükségszerűség ez, hanem a lényén kívül levő rossz Hatalmak szolgálata. Nem azt mondom, hogy másképpen lehetne, hanem azt, hogy így van.

Ennél megrendítőbb tapasztalatot egész életem folyamán egyet se tettem. Nem is egyszerre és hirtelen ébredtem rá. Daimónom megkímélt tőle, mert tudta, hogy nem lettem volna képes elviselni. Hiszen a nő számomra, mint az egészen természetes és ahogy ezt minden férfi azonnal megérti, saját magamnál végtelenül fontosabb volt. Lassan, egész évek során keresztül, minden esztendőben csak egy cseppet. Így kellett végre megtennem ezt a belátást, akkor, amikor arra, hogy kibírjam, már volt bennem elég erő és fölény.

A valóságos nő pótlására, mint mondják, a férfi lelkében kifejlődött az igazi. Animának hívják a férfi női lelkét, azt a nőt, akit magában hord, talán mint megszámlálhatatlan előbbi életek során kialakult lényt, mint mondom, nem a valóságosat, hanem az igazit. Sokan tapasztalatilag is igazolták, hogy így van. A magam részéről az ilyesmire nem sokat adok, mert idegenkedem mindennemű fogalomtól, amelyet tapasztalatilag állapítottak meg. Lehet, hogy az Anima a valóságos nővel szemben fejlődött ki, hogy a férfit a tökéletes összeomlástól megmentsse és az igazi nőről való képet benne életben és szépségben tartsa.

Shelley azt mondja: Néhányan valaha Antigonét szerettük, s ezért kevés a földi asszony.

Rilke véleménye más: szerinte a belső lélek-leányt meg kell hódítani, s ő az, akibe beleszeretni s vele élni a férfiélet igazi feladata.

Több vélemény van, több tanítás. Most ez a kettő elég.

Azt, ami itt nyugszik, nem tekintem problémának. Nem is kívánom megoldani. Egyébként is, megoldási szándék hasonló esetekben szerénység lenne. Amiről beszélni kívánok, a nő és a virág kapcsolata.

Biztosan emlékeznek arra a képre, hogy a fiatal nőnek virágot hoznak, s a következő történik: a nő a csokrot szíve fölé, a keblére szorítja, óvatosan,

hogy a báj feltételeinek megfeleljen, és tökéletes illúziót keltsen. Arcát féloldalt a virágok közé süllyeszti, az illatot szívja és mosolyog. Életben is látták legalább kétszázszor, fényképen még többször. Ez a nő úgynevezett kollektív mozdulata. Soha még nem láttam, hogy másként történt volna, mint ahogy nem láttam macskát kétféleképpen mosakodni. Mindenütt az a csaknem rosszhiszemű és kirakatba tett báj, ugyanaz a mosoly, az arcnak a virágokban való ugyanolyan elsüllyesztése s ugyanaz a hamis megatartás, hogy a virágtól el van ragadtatva. Úgy akarja feltüntetni, hogy ő az igazi leány, az, aki a férfiben él, a virág, akinek a valóságos nő csak elrontott alakja.

Ha szép nőket látok és mindig újra megbűvölten nézem, mert a szép nő ellen örökre védtelen maradok, bármilyen elragadó és tündöklően szép legyen is, már látom, hogy hol van benne az irigység, a bosszú és a mérge. Bűbája már nem téveszt meg. Nem virág. Bármennyire szeretném. Bármennyire szeretné. Rám mosolyog, de tudom, hogy e mosoly ritka ressentiment. Ebbe a gondolatba már nem fogok beleöregedni. Ezen kívül is van elég, amibe úgyis kell.

Nem vagyok Dante Gabriel Rossetti álláspontján, akinek a nőről nagyon rossz véleménye volt s csaknem vallásos tiszteletben részesítette, mert, úgymond: el kellett aljasodnia, hogy szépségét megmentse. "Néha úgy látszol, hogy nem vagy te magad, hanem értelme mindannak, ami: van."

És azt sem hiszem, hogy a nő, éppen úgy, mint a virág, Kali istennő, Magna Mater színes ruhája, Maja tarka varázslata. Nők jól tudják azt, hogy hiába selyem, bársony, ékszer, hajviselet, pirosító, fehérítő, mosoly, hiába az egész bolondító farsang, hiába és hiába. A nőnek az árulást csak azért kell megbocsátani - azon kívül, hogy minden ellenünk elkövetett rosszat meg kell bocsátani -, mert bár a férfit árulja el, de akinek sorsát ezzel megrontja, az tulajdonképpen saját maga. A férfi megússza. A nő belebukik, belecsúnyul, belevénül. Éppen abban bukik el, amiért árulást követett el: a szépségben. Szabályként ki lehet mondani: ha valaki másnak hazudik, árt, más megrövidít, megcsal, lehet, hogy az illetőt, akit megcsalt, valóban az élet kincsétől fosztja meg. Nem bizonyos. De számítani lehet rá. Az azonban holtbiztos, hogy a hazugsággal önmagát hazudja el, a megrövidítéssel önmagát rövidíti meg, a csalással önmagát csalja meg. Ez feltétlenül így van, és ez alól kivétel nincs. A más elárulása önmagamra visszaüt, s az esetleg

elkerülheti, én magam soha. Aki másra kardot fog, nem biztos, hogy azt leszúrja, de önmaga biztosan kard által fog elveszni. Erre mérget lehet venni.

Még meg kell említenem. A virágnak valami kapcsolata van a halottakkal. Ezért kell, hogy a temető kert legyen. Minden virág vonatkozásban áll a halállal, de főként a letépett virág, a csokor és a koszorú. Milyen sajtáságos, ugye? Csokrot kap a menyasszony és a halott. Vajon ki hal meg, amikor az esküvőt tartják, és hogy van az, hogy a halál olyan, mint a nász? Schuler, aki erről biztosan sokat gondolkozott, de örök kár, hogy olyan sajnálatosan keveset írt, azt mondja: a növény a nyílt lét szimbóluma. Nyílt lét? Mi az? Olyan lét, amely az élet látható határain túlterjed. Elsősorban áttérjed az élet előtti és utáni lételre, a születés előttire és a halál utánira, olyan lét ez, amelynek az élet határa nem határ, nyílt, előre és hátra, fel és le. Ez persze csak olyan embereknek szól, akik tudják, hogy a halál nem megsemmisülés.

A növény két világban él és kettőt köt össze: a föld alattit, azt, ahol a halottak vannak, ahol az anyag van és a föld felettit, ahol a lelkek vannak, s ahol a szellem van. Ezért a növényi lét nyílt, olyan, mint a híd vagy a kapu, nyitva kifelé és befelé, felfelé és lefelé. Nyíltabb, mint az emberé, aki a földtől már elvált és a föld alatti sötétség felé tehetetlen. A virág, mint a növény szellemi szerve, lélekszimbólum. A sötét rész, a gyökér, a halottaké, akinek teste lent van; a virág, a világos rész, a halottaké, akiknek lelke fent van.

Amikor az ember a sírra virágot tesz, áldozatot mutat be. És: "az ember minden esetben azt áldozza, aminek az áldozatot bemutatja". A virágot áldozni annyi, mint a virágot áldozni, és a virágnak áldozni. A léleknek. A lélek feláldozza magát a léleknek. Lelkem érintkezésbe lép a halottak lelkével. Ez a menyasszony és a halott rokonsága. Mind a ketten a nyílt lét szimbólumai, akiket keresztül a lét szabadon jár onnan ide s innen oda, mint a hídon, akik itt vannak, de túl is vannak, akiknek léte az élet határán átnyúlik, s akik életüket az örök földöntúli forrásból merítik, mert lelkek. Ahol az élet kitágul és átlép a merő földi jellegre, ott mindig virágossá válik. Így válik virágossá a természet tavasszal, amikor túllép a határon, amit az anyag tele vont neki. Így a halott és a menyasszony. Mezőn virágot szedni túlvilági foglalkozás, realitásfölötti és veszélyesen nyugtalan. A lélek önmagát szakítja le és megnyílik a világ felé, ahol nincs határ. Önmagát fonja koszorúba. A koszorú, a csokor pedig a korona, az aura, a nap, a megdicsőülés, a lélek

visszaérkezése az elíziumi boldog mezőkre, a paradicsomba, ahol újra virággá válik.

Az előbbihez még egyszer visszatérve, az ember most már jobban érti, hogy a menyasszony, akinek a férfi virágot hoz, miért jelenti a nászt, a nyílt létet, ahol a férfi nővé lesz, a nő férfivá, s így nem áll meg a határnál, amelyet a természet szabott, olyan kerek, körszerű, mint a világ, mint a nap, mint a koszorú, együtt van élet és halál, férfi és nő, ahogy a szerelemben együtt van az öröklét: a születés, az élet, a meghalás, és az újjászületés. A virág az egyetlen jel, ami ezt a nyílt létet jelent és jelentheti, s amikor a nő a virágot elfogadja, a neki bemutatott áldozatra a kezét kinyújtja, így szól: nyúljunk ki egymás felé és kössünk össze minden létet egymásban. Milyen különös, hogy az emberi nász csak azt nyitja meg, ami lent van. Ezért bújik elő aztán a szörnyeteg. A szörnyeteg nem egyéb, mint a gyökér, amely csak gyökér, semmi egyéb, a sötétben él, nem hajt virágot és nincs is rajta virág.

Három évig olyan kerti házban laktam, ahol ablakom alatt jázminbokor nőtt, s a szomszéd kertben olajfa. Május végén, amikor a jázmin és az olaj virágzott, mintegy két héten át, a nyitott ablakon szüntelen dőlt a jázmin és az olaj illata. Néhány napig bódultan, az illattól a szó szoros értelmében mámorosan élveztem a halottak párologását, a túlvilágról áradó lét észbontó erejét. Különösen hajnalban, a legnagyobb csend idején, egy és három között volt ez az áradat olyan lenyűgözően erős, hogy az ablakba ültem és átengedtem magam a képeknek, amit ez az ittas állapot idézett.

Ligetekben jártam, félálomban, ahol fehér labdarózsabokrok álltak, s a tövükben piros pünkösdirózsák nyíltak. Majd a mezőkön sétáltam: pipacs, margaréta és búzavirág nyílt a széles lapályon. Aztán kristályos patakok mellett lépkedtem, a földet nem is érintve, nárcisz nőtt a tisztásokon. Felettem virágzó meggy- és almafák ágai hajladoztak.

A virágzásnak ebben az esztelen pompájában végigszálltam a föld fölött és láttam a sok százezer kicsiny gyermek, állat, bogár, madár, hal és kétéltű születését, mintha a földbe alulról egyszerre, számtalan helyet fűrtak volna és azon keresztül a sötétségből a fényre nyüzsögtek volna elő. Minden hely, minden mód, minden alkalom elég volt ahhoz, hogy kibújjanak, szegyetlenülül ártatlanul, mohón és életéhesen, ahogy a forrás a föld alól buzog. A sötét létnek ez a mérhetetlen fényvágya, s a földnek ez a

leküzdhetetlen lélekvágya olyanná tette a földet, mintha felhabzana, s a homályból az élőlények meg nem számlálható faja, lényé bugyborékolna elő.

A virágot a lélek szedi. A virág az egyetlen kép a földön, amiben a lélek magára ismer. Gyökerem a sötétben van, s a fény felé nőök. S amikor virágot szedek, csokorba vagy koszorúba, gomblyukamba tűzöm vagy kalapomra, magamat felvirágozom, annyi vagyok, mint a virág. Az illat, a szín segít abban, hogy átéljem e misztérium érthetetlen varázsát. Mert a léleknek van illata, s Hérakleitosz azt mondja: az anyagtalan lelkek a túlvilágon illatukról ismerik meg egymást -hai pszüchai oszmóntai kat" Haidén.

Hogy a virág lényé mi, nem tudom, és nem fogom megtudni talán soha. De amikor virágot szedek, tudom, hogy virággá változom és ez olyan, mintha lelkem felszívna a testemet, anyagtalan illattá és szépséggé válnék, mint az Anima, s ezt a gomblyukamba tűzött, egyetlen szál kicsiny ibolya is idézi. Virágot szedni annyi, mint virágozni; s ez annyi, mint átmenni egy kapun az ismeretlenbe. Amikor a virágot leszakítom, átmegyek a misztikus hídon. Hová? Nem tudom. De tudom, hogy megmagyarázhatatlan gyönyörűségben részesülök s a lét eddig titkos irányába megnýílok.

ÍZEK

(Használati utasítás: ha tenger mellett nyaralsz, reggel hatkor kelj fel, menj a sziklához, ahol jó mély és a víz ragyog, ugorj fejest, ússzál húsz percig. Száradj meg a napon, gyújts rá, olvass verseket és menj reggelizni. Nyolckor indulj az erdőn át a fürdőbe, lassan, ott napozz, fürödj, féltizenkettőig, szedj csigát, kagylót, úszkálj, ugrálj, lapos kavicsal kacsázz a vízen, építs homokvárat, közben meditálj a világ nagy tételén: Jobb verőfényes nyáron a tengerben fürödni, mint hideg télen a sötét hivatalban dolgozni. Ha ezt is elvégezted, még egyszer merülj meg a vízben, törülközz meg, végy könnyű pizsamát, lassan menj a fogadóba, ülj asztalhoz, s akkor, míg a levest hozzák, olvasd a következőket:)

A kínaiakról azt olvastam, hogy a legkíváncsibb ín्यű emberek, és amit nem ismernek, azt szeretik a szájukba venni, mint a pólyásgyerekek. Az ízlelést ez a tudósítás szabadította fel bennem. Figyelni kezdtem, és csakhamar azt tapasztaltam, hogy az, amit az úgynevezett lélektan az ínyről mond, az csapnivaló. A többi közt azt állítja, hogy az ízlelésnek nincs emlékezete. Aki ezt mondta, az botányű ember volt.

Mondhatom, hogy nem csak a kínaiak, akiket hallomásból ismerek, nemcsak én, aki esetleg kivétel vagyok, hanem egész sereg ember, akinek érzéki kultúráját nagyra becsülöm, ezt az állítást megcáfolták. Az ínynagyon is jól emlékszik még a harmincöt évvel ezelőtt megízlelt ételekre és italokra is. Az ínynévgtelenül intelligens érzék, amely bámulatos árnyalatokat tud megállapítani és csodálatra méltó színvonalra tud emelkedni. Végül az ínynek olyan fantáziája van, amelynek például a tapintás, vagy a szaglás nyomába sem ér, sőt még a hallás is csak ritkán.

A kínaiakról szóló értesülesem óta nem szégyellem bevallani, hogy kóstolási és torkossági ösztönöm minden időben igen nagy volt. Ennek az ösztönnek sok élményt köszönhetek. Csak egyet mondok el. Ismerik a rügy ízt? Különösen két rügyet tudok ajánlani. Az egyik csak néhány napig szedhető, április közepén, amikor az egres virágzik. A virágrügyet, mikor még nem nyílt ki, az ember letöri. Nem nagyobb, mint egy gyufa feje. Frissebb nyers salátaízt nem ismerek. Tíz rügytől az embernek egészen jó kedve támad. El tudom képzelni, hogy milyen remek lehet olajjal. Olyan gyengéd, omlós,

savanykás, pezsgő, puha íz, aminek közelebbi megjelölésére a nyelv tehetetlen.

A másik rügy a kökény. Mikor az új hajtás még gyenge, májusban és júniusban, tehát egész hosszú ideig, korlátlanul élvezhető. A friss hajtást az ember lecsípi, a levelektől megtisztítja és a mintegy másfél centiméternyi apró rudacskát a szájába veszi. Keserűmandula íze van, de jó leves, ropogós, üde és zamatos. Aki megszerette, nem tud lemondani róla.

Arra, hogy az ínynek van fantáziája, csak egyetlen példát említek. A fenyves szélén hevertem a napon, akkor jutott az eszembe. Fölöttem cinkék ugráltak és nem messze a rigó énekelt. Időnként a csomós ebír nevezetű fű szálaait tépdestem és rágsáltam. Ez az a fű, amit a kutyák annyira keresnek és szeretnek. Nem egészen ok nélkül. Semmiféle étel annyira nem hozza rendbe gyomrát, mint ez, és jobb, mint száz gyógyszer.

Azon tűnődtem, hogy milyen íze lenne a szép nőnek. Nem annak, aki a villamosban az ember lábára lép és gorombáskodik. Nem a nőnek - hogy is mondjam? Azt hiszem értik. Nem arról van szó, hogy milyen lenne a nő húsa, ha megsütnék. Hús lenne, és valószínűleg nem különösebben ízletes. A nőre gondolok, akit az ember, amikor szerelmes, szeret. Milyen lenne, ha az ember ezt a szerelmet és ezt a csókot és ezt a nőt a szájába tudná venni, és meg tudná kóstolni?

Minden bizonnyal hasonlítana a csokoládéhoz, de nagyon finom, tiszta, nemes tejszokoládéhoz, amiben valami különösen édes és kábító fűszer van. Anyaga biztosan olyan szétomló, hogy az ember csak a szájába veszi, s anélkül, hogy rágná, lassan szétfolyna. De a nő íze, úgy képzeltem akkor, nem olyan vörösbarna íz, mint a csokoládéé, hanem inkább vajsárga, s van benne valami a karfiolból is, főként, ha tejfölös, nincs túlfőve, de porhanyó. Egy kis aszúíz is van benne, ami az ember fejébe szállhat. Persze más a szőke és más a barna, más a vörös és fekete nő íze. A szőkében van a legtöbb tej, a feketében a legtöbb szesz. A fehérbőrű kékszemű és feketehajú nőben ezen felül is van valami ritka fűszer, amihez hasonlót még nem ízleltem, s azt hiszem másutt nincs is, csak benne.

Még valamit el szeretnék mondani. Tudok arról, hogy az ízlelésnek transzcendens ösztöne is van. Az íny néha természetfölöttiről is tud, és tapasztalatot nyújt az örök dolgokról. Hallottak már az élet vizéről? Biztosan. Csak még nem ittak belőle. Nos, egyszer életemben, álmomban részesültem

abban a kiváltságban, hogy ihattam belőle. Egy asszony kínált meg velem. Csak mikor már megittam és felébredtem, akkor tudtam meg, hogy az élet vize volt.

Rózsaszín volt, híg, mint a világos piros bor, de pezsgő gyöngyszemek ültek az üveg falán. Illata kicsit sós volt, mint a tengeré, alig érezhetően. Nagyon tiszta illat, mint egy ismeretlen virágé, vagy növényi nedvé. Ízében először az olajat fedeztem fel. Gyengébb volt, mint az oliva, enyhébb és lágyabb. Egy kicsit vérszerű is, forrásvíz-szerű, gyümölcs-szerű, de anyagtalánabb, illanóbb, szelídebb s ugyanakkor mélyebb. Sem hideg, sem meleg, olyan langyos, amelyet még nem ittam, mintha a benne lévő élettől lenne langyos. Úgy folyt le a torkomon, ahogy csak a tej szokott, vagy a bor, de még bizalmasabban. Mintha nem is került volna a gyomromba, hanem a torkomból egyszerre szétáradt volna. Egészen belepuhultam. S az erő, amit felszívtam, nem ökölerő volt, hanem csendes és lüktető ragyogás. Egyszerre kezdtem belülről világítani. Azóta biztosan tudom, ha az élet megtisztul mindattól, ami nem élet, töménnyé válik, akkor ez a szótlanság elragadtatás.

TÉLI TERV

Kifelé forduló emberek számoljanak lényük természetével. Ami azt jelenti, vegyék tudomásul, hogy kedélyük egyensúlyát csak úgy őrizhetik meg, ha elegendő külső benyomást szereznek. A befelé fordult ember négy kopasz fal között, egyedül, évekig egészen jól él. Elég ösztönzést nyer belülről. Mi európaiak erre képtelenek vagyunk. Nincs benne szégyellnivaló; így van. A tulajdonságokat nem lehet megváltoztatni, csak felhasználni.

A kifelé fordult ember számára ezért a tavasz semmi máshoz nem hasonlítható felszabadulás. A benyomások megszázsorozódnak és elmélyülnek. Az európai tavaszra mind meggyógyul vagy meghal. És ezért a bánat ideje az ősz, amikor a benyomások száma hirtelen csökken, s még a kevés is egyhangúvá lesz.

Ezt akkor vettem észre, mikor éveken keresztül, nyáron, főként utazás és séta közben, feljegyzéseket tettem. Egyáltalán nem lényeges dolgokat. A legtöbb ilyen: "Részeg fürdője a kikötőben", "kis leány szedret árul a piacon". A nyári feljegyzések kincsek lettek télen, annyira, hogy semmivel sem cseréltem volna el őket. Megtaláltam azt a négyütemnyi dalt, amit a folyóparton hallottam a feketerigótól, vagy azt a nyolc sort, amit egyszer egy hajnali sétám alatt a virágzó jázminbokor tövében jegyeztem fel. Később a benyomásokat egészen tudatosan gyűjtöttem, hogy télen elővegyem. Néha terv is akadt közöttük. Olyan terv, amely főként új benyomásforrások felfedezése volt. Mert mit tesznek a legtöbben, ha az időjárás elromlik, a szobába kell vonulni, és fel kell venni a télikabátot? Egy ideig társaságba, színházba, kávéházba járnak; közben munkával gyilkolják magukat, és arról vitatkoznak, hogy ez valami nagy dolog, talán érdem és erény. Végül, már úgy újév után, mizantrópiába esnek, ami elkerülhetetlen következménye annak, ha valaki a kelletténél többet van emberek között. Ne tartsuk az embert a virágnál többre; akkor tartjuk a legtöbbre. Aki három napig folyton orgonát szagol, meggyűlöli. Hogyan lehet hat hónapig folyton embert szagolni?

Az új benyomásforrások felfedezése nem könnyű. Ahhoz, hogy valaki teljesen kielégítő forrást találjon, olyat, amely hónapokig szüntelenül mindig újabb és újabb benyomást ont, s ezzel kedélyét épségben és egyensúlyban tartja, ahhoz bizonyos fokú zsenialitás kell. Az emberek többsége ilyesmi

fölött nem szokott rendelkezni. Ha regényolvasás, színház, társaság, hangverseny (közönségesebb embereknél esetleg még a mozi) elkopott, melankolikus lesz, vagy még ennél is több, ideges.

A következőkben egy télre való benyomásforrásomat van szerencsém elmondani. Nem volt szándékos és előre kigondolt. Őszvégi sétáim alatt a hegyoldalban vonzó kertet találtam és jól megnéztem, hogyan építenék benne házat, ha történetesen lenne pénzem rá. A hely felől hamar döntöttem. A ház beosztása maga nem volt ilyen könnyű. Vázlatot készítettem, de csakhamar eldobtam. Egy hét múlt el, amíg teljesen kielégítő megoldást sikerült találnom.

November vége volt és eső esett. Ha munkába vagy olvasásba beleuntam, képeket, muzsikát se kívántam, vagy ha csak úgy hevertem a langyos szobában, házamat építettem. A földszintre tettem az ebédlőt és a fogadót, nem nagy, de kellemes üvegezett verandával. A lépcső másik oldalára a konyhát és a kamrát. Az épület igazán lakályos volt. Etázsűtést gondoltam el, az egész házat az ebédlő nagy kokszkályhája, s a mögé épített szerkezet (gőz-, vagy légfűtés) fűtötte volna. A lépcsőházat az ebédlőtől nem választotta el fal. Szép volt, ahogy egybenyílt, s a szobából látni lehetett nemes kőris, vagy tölgyfa lépcsőjét, amely az emeletre vitt.

Fent a lépcső tágas hallba nyílt. A hall nappali szoba is volt, kevés, de alkalmas és barátságos bútorral. Télen igazán jó itt reggelizni és vacsorázni. A hall egyik oldalán, keletnek, volt a háló és a fürdőszoba, a másik oldalon négy kisebb szoba. Az ebédlőben állt a zongora. A falakon képek, szőnyegek és néhány puha ülőhely. A második szoba volt a dolgozó. Ezt különös részletességgel gondoltam el, íróasztalával, polcaival. Aztán két még kisebb szoba következett a nyugati oldalon, egymás mellett; az egyik a kiskönyvtár, dohányzó, tele könyvvel és csak egy-két ülőhellyel. A másik délutáni pihenő, vagy a másik hálószoba, egyetlen hatalmas ottománnal.

Nem tartozom azok közé, akik képességeiket könnyelműen elhanyagolják. Kinevetnek, hogy légházat építetek? Túl sokat kínlódtam azzal, hogy fontos tulajdonságaimat nem ismertem fel és nem foglalkoztattam eléggé. Sok bajtól kíméltem volna meg magam, ha régebben felfedeztem volna, hogy ezt nem szabad. A fantáziának meg kell adni helyét, és tisztelni kell. A képzeletbeli ház építése hetekre csodálatos egyensúlyban tartott.

Arról persze, hogy a ház berendezése milyen volt, most nem beszélhetek. Ötszáz lapos kötet se lenne rá elég. A részletes és szeretetteljes kidolgozásban odáig mentem, hogy még azt is elgondoltam, hány mázsa kocszot helyezek el a pincében, hány üveg bort, hány kiló rizst és hány halkonzervet. Mialatt a házon dolgoztam, észrevettem, hogy az ember, ha fantáziáját egészségesen foglalkoztatja, nem éli ki magát mindenféle kényszerképekben vagy füllentésekben vagy túlzásokban. Az ilyesmi nem egyéb, mint az elnyomott imagináció beteges áttörése. Fejem világos volt, ítéletem higgadt. Miért? Mert fantáziám a házat építette. S mondhatom, olyan házat épített, hogyha egyszer tényleg építeni fogok, csak ezt fogom megvalósítani.

Mikor a hó esett, eszembe jutott, hogy házam kész, de sajnos egyedül vagyok. Úgy képzeltem el, hogy egy asszony jár hozzám, a kisvárosból, amely egy órányira feküdt, hetenként kétszer, a kedves Tóthné, aki jókedvű, jó konyhájú nőszemély, szorgalmas, tiszta, pontos, ő hozza fel időnként a friss tejet, vaját, tojást, húst és ami kell. Főzelék termelt a kertben elég, a többi meg volt a kamrán fölösen. Fantáziám azonban ezzel nem elégedett meg, és én kénytelen voltam meghódolni előtte. Kedvemre való történetet gondolt ki arról, hogy miképpen kerül hozzám az egyszerű származású, de hallatlan magas emberi és női képességű fiatal nő. Házvezetőnőnek alkalmaztam a téli hónapokra, de mint sejteni lehetett, nemsokára beleszerettem. Fantáziám nem volt türelmetlen. Több hétre terjedő időt engedett arra, hogy a szerelem kifejlődhessen, mind a két részről, természetesen. Szép napok voltak ezek, künn a fagyos tél, hófúvások, nagy hidegek, és bent mi ketten a házban, biztonságban, mint az anyaméhben, csendesen és derűsen.

Tudom, hogy a lélekelemzők fölényesen ítélik meg ezt a képet. Biztosítom önöket, hogy annyit, amennyit a lélekelemzők tudnak, nekem is van szerencsém tudni. A ház melege, szemben a hideg téllal, amely körülveszi, benne a szerelmes férfi és nő, mindez nagyon átlátszó, sőt primitív. S nekem módom lett volna a telet lélekelemzéssel eltölteni, ha történetesen ahhoz lett volna kedvem. Mégis a fantáziát és az anyakomplexust választottam. Egyszerűen azért, mert így sokkal jobban esett, és mert tudtam, hogy ez tényleg jobb. Egyébként úgy vettem észre, hogy csak kétféle komplexus között választhatok: az anyakomplexus és a lélekelemző-komplexus között. Az előbbi szórakoztatóbb, melegebb, költőibb, kedvesebb, szívemhez közelebb álló volt. Ennyi erről a kérdésről elég.

Karácsony táján a néma szerelem bája kimerült. Az első csók után az ünnepi napok öröme azonban fantáziámat ismét feltüzeltelte. A szerelem regénye olyan volt, hogy egyetlen, sem átélt, sem olvasott regényhez nem tudnám hasonlítani. Tisztább, őszintébb, örömteljesebb és vidámabb, főként sokkalta egyszerűbb. Képzetelem remekelt. Amit elbeszél, az lélektanilag kifogástalan volt. Rögtön érthető és való. Azon csodálkoztam, miért nem történnek a dolgok a realitásban így?

Mint a ház leírásának esetében is, most is, sajnos, a részletekbe menő mindennapi élet édes varázsát itt sem beszélhetem el. Hosszúra nyúlna, és fölösleges is. A cél itt nem a regény elbeszélése, hanem hogy az ember a regényt miképpen tudja élni, szóltanul, mert fantáziája belülről folyton kellemes és szép képek tömegével táplálja, s kedélyét egészségben tartja.

Mint elgondolható, a szerelem rendkívül szenvedélyes volt, de sem emberi, sem lelki színvonalát soha nem adta fel. A képzelet ösztönszerűen minden alkalommal gondoskodott róla, hogy ez így legyen, mert tudta, hogy merő érzékiséget visszautasítanék. Nem mert prüd vagyok, vagy puritán. Ilyesmit kinevetek. Egyszerűen nem találom ízlésesnek. A leány pedig olyan volt, hogy ő sem találta annak. Érzéki szépségénél csak gyengédsége és méltósága volt nagyobb.

Hogy mi történt januártól márciusig, az nem gondolható el könnyen. Általánosságok meg éppen nem érintik. Az egymás iránt tanúsított szeretet csodáinak mindennapos megnyilatkozása volt. Nem is sejtettem, hogy ennyi figyelemre, gondosságra, kedvességre, humorra képes vagyok, és nem hittem soha, hogy van női lény, aki mindezt érti, szereti, viszonozza.

Életünk egyszerű volt. Ébredés után ő elkészítette a reggelit, én a folyton égő kályhát raktam meg, amit tizenkét óránként kellett feltölteni. Evés után rendszeren dolgozni mentem szobámba, ő pedig ebédhez, vagy más munkájához fogott. Pont délben ettünk. Aztán kis pihenés, ami elragadó volt. Minden nap akadt valami kedves új szó, mozdulat gondolat, amin szórakoztunk. Néha zongoráztam. Alkonyat előtt a szabadba mentünk, hacsak nem volt nagyon hideg. A tea után ismét kis munka, hétkor vacsora. Ha volt kedvünk, nemes zenét hallgattunk valamelyik külföldi rádióállomáson. Tízkor ismét egy csésze tea, vagy kávé. Volt úgy, hogy lementünk a városba vásárolni. Mindig hoztam valamit, apróságot, vagy ő nekem. Remek

gazdasszony volt, nagyszerűen főzött, szeme mindenütt ott volt, port nem tűrt, és sohasem veszekedett.

Mikor a tavasz március közepén eljött és az első rigófüttyre sétálni mentem, a házat lassan elfelejtettem. A leány még néhány hétig eljött szívemben, hogy szeressem. Aztán elhalványodott. Életemben sohasem volt szerelem szebb, sem igazabb.

A KONYHAKERT

Mindössze reggeli sétám olyan, mint egyébkor. Napkelte után jegyzetemet zsebre vágom, és felmegyek az erdőbe gondolatra vadászni. Hónom alatt könyv, és a harmatos fűvön lassan lépegetek. A völgyben kékes pára úszik, s a fák között mátyásmadarak rikácsolnak. Nyolc órakor már nincs türelmem. Visszatérek, előszedem a kapát, kosarat, és lemegyek a konyhakertbe. Zöldséglevest főzök ebédre, s ez ilyenkor a nyár végén olyan ünnep, amelynél nagyobbat nem ismerek.

A szemétleves fogalmáért az öreg arácsi parasztasszonynak tarozom hálával. Ő volt az, aki kosarával a kertbe ment, összeszedte, amit talált, és amikor azt kérdeztem, ugyan mi lesz belőle, azt mondta: a kert egész szemetjét belerakom. Azt a zamatot, amit az ételnek ő adni tudott, sohasem értem el. Pedig nyugodtan mondhatom, hogy évekig próbálkoztam vele. Nem a zöldség sokaságán és minőségén múltott. Az ő leve-se, ha valamihez hasonlítani kellene, olyan volt, mint a bor. Már illatától is kóválygott a fejem. De megvolt benne az a nyájas szelídség, aminek a jól elkészített zöldséglevest mindig jellemeznie kell. Színe rózsaszín arany, a vetemény sem puha, sem kemény, a répa magába szívta a káposzta, a paprika, a karalábé ízét, mégis répa maradt, mint ahogy az eszményi közösségben mindenki egyéniség, mégis mindenki együvé tartozik.

A legfontosabb a kellő áhítat. Mint minden igazán nagy vállalkozást, ezt is fohással kell kezdeni. Az almafa alá ülök, és a konyhakertet nézem.

Gyakran járkáltam a piacon, s a legszívesebben ott álldogáltam, ahol a háztartás tárgyait árulták. Szép tiszta cirokseprőt, étvágygerjesztő, simára gyalult gyúródeszkát, sodrófát, fakanalat. El voltam ragadtatva e tárgyak szerény egyszerűségétől, hogy mennyire a haszon látszatába tudták rejtteni szépségüket. Az emberek százszámra rohannak el mellettük, és mindegyik így szól magában: Milyen ordinaré eszköz, fakanál!

Kedves fakanál, fehér kőrisfából készült nemes, karcsú kanál, te tudod, hogy alázatod engem sohasem tévesztett meg, amellyel oly egyszerű munka elvégzésére hűségesen felajánlottad magad. Mindig csodálalak finom vonalaidért, kedves fejedért, amely olyan, mint egy virág. S hogy hasznos vagy, nem vezet félre, csak növeli hozzád való megmagyarázhatatlan ragaszkodásomat.

Az almafa alatt önkéntelenül a fakanál és a konyhakerti vetemény hasonlósága között gondolkoztam. A növény, amelyet csak a hasznos oldaláról néznek, elbájoló szépséggel van tele. De ezen felül olyan tulajdonságokkal rendelkezik, amely ritkaság. Itt van mindjárt a fodros petrezselyem. Ha nem tennék ételbe, illatszert lehetne, s minden bizonnyal csodálnák a hölgyet, aki a délutáni teán petrezselyemillat-felhőben érkezne. De ugyanez a növény csodaszép lenne virággyözegetnek. Sűrű és bozontos zöldje kellemesen fogná körül a petúnia, vagy a szalvia ágyakat. A zeller ugyanúgy. A kelkáposzta bátran dísznövény lehetne, a bimbókeletről, vagy a karfiolról nem is szólva. A paradicsom pedig? A paprika? Még cserépbe is szívesen ültetném, s az ablakban gyönyörködne benne. Mikor nyáron a paradicsomot fölös hajtásaitól megtisztítom, időnként megpihenek, és a levelek csodálatos illatát élvezem. Minden vetemény olajának van ilyen egyéni és utánozhatatlan szépsége; hogy ez a szépség hasznos is, és hogy a növény búbáján kívül ehető, ez az öröm ebben a pillanatban egészen eltölt.

Aztán lassan munkába fogok. Kibontom a sárgarépa ágyat, gondosan megkeresem a fejlett, vastag gyökereket. Két-három karottát is szedek, petrezselymet, gyökereket és zöldjét, paszternákot, amit nem engednék el semmi pénzért. Ezután jön a póré, a kelkáposzta, a zeller gyökere, zöldje, karalábé, egy kis karfiol. Hagymából a legjobb lesz az apró, dió nagyságú ezüsthagyma, elég belőle kettő, a fokhagymából egy. Két szép zöldpaprika, egy piros paradicsom, s hogy az ünnep teljes legyen, egy marék frissen fejtett bab. A kútnál megmosom és megtisztítom. A csillogó ezüst vízben ragyog a sok levél és gyökér. Most már megrakhatom a tüzet.

ÍRÓASZTALKULTÚRA

A szép stílus adomány, amit nem lehet megszerezni. Az emberrel együtt születik, és az illető talán nem is tud róla. Van úgy, hogy méltatlan hozzá. Tudunk arról, hogy szép stílusa volt egy iszákosnak, egy rablógyilkosnak és egy félig idiótának. Szépen írhat az ember csomagolópapírra, az újság szélére vagy papírszalvétára, kölcsönként ceruzával vagy a postahivatalból lopott tollal. Mindez nem fontos, mert a stílus szép.

Amit mindenki megszerezhet, az a választékos stílus. A választékos stílus első feltétele pedig a nemes papiros és íróeszköz.

Lehet, hogy nem részesültem a szép stílus adományából, de mindig súlyt helyeztem az emberileg elérhető legmagasabb fok, a választékosság előfeltételeire. Az írás külsőségeire gyakran komikus gonddal ügyelek. Kedves foglalkozásom a papírkereskedések kirakatai előtt álldogálni, lelkiismerettel az újabb írószerek fölött szemlét tartani. A civilizáció előzékenysége számos esetben boldog percekben részesített. Ha újfajta ceruzavédőt, tollszárat, hordozható tintatartót láttam, főként ha ízléses volt, ki kellett próbálnom. Az új papírminőségekről nem is szólva. Hogy a dosszié gyengém volt, az természetes. De nem kevésbé a tinta, s mindaz, ami az íróasztalon helyet találhat.

Ugyanakkor azt tapasztaltam, hogy az írással foglalkozók nagy részének eziránt érzéke nincs. Ismerek olyanokat, akik számottevő szellemi képesség fölött rendelkeznek, és rotációs papírra firkálták műveiket pocsekül kihegyezett harmadrendű gyártmányú ceruzacsutakkal. Hogy aztán a szellem megnyilatkozása kétes lett, vagyis a stílus minden inkább volt, mint választékos, azon cseppet sem csodálkoztam. Azon csodálkoztam volna, ha nem lett volna így. Rotációs papírra csak az firkálhat, akinek stílusa kezdettől fogva szép, s így nem szorul a papír ihletére, és az, akinél az egész dolog semmit sem jelent, vagyis aki irodalmilag jelentéktelen. Közönséges ember, akinek becsvágya van, s aki a választékosság fokát el akarja érni, annak ilyesmit elkövetni nem szabad.

Elhatároztam, hogy az olyanok számára, akik szeretnek írni, elbeszélem tapasztalataimat, és ezzel megindítom az íróasztal kultúrájának mozgalmát. Bizonyos tekintetben ettől a stílus megneemesedését várom. Az íróasztal kultúrája, kérem, van olyan fontos, mint az étkezőasztalé. A magam részéről

inkább meglepszem egyszerűbb abrosszal, evőeszközzel, sőt nem ragaszkodom a tálakhoz sem különösebben, ha valamely okból csak úgy az edényből merik a levest és a főzeléket. De ha íróasztalomon valami nem tetszik, még meg is haragszom. Ha pedig elmegyek hazulról, akár hosszabb utakra, akár csak néhány napi kirándulásra, ruhát, ételt megelőzi a gondolat: nos jó, hát megyek, de milyen ceruzát, milyen papírt és milyen füzetet vigyek.

A dolog nem olyan egyszerű, mint általában hiszik. Igaz, hogy eddig még minden esetben olyan túlzott gonddal láttam el önmagam, hogy az útra vitt írószer tizedrészét sem használtam el. Tavaly két hétre nagy köteg papírt vittem, lehetett háromszáz ív, válogatott, vagy ötféle különlegesen fehér, elefántcsontszínű és merített bordás papír, ezenkívül hat vadonatúj ceruza, meg toll, tinta, két jegyzetfüzet, egy nagyobb és egy kisebb, és a napló. Az egész idő alatt nem írtam többet száz sornál, s később ennek felét is eldobtam. De ne higgyék, hogy bántott. Valahányszor szobámba léptem és megláttam a kék faszciklust a sok drága papírral, amint az erdő szűrt zöld fényében feküdt, a színes ceruzákat, a tintásüveget, a tollat, különös megnyugvás fogott el.

A lét biztosításának elég primitív foka, tudom, mint minden halmozás, pénz, élelmiszer, ezüst, arany. De a biztosítás fölött volt célom: az írás legnemesebb eszközeivel magamat a választékosság színvonalán tartani. A sok papírt érintetlenül vittem haza, de nem bántam meg, sőt a legközelebb újra így teszek.

A nyugati embernek a test közvetlen használatára rendelt tárgyai iránt való bántó érzéketlensége, amely abban nyilatkozik meg, hogy súlyt helyez arra, ami maszkszerű, és a nyilvánosság felé néz, ellenben lompos és közömbös az intimitásban, az íróasztal kultúrájában is megnyilatkozik. Csak nézzék meg egy igazgató, egy miniszter, egy bankár íróasztalát. A tintatartó dekoratív pátoszáat, a sokféle kelléket, amely nevetségesen pöffeszkedik, mintha gazdájától tanulta volna, mind a hatás kedvéért állították oda, s mintha mind valami nagyot lennének hivatva reprezentálni. De róluk nem beszélek, mert ők nem írnak, csak aláírnak.

A nyugati embert meg kell tanítani arra, hogy nem én olvasom a könyvet, hanem a könyv olvas engem. S ha így van: nem én írok a tollal, hanem a toll ír velem. Nem én írok a papírra, hanem az ír reám. Ha mindezt jól meggondolja, nagyobb figyelmet fog fordítani tollára és papírjára, nehogy

koszos rongy papíron írjon lepattogzott és rozsdás tollszárral, nyikorgó tollal. Egyelőre nem fűzök hozzá elhamarkodott reményeket. Az európainak az eddigiéknél sokkal komolyabban kell vennie lényének abszolút intimitását, hogy ezt a fokot el is tudja érni. S ilyesmihez száz év nem sok.

A művész, a költő, az író asztala más. De amit ilyen helyen láttam, az egy-két kivétellel reménytelen rendetlenség. Azt mondják, hogy bohém. De én tudom, hogy csak barbár. Nem kívánok pedantériát. Ebben a tekintetben az én esetem szélsőség, és korrektségemet senkire se akarom ráerőszakolni. De, kérem, ezek a ronda tollszárok, ez a pocsek papír, ezek a cafatok szerteszt, a félig eltépett ívek, az olcsó ceruza, a rozsdás olló, nem eredményezhet mást, mint maszatos mondatokat, rendetlen, kapkodó gondolkozást. A figyelmetlenség itt fantáziátlanság és a meghittség hiánya és az írás kultuszának nem ismerete.

Az íróasztal nagy misztérium oltára. Írni annyi, mint emberfölötti kapcsolatba lépni a Logossal. A Logosz pedig a Teremtő Szó. Mocskos ruhában járó papot megvetünk, s azt, aki reggel az oltárról nem törli le a port, elcsapjuk. De ugyanakkor feltépett levélpapírra írjuk gondolatainkat, és újságpapír alól kotorjuk elő a fontos jegyzetet? Vegyék tudomásul, hogy akinek asztalán hírlapot találok, abban bizalmam végképp megingott. A sajtónak a Logosz oltárán semmi keresnivalója nincs. Ezt komolyan mondom.

Mikor annyi nemes papírt gyártanak! A halványsárga, bordás, félvastag merített papír a gyengém. De a kékesfehérnek se tudtam soha ellenállni, s így felváltva kell használnom. A fontos, hogy famentes legyen. A vízjelekre különösen ügyelni kell. Ez a papírnak különös szépséget ad. Hogy milyen formára vágassák? A kérdés nagyon nehéz. A kvart, szerintem a tökéletes forma olyan művek számára, melyek már készek. Írni nem szívesen írok ilyen alakra. Próbálkoztam már legalább harmincféle alakkal, de nem tudtam megállapodni egyiknél sem. Sőt bizonyos tekintetben szeretem a változatosságot. Helyesnek azt tartom, ha színes fedőlapokban nyolc-tíz féle papírfajta nyolc-tíz féle nagyságban ott áll szép sorban az asztalon, vagy a fiókban. Még látványnak is szép.

A ceruza puha legyen, vagy kemény? Mindenkinek ízlésére bízom, de azt kikötöm, hogy a gyártmány csak elsőrangú lehet. A Kohinoor, a Castell, vagy a Stadler ceruzákat találtam a legjobbaknak, és ezeket igazán tudom ajánlani. Egészen puha tintaceruzával szeretek írni, de ez nem szabály. Írhat, bárki,

feketével is. Csak a hegyzésre kell ügyelnie. A figyelmetlen hegyzés kegyetlenség.

A toll az írás második nagy fejezete. Nemes papírra nemes tollal kell írni. Hosszú tapasztalat alapján a birminghami Hughes-gyár készítményeit ajánlhatom, főként a gömbhegyűeket. Azt hiszem, ezek a világ legjobb tollai. Rézből és acélból készült, két fajta van, én inkább a rezet kedvelem, de szívesen írok acéllal is, mert puha, simán fut és egyenletes.

A tintafajták közül a legjobbak az igen finom töltőtoll tinták. A kéken maradók és az ibolyák, úgy vettem észre, a legfinomabbak. A hivatalos feketedő kék tintát mellőzni kell, mert közönséges és durva. Van, aki panaszkodik, hogy írótollba a töltőtoll tinta híg. Ezt az észrevételt magam is megtettem. És ha utazom, tintaceruzából készített ibolyaszínű tintát használok, néha otthon is, mert évek óta bevált, ha kellő sűrűségűre tudom oldani.

A magam részéről elmondhatom, hogy szeretem a színes ceruzákat. Kedvelem, ha az asztalon sok az átlátszó és csillogó üvegtárgy, tál, ceruzatartó, tintatartó, nehezék, kocka. Legyen kéznél radírgumi, olló, papírvágó kés, akárcsak a fiókban. Ez a kultúrához tartozik. Ragasztóról sem szabad megfélelkezni. Az asztalon legyen öt-hat tollszár, mindegyikben másféle toll. Ez önkéntelenül alakult bennem ki, hogy jelezze: az írás minden alkalommal külsőségekben is teljesen új feladat elé állít.

Más tollszár, más toll, más papír. A megszokás ellen tiltakozom. S eddig elmondhatom, hogy semmiféle szokást nem vettem fel, se jót, se rosszat. Csak egyhez ragaszkodom: az ízléshez és a színvonalhoz. Asztalomon semmiféle elhanyagolást nem tűrök. Miért legyen rendetlenebb, mint az ágyam, holott csaknem ugyanannyi időt töltök vele, s ugyanolyan jelentékenyet.

Az asztalon kell legyen valami, ami fölösleges. Ami csak vonzó és kedves, de nincs értelme, hogy ott van, s ezért, ha az ember látja, megpihen. Korsó? Fénykép? Virág? Emlék? Szobor? Nem szólok bele. Magánügy, mint az egész íróasztal. Mint a nő toalettasztala, mellyel rokonságot tart, mert kapcsolatban áll a halhatatlansággal.

AZ UTAZÓTÁSKA

Az ilyen embernek, amilyen ez is itt velem szemben, vonatra se szabadna ülnie. Az imént utazótáskáját kibontotta. Nem az volt a kiábrándító, hogy rendetlen, és nem az a szégyenletes, hogy célszerűtlen. Nélkülözötte a kicsinnyel szemben való tiszteletet, és mindjárt láttam, hogy ez az ember szerencsétlen, mert hiányzik belőle a dolgok iránt való elemi kegyelet, ami nélkül senki sem lehet boldog. Almát vett ki, a szegény, egy összegyűrt zsebkendő mellől, papucsában fogpaszta volt, melléje gyúrva a hálóing, fölötte konzervdoboz, és elszórva néhány keksz, gyűrt papír és morzsa. Ennek az embernek nem lenne szabad utazni, mert nem ismeri az utazótáska költészetét.

Mikor az utazás napja már biztos, a pénz megvan, az útlevel kész, az ember egy órára magányba vonul, papírt, ceruzát vesz elő és mély meditációba merül. Mindenekelőtt az utazók nagy ösére, Robinsonra gondol, s elismételgeti azt a listát, amit a halhatatlan hajótörött a magányos szigeten készített. Ezután lassan jegyezni kezdi: cipő, harisnya, nadrág, ing, hálóing, pizsama, kesztyű, nyakkendő, s így tovább. Külön az élelmiszert. Külön a könyvet és az írószert. Ha valamije nincs meg, más papírra írja fel, s azt be kell szereznie. Amikor a jegyzék kész, letisztázza, többször elolvassa, s tűnődik, hogy mit felejtett el. Ilyenkor az ember már utazik s ez egyike az út legzavartalanabb perceinek.

A csomagolás már nem kontemplatív foglalkozás. Körültekintő és bölcs foglalkozás ez, amelyet szintén nem lehet fohász nélkül kezdeni. A táskába legalulra olyan tárgyak kerülnek, amelyeknek a gyűrődés nem árt, de nem kemények. A hézagokat nem szabad zsebkendővel kitölteni. Ezt csak barbár teszi. A zsebkendő szépsége a vasalás. A réseket a kegyeletes utazó trikóholmival tölti ki: úszónadrággal, pulóverrel, harisnyával. Gyúrni ezt sem szabad.

Minden utazótáskában legyen valami, éspedig minden utazás alkalmával, ami teljesen fölösleges, és amire az ember csak úgy hirtelen gondolt. Ilyen lehet egy alumíniumpohár, vagy egy kis csomagban szárított levendulavirág.

A mosdócikkek célszerű elhelyezése a kis bőrtok. Egészen különös figyelem szentelendő a szappannak, mert nem szabad elfelejteni, hogy az úton a szag a ruhába szívódik. Kellemesnek és finomnak kell lennie. Nem szabad elfelejteni

az öngyújtóbenzint, a tűzkövet, a hashajtót és a kis üveg konyakot. Úton az ember általában csak ásványvizet igyon, és hajnalban egy kevés igazán jó pálinkát.

A toalett-neszesszert csavarja törülközőbe és tegye könnyen megtalálható helyre, ha reggel a vonatban vagy a hajón a mosdóba indul, kéznél legyen. Kölnivíz kell. Mosdás után nélkülözhetetlen. Egyesek sóborszeszt ajánlanak, és megpróbáltam, és bevált, a magam részéről azonban nem a mentolosat szeretem, hanem az erősen alkoholosat.

A csomagolás előszörre ritkán sikerül. Lehet, hogy van olyan képességekkel rendelkező utazó, akinek mindjárt minden egyezik. Nekem még nem sikerült. Nem baj. Kirakom és újrakezdem. A tervszerű és logikus gondolkozást intuíciónak kell kiegészítenie. Ha a csomagolónak nincs ihlete, vagy egyébként kihagy, halassza másnapra, mert a merő szisztematika kevés, sőt az embert nagy tévedésekbe is hajthatja.

A legalul elhelyezett ruhadarabok fölé ajánlatos a könyveket rakni. Ez külön igen fontos fejezet. A könyv-probléma kell, hogy az utazás idejét hetekkel megelőzze. Ha nyáron utazom, akkor már karácsony táján készíték feljegyzéseket. Ilyesmit: Cowper, Oxford, nyár. Annyit jelent: William Cowpert az Oxford középső kiadásában megszerezni, és nyáron olvasni. A feljegyzések persze mindig túlméretezettek. A könyvek felét sem vihetem el, mert nincs értelme, hogy négy hétre többet vigyek, mint öt-hat kötetet. S ez újabb kemény feladat. Cowpert vigyem, vagy a metafizikus költőket? Gyakran a könyv alakja segítségemre siet: oly szép, kellemes és alkalmas, hogy javára választok.

Magyar könyvet a legritkább esetben viszek. Az ok egyszerűen az, hogy amit szívesen vinnék, az papírban, kötésben, kiállításban, betűben olyan ízléstelen, hogy visszariadok. Egyetlen nagy költőnk sincs meg olyan kiadásban, hogy útra lehetne vinni. A többi meg? Hagyjuk. Az Oxford, különösen a kis World Classics, az Insel, a Pléiade útra született. Éppen ezért az antik szerzőket is kénytelen vagyok mindig angol vagy francia kiadásban magammal vinni.

A könyveket az ember a gondosan megválasztott jegyzetpapirossal, esetleg naplóval és írószerrel a táská belsejében helyezi el, és csak egy művet hagy kint, amit felülre rak, s egyet, amit zsebre tesz. Zsebre a legalkalmasabb valami abszolút szórakoztató, mint amilyen az Eckermann-beszélgések,

vagy a Boswell féle Johnson élete. A legjobb kinyitni, a tájat nézni, és tízpercenként elolvasni egy-egy mondatot. Láttam embert, aki nyári útra könyvtári könyvet vitt. Az ilyen embert, szerintem, semmi sem választja el a gonosztevőtől. A könyv szeret utazni, az út szellemét magába szívja, barátommá válik, és olyan meghittségben van része, amit a köztulajdonban levő könyvre pazarolni büntény. A könyvtári könyvek egyébként is a könyvek hetéréai, akiket mindenki megkaphat. A könyv, amellyel utazom, a házastársam.

Húsz-huszonegy óránál tovább tartó útra élelmiszert vinni legalábbis ajánlatos. Az étkező-kocsi ugyan a civilizáció legmagasabb teljesítménye, s nincs érzés, amely ahhoz hasonlít, hogy az ember ebédel, s mellette egy arasszal a táj száz kilométerrel rohan. Egy darab sonka, keksz, csokoládé s valami gyümölcs mégis kell. Vannak, akik rövidebb utakat sem tudnak megtenni citrom nélkül. A citrompárt ízlését méltányolom, de nem ragaszkodom hozzá. Ha azt kérdeznék, hogy mi az, ami nélkül nem szívesen indulok, különösen éjszakai útra, azt válaszolnám: a termoszban a forró tea.

Nem hiszek azoknak, akik az utazás aszkézisét tanítják, és azt mondják, hogy úton sok mindenről le kell mondani. Nem igaz. Az utazótáskába minden belefér, s nem is kell, hogy a táska nagy legyen. Legjobb, ha olyan, amit az ember akár egy órahosszat maga is elvihet. Egyébként se jó másra szorulni, úton meg éppen nem. A táskát felkapom, karomra dobom a felöltőt és a plédet, és mindenemet magammal viszem.

CSONTVÁRY NAGY CÉDRUSA

There's a tree of many one, mondja WORDSWORTH: fa áll itt, a sok közül egy. Olyan, mint a többi, de megismételhetetlenül és individualitásának dicsőségében egyetlen. Ami a régieknek a legfontosabb volt, az abszolút szellem, amely mindig és mindenütt volt és lesz és azonos, ami ma a legfontosabb, a személyiség, aki soha nem volt, és nem is lesz több, csak ez az egyetlen van, csak most itt, sehol másutt és ebben a pillanatban és mindentől különbözik. Csontváry meg akarta festeni ezt a meg nem ismételt és minden mástól különböző individualitást teljes dicsőségében, és nem önarcképet festett, hanem magányos cédrust a Libanon csúcsán. Mint ahogy Van Gogh sem önarcképet festett, hanem szalmaszéket. Az arckép csak konfesszió lett volna, csak regény. Ez itt vízió. Látomás, amely a személyiség egyetlenségének apoteózisa az emberfölöttiben.

Az abszolút szellem mindig készen volt és készen van és teljes, és az ember készen kapja és ez benne a nagy. A személyiséget az embernek magának kell megcsinálnia, mert az sehol azelőtt nem volt, és azt nem kapja sehonnan és ez benne a nagy. De ez így nem is jó. Mert, amit készen kapok és végleges, az nagysággal nem mérhető. A nagyság annak a mértéke, amit nem kell megcsinálnom. Az abszolút szellem van. A személyiség nagy.

A létezés mértéke az archaikus korban az abszolút szellem volt, ma a személyiség. A személy az abszolút szellemhez képest excentrikus és egzotikus, efemer és momentán, álom és káprázat. Mégis a személyiség nagy, és nem azért, mert az abszolút szellemre utal, hanem mert az eredetre. Nem rendszer, hanem kép. Nem architektúra, hanem hang. Nem a teremtésre hivatkozik, hanem a teremtőre. Az európai nem az abszolút szellem, hanem a nagy személyiség jegyében áll.

A kettő közül melyik a több, azért állapítható meg nehezen, mert ha ismerünk is olyan abszolút szellemet, amely a személyiség jegyében, és olyan személyt, aki az abszolút szellem jegyében áll, és ha értjük is, nem tudjuk követni. Úgy látszik, mindig kevésbé. Egyre személyesebbek és egyre egyetlenebbek leszünk, és találkozásaink egyre inkább az egyetlen és személyes körben történnek meg, ott, ahol mindenki különbözik, nem pedig

ott, ahol mindenki azonos. Az ember nem áltál válik emberré, hogy van egyetlen azonosság, hanem, hogy nincs belőle kettő.

Az abszolút szellem személyfölötti. Amit mond, kinyilatkoztatás. Amiről felismerem, hogy mozdulatlan és mozdíthatatlan. Nem csinál semmit, hanem van. Itt vannak a hierarchia felső fokán álló kerubok és szeráfok, mint az egyiptomi szobrok, mint a Buddhák, mint a bizánci mozaikok, mint az ikonok. Ez a mozdulatlanság ritkán valósítható meg. Tudjuk, hogy tudatunk nyugalma csak évtizedek gyakorlatával és hallatlan erőfeszítéssel érhető el. A kínai tao és a hindu jóga tanít meg arra, hogy ezt a biológiai mechanizmust miképpen lehet meglátni, és néha, legfeljebb napokra, megállítani. De aki nem tanulta, már csak tehetetlenségénél fogva is, folytonosan, még alvás közben is mozog, mert álmodik. Nem tud megállni. Ahol az ember megáll, már nem élet, hanem lét. A mozdulatlanságot itt nem tudjuk realizálni. Valamilyen, inkább negatív sejtelmünk van arról, ami történetelen és időtlen, ami túl van korszakon és örök jelen, ami bizonyosság és abszolútum és tudás. Mi magunk fejünk búbjáig az időben vagyunk, a viszonylagosságban és a pillanatban, cselekszünk és mozgunk, nem tudunk, csupán csak ismerünk, nem érünk el, csak kutatunk. Az abszolút szellem formálja azt a létet, amelynek mi csupán függvényei vagyunk. Formálja, anélkül hogy megmozdulna, mi pedig azok vagyunk, akiket formálnak és változnak.

Az abszolút szellem nem aktív. Az abszolút szellem lát. És ezt a látást sugározza. A héber hagyomány azt a világot, amely lát és ezt a látást sugározza olam-ha-aziluth-nak nevezi. Ez az emanációk világa. A szellem, minél közelebb van ahhoz, hogy mozdulatlan legyen és lásson, és a mindenlátást sugározza, annál közelebb van az abszolútumhoz. Ami örök tudás és bizonyosság.

Íme a cédrus. Itt áll mozdulatlanul, mint a kerub az olam-ha-aziluth-ban, és mindent lát és sugárzik. Olyan, mint a tao és a jóga végső célja, már nem hullámzik, hanem kisímul, és nincs rajta egyetlen rezdület, sem fodor. Már nem álmodik. Ez nem az élet, hanem a lét. Mint az egyiptomi szobrok és a bizánci mozaik. Itt áll, mint az arkangyal, aki nem csinál semmit, hanem van. NIETZSCHE írja, a legjobb, ha azt mondom: akarom. Ami még ennél is több, ha azt mondom: vagyok. Jahve így szól: eheje aser eheje - voltam, aki voltam, leszek, aki leszek, vagyok, aki vagyok.

A személyiség is abszolutizálja magát, de azzal, hogy önmagát mindenről és mindenkitől leválasztja. Absolutized by isolation, mint HUXLEY írja. A személy cselekszik és mozog és dolgozik és realizál. Mindegy, hogy miképpen. Végeredményben csak egyet csinál, saját szakrális egyéniségét valósítja meg. A tökéletes személy az, aki senkihez sem hasonlít semmiben. Az abszolút szellem analógiákban gondolkozik, mert számára minden összefügg és nincsen semmi, ami ne felelne meg valami másnak. A személyiség különbözőségeiben gondolkozik, és mindig azt választja, amit csak ő választhat, senki más.

Ami az abszolút szellemnek az analógia, az a személyiségnek a dharma. A dharma az ember személyes sorsában a megszentelt megismételhetetlenség törvénye. A hinduk azt mondják, hogy a nyomorék koldus, ha élettörvényét teljesíti, több mint bármely bölcse, hatalmas és gazdag király, aki azt nem teljesíti. A személy, megdicsőült individualitásában a sok közül egy. Kiszámíthatatlan útjaiban és az örök időben és a pillanatban, saját helyén, itt, a térben és a világban, most, a népben és a vallásban és a nyelvben, és a hűség a földhöz és végzetéhez.

Íme a cédrus. Fa áll itt, a sok közül egy. Nincs belőle kettő. Elszigetelt egyetlenségében abszolutizálta magát. Senkihez és semmihez nem hasonlít. Saját ideje van, saját helye, itt áll, beágyazva a világba, népébe és vallásába, hűségben földjéhez és végzetéhez, szakrális egyszerűségében. Nem tudja, hogy mi az abszolút szellem és mi a kinyilatkoztatás, mi a nyugalom és mi az elcsendesedett tó víztükre, amin nincs egyetlen habfodor. Amit lát, nem az egész egyszerre, csupán egyetlen perspektíva, s az sem tiszta. Egyetlen pillanatig sem áll meg, folyton dolgozik önmaga megvalósításán, semmiben sem bizonyos, folyton inog és tévelyeg és káprázik és téved és csalódik, de úgy, ahogy senki más, csak ő.

Van Gogh szalmaszéke is az egyetlen az abszolútumban, és abszolútum az egyetlenben. De a szalmaszék a cédrusnál humánusabb és szociálisabb és megszólíthatóbb. A cédrushoz hiába beszélek, mint ahogy a kerubhoz hiába. Hallja, de nem mozdul. A szalmaszék akar, a cédrus van. A szalmaszék álmodik és szenved, a cédrus lát. A szalmaszék az életben áll, a cédrus a létben. A szalmaszék megrendít, szeretnék hozzámenni és segíteni rajta, legalább megérinteni, vagy megvigasztalni, vagy megfogni a kezét. A cédrus megközelíthetetlen magasságban mered fölöttem, félelmetes nyugalomban,

mintha Isten és a világ leszakadt volna róla, és egyedül állna a Libanon csúcsán.

A RÁNTOTTLEVES

Ha az ember természeti lény lenne, az abszolút táplálék nem lehetne más, mint a gyümölcs. De tudjuk, hogy származásunk nagyobbik felében a természetén túlról való vagyunk, és igazi humánus ételeinket magunknak kell megcsinálni. Az ételek rafinált volta lépést tart életünk bonyolultságával, és bizonyosnak látszik, hogy az életben sok szövevény első oka valamely szövevényes étel. Ezen az alapon nyugodtan lehetne szendvics, vagy desszert életről beszélni. Az ilyen szendvics és desszert ételeken élő emberek a normalitást teljesen elvesztették. Bizonyos határokon túl ez már nem is élet, csak hisztéria. Ha az ember útközben a normális élet felé az alapételeket keresi, a józan és nyugodt táplálékot, alig talál néhányat. A normális élet az, ami az ételek között a rántottleves. Semmi különös. Szenzáció nélkül. Messze azon túl, hogy valaki szereti-e vagy sem. Az ember a nap bármely szakában eheti, reggelire, ebédre, vacsorára, forrón, langyosan vagy hidegen. Zsíron, vagy olajon pörkölt liszt és víz. A püthagóreusok kétféleképpen ismerték, sósan, esetleg köménymaggal, ahogy mi esszük, vagy a halványan pirított lisztet tejjel főleresztve, mézzel édesítve. A tibeti csámpa is ilyesféle étel, de a lisztet forró teával öntik fel, és néha faggyúdarabokat tesznek bele. A rántottleves mindennemű feszültség nélkül való étel; ami különösen szeretetreméltó benne, hogy szelíd és egyszerű. Magától értetődik, hogy a csecsemő első étele az anyatej után a rántottleves. A rántottleves kristálytisza éhség-étel, ami körülbelül azt jelenti, hogy nem ínycség, és nem torkoskodni való vagyis nem izgalom, hanem az éhes ember számára készült, és kenyérral a legjobb, és ha a kenyeret megpirítják, vagy különösen ha azt apró kockákra vágva forró zsírban kicsit megsütik, gazdag, tömény és laktató, annyira, ha az ember két tányérral megeszik, semmit sem kíván utána, csak egy pohár félédes bort. A normális étel, mint a kenyér, a krumpli, a főzelék, a főtt rizs, a szalonna, megunhatatlan, mert nem akar mást, csak táplálni. A konyha nagy művei, mint a franciasaláta, vagy a birsalmával töltött sült kacska, esetleg a pástétom, tele van hátsó gondolattal; komplex művek, sokrétegű ételek, nem is tudják magukat egyszerre kimondani. Rántottlevestől gyomrát még senki sem rontotta el. Mindenesetre van asszony, elég ritka, aki annak, hogy mit főz, teljes tudatában van; az ilyen asszony rántottlevesében a földanya íze határozottan felismerhető. Ilyesmit meleg szív nélkül készíteni

nem lehet. Legtöbben, ha a leves durva, azzal védekeznek, hogy csak rántottleves. Mintha nem a közhely lenne a legtöbb, mintha az, ami közönséges, nem az értékek felső foka lenne. A rántottleves íze a leginkább rokon a tejes búza ízével. Ha az ember ezt megkóstolta, az élet kedvességéről mindent megtudott.

A bűncselekmények között kétségtelenül a legsúlyosabb az élelmiszerhamisítás. Ebben bizonyos tekintetben együtt van az árulás, a káromlás, a mérgezés, a csalás, a hazugság, mindez alattomosan és elrejtve; gyűlöletes nyereségvágyból visszaél azzal, hogy ha az ember megéhezik, ennie kell. Akármilyen rettenetes, de úgy van, ahogy DOSZTOJEVSZKIJ mondja: rugdaljatok, püföljete, alázatok meg, köpdössetek le, csak adjatok enni, enni. Az étel hazugságnál csak egy még súlyosabb van, a hamis prófétaság, amely az embert hazug gondolatokkal mérgezi meg. A nemes és a valódi kenyeret már csaknem elvesztettük. Alig van ennél nagyobb hiány, s ezért ennél mélyebb fájdalom. A rántottleves olyan egyszerű és szerény, hogy azt hamisítani még senkinek nem jutott eszébe. Talán azért is, mert olyan olcsó, és nem érdemes. Helyzetünk mindenesetre nem reménytelen: míg van Bach-zenénk és Palazzo Pittink, van Velazquezünk és Hölderlinünk, a normalitás még nem tűnt el teljesen, amíg van rántottlevesünk, krumplink és főtt rizsünk.

A MŰ ELÉGETÉSE

Az európai lét rejtett egzisztenciális axiómája valószínűleg héber örökség, hogy az embert a bűn lehúzza, a jótett fölemeli. A keleti hagyomány szerint mindegy, jó, vagy rossz, minden tett terhel, mert a világba egyre inkább beleszó, és a kibontakozást gátolja.

A két magatartás a végső dolgokban való tudás különbözőségén múlik. Az európai az üdvöt akarja elérni. Az üdv még élet. A hagyományban az ember tudja, hogy az üdv nem végső és nem tökéletes állapot, az örök boldogság nem örök és nem teljes megszabadulás, csupán érdemek következménye. Az embernek a mennyországból újra vissza kell térnie. A hagyomány embere az élettől teljesen meg akar tisztulni, a tömény és a tiszta létet akarja megvalósítani. Nem üdvözülni akar, hanem megszabadulni. Aki a megszabadulást akarja realizálni, annak mindennemű cselekvést meg kell szüntetnie. A tevékenység a megszabadulás ellenfolyamata.

A végső dolgokban való magatartás az életrendet az utolsó és a legkisebb mozzanatig meghatározza. Európa az életről még az örökben sem akar, és nem tud lemondani, és azt, ami túlnan van, életnek akarja. Ezért van életszomjúsága, ezért van története, ezért él mindig egy lépéssel előbb vagy később, mint ahol ténylegesen van, vagyis van jövője és múltja, de jelene nincs, ezért csinál művészetet és filozófiát és tudományt, ezért a természetet imádja, ezért él matriarchátusban, ezért vallásos. Ezért a hír, a hatalom, a vagyonban való rabság.

Ezért mindaz, amit él ideiglenes, rögtönzött, pillanatnyi, viszonylagos, feltételes, könnyelmű, rövidlátó, esztelen, komolytalan. Ezért tevékeny.

A legmagasabbrendű tevékenység a mű alkotása. Európa kezdetén CLEMENS ALEXANDRINUS aggódva tette fel a kérdést: vajon írjon-e az ember könyveket? Építsen-e rendszert, valamit, aminek objektív maradandó volta felettébb kétes, egy azonban bizonyos: a hadvezért nyert vagy veszített csatái visszahozzák, a királyt is visszahozzák a könnyek, amelyeket uralmával fakasztott, de az öröme is, a susztert is visszahozza minden szög, amit a cipő talpába ver, és a földművest is minden elvetett szem gabona és kapavágás, és a munkást is minden esztergályozott tengely, de semmi sem terheli az embert annyira, és semminek sincs olyan karmatikus súlya, mint a műnek, a

festménynek vagy filozófiának, a templomnak vagy a szobornak, versnek vagy szonátának. A tett az embert magával rántja. Hová? A következményekbe. Amelyek alól nem lehet kibújni. Milyen gyanútlanság, sőt végtelenül több, elhomályosodott értelem, hogy valaki művének örüljön, joy for ever, mint KEATS mondja, nem tudja milyen terhet vesz magára egy következő életben, ha már a mostaniban nem kell e súly alatt valakinek leroskadni, és nem idézi vissza a festőt minden szem, amely a képre bámul, és a gondolat, amely a költeményt olvassa. A Vedanta sok száz éves remetéről beszél, aki barlangjában nem tud meghalni. Ott fenn a hegyen, szólt, öreg sas él, az emlékszik reám, öljétek meg, hogy meg tudjak szabadulni.

A művet megsemmisíteni oly pátosz, amely az alkotó történeti presztízst kívánja emelni. Rendesen a gyengébb műveket pusztítják el, amelyek nem is biztosan gyengébbek. Hogy ami marad, mind tökéletes legyen. Imponáló hiúság. Mallarmé. Naiv feminin varázslat, aki azt hiszi, hogy a szókére festett barna nő megváltozott. Hatás, hatás. Mintha a mű fóruma a történetíró, vagy akár a közönség lenne. Micsoda szerénység! A mű máshová véste be magát, elsősorban abba, aki csinálta. Hiába égeti el. A teher megmarad.

És a művek, amelyek elvesztek és a romok alá kerültek. Hölderlin halála után, tudjuk, hosszú ideig a konyhában az ottmaradt papírokkal gyújtottak be.

A világtörténet hazard anarchiája mögött áll a törvény, amelynek egyetlen jodját sem lehet megkerülni.

A művet elégeti, aki nem vállalja, amit csinált, azt visszavonja, és hisz abban, hogy visszavonható. De a teher megmarad. Viselnie kell most, és nem törölheti el. Az egyetlen, amit tehet, hogy tanúk nélkül mondja, íme, amit csináltam itt, nem is volt mindig jóhiszemű. A becsvágy befolyásolt, a mámor elragadott, néha volt bennem áhitat, de sok a ravaszkodás, a trükk. Nem tartom érdemesnek színpadi máglyahalálra, hogy a terhet még ezzel is növeljem. Nem tudok tőle megszabadulni. Mivel úgyis létem súlya marad, az egyetlen helyes, ha vállalom, és hajlandó vagyok a következményeket viselni még akkor is, mint a dzsaina mondja, ha ez nyolcvannégyezer életen át tart.

AZ ÁGY

Aldous HUXLEY kiszámította, hogy a csend köre évenként tizenhárom és fél kilométerrel szűkül. Már nincs messze az az idő, szól, amikor a csend a földről tökéletesen eltűnik. Boldog lesz, akinek néha sikerül a Himalájában, vagy az óceánon félórás megnyugvásban részesülni. A meghittség köre egyre kisebb. Az aranykorban az volt az öröm, hogy az egész föld intim volt, mint a gyümölcsös. Ezért hívta a Thora az aranykort édenkertnek. Később voltak uralkodók, akik megkísérelték, hogy birodalmukban a paradicsomi békét megőrizték. A kínai Jü volt ilyen császár, és minden bizonnyal Echnaton fáraó. A különös, hogy az aranykori intimitás eltűnésének arányában az emberi lét is megzavarodott. Mintha a béke és a csend között valami eddig nem tudatosított összefüggés lenne. Nem tudni pontosan, hogy a kör milyen mértékben vált egyre szorosabbá. Még nemrég volt néhány földesúri birtok, aztán csak tanya, kastély, vagy virágoskert, vadászlak az erdő közepén, vagy világítótorony a szirten. Voltak, akik legalább kis szobájukat akarták megmenteni. A meghittség utolsó állomása az ágy. A paradicsomból ez maradt. Az ember a földről kiüldözte önmagát, de ez a kis hely még a kuckóban, ahová elbújhat egy cseppet aranykorából élni, ha kint zúg is a motor, a szomszédban vinnyog a rádió, belül a zaklatottság nem simult el, az óra mindig ketyeg, és a lelkiismeret háborog, de bevonhatja magát e különös burokkal, a párnára dőlhet, mint egykor nyári délután az árnyékban fejét a tigris hasára hajtotta az illatos fügefafa alatt.

Életünk koordináta-rendszere az oszlop és az ágy. Az oszlop az út fölé, hajthatatlanul fölfelé, az ébrenlét és az éberség és a tudat és a nappal. Az oszlop tartja az eget a földön, vagy ami ugyanaz a földet az égen. Gondolkozni annyi, mint merőlegesnek lenni és a földet az éggel összekötni. Ágyban lenni annyi, mint vízszintesnek lenni, aludni és megnyugodni a kiegyenlítődesben. Visszabújni az anyába, az éjszakába, ahonnan származott, minden reggel megszületni, oszloppá lenni és este abban a metamorfózisban, amelynél nincsen természetesebb és rejtélyesebb, újra vízszintessé lenni. Oszlop annyi, mint individuum, ágy annyi, mint elolvadni a közösben. Házastársakban, amikor egy ágyban alszanak, az esszenciák kicserélődnek, férfi és nő egymást áthatja (inkvalálnak, mint Böhme mondja), az

együttalvásban válnak egyre hasonlóbakká, vagyis egyre egyénibbé, ahogy SAINT-MARTAIN írja: az egyesülésben elhatárolódni és az elhatárolódásban egyesülni, *distingueur pour unir*. Az ember, ha éjszaka felébred, nem is tud különbséget tenni önmaga, és aközött, akivel alszik.

Semmi sem érhetőbb, mint a gond, amivel az ember az ágyat megalkotta, ahogy föléje védelmet épített, mert a ház az ágy héja, ahogy évezredekén át kigondolta a rugót, a matracot, letakarta fehér lepedővel, fosztott lúdtollból készített párnát helyezett el rajta, paplant vagy takarót vagy dunyhát, és nincs érhetőbb, mint a kultusz, amivel az ágyneműt mossák és mángorolják és vasalják, reggel az ablakba teszik a napra és a szélbe. A világ rupaloka, mint a hinduk mondják, a hely, ahol a dolgok vannak. De ha az ember a házba lép, rögtön tudja, az ottlakók az aranykorral milyen viszonyban állnak. A házak és a lakások többségében olyanok, hogy le sem lehet ülni, egyetlen meghiitt hely sincs, van itt divat, hencegés, higiéné, csak meghiittség nincs. Az ágy eltűnt, csak a fekhely maradt, nem lehet sem nászt tartani, sem szülni, sem meghalni. Az alvásból a biológiai aktus maradt. Intimitás nélkül élünk, a lakás szállás, otthon lenni szentimentalizmus. Kajüt-egzisztenciák, úton vagyunk, de senki sem tudja, hová megy, és nincs utazás, csak közlekedés. Az utcán alszunk, a kirakatablakon a függönyt valószínűleg csak álszeméremből húzzuk össze.

VÁRAKOZÁS

Várakozás, ha azon a helyen, ahol az ember vár, nem történik semmi. Tér és idő összetartozik, de a várakozásban ez az összetartozás megbomlik. Mintha az ember euklideszi térben lenne, ahol nincs idő. Az egész megállt, mert az a pillanat, amelynek el kellene következnie, késik. Sajátságosan üres. Lefokozott tudattal. Nincs gondtalan várakozás. Az ember arra vár, hogy felnőjön, a menyasszonyra vár, a háború végét várja, nincs perc, amelyben ne lenne valahol, nyíltan vagy elrejtve várakozás, és úgy látszik, mintha semmihez sem lehetne fogni, amíg. Micsoda? A napkeltét várja. Az ember esztelen tevékenységben él, nehogy várnia kelljen, várni, de hiába. A világ nem örök mozgás, mert van várakozás. Idő és várakozás összefügg, de nem úgy, hogy a várakozás van az időben, hanem az idő van a várakozásban, mintha a várás előbb lenne, és nagyobb, és az idő a várásban feloszlana és elmerülne. Az ember mindig ott áll valamely küszöbön. Várni, amíg a pincér hozza a levest, vonatra szállni, és várni, amíg megérkezik.

Jó lenne egyszer életünket egzisztenciális kategóriák szerint rendezni. Pszichológia és biológia és szociális és logikai kategóriák ritkák. Amiben ténylegesen élünk, az a zavar, a szorongás, a közöny, az izgalom, a félelem, az elragadtatás, az unalom (a semminek az az arca, amit mindenki ismer). Ami számunkra fontos, keresni, sietni, megnyugodni.

Ahhoz képest, hogy az ember mit vár, alig teljesül valami, és ami váratlan, rendszerint nem az, amire számít. A várakozásnak nincs arca, úgy is mondható, hogy a várakozás az, ami arcra vár. Minden kép szétfolyik és ebben a felbomlott antivízióban lebeg, mint amikor az ember zavaros vízben szemét kinyitja, és nem lát mást, mint alaktalant. Ahol állok, még nem az. Majd. Lehet, hogy mindjárt, lehet, hogy ki tudja? Mást vártam? Legtöbbször. Mindegy, hogy miért mert fantaszta voltam, vagy. Stagnálás. Már tudom mi a börtön, sokáig várni, és a küszöbön állni, és abban az intenzív ürességben élni. A várakozás erénye a türelem. A buddhisták azt mondják, oly nagy erény, hogy aki most türelmes, következő testetöltésében nagyon szép lesz. El is lehet menni, és az időt valamiképpen eltölteni, de az már nem az, és az ember, ha szórakozik, szétszórja magát és szórakozott. Nem is figyel oda. Még ki se lehet aludni.

Amíg nincs teljesülés, nincs megnyugvás. Csak az egyetlen, a szakrális várakozás-, és ha valaki a hivatalban az előszoba padján papírára vár, abban is benne van, ha a kokain arcát már zsibbasztja, és a foghúzásra vár, és ha sorbanáll a kenyérért, és ha a buszra vár. Rangsort lehetne felállítani, hogy ki mit vár. Legtöbbször a fizetés napját várják. De ebben is van szakrális türelmetlenség, mert ha eléri, tovább vár a következőre, mert ez nem az. Egy helyben, az időt feloldva lebegni az óceánba olvadás és a személyes öröklét között. Az élet kitágul, a dolgok és az események jelentősége más. Valami, ami szurreális. A világ megnyitása, és a látvány, hogy belül üres. Úgy látszik, egész életünk várakozás, és csak azért cselekszünk, mert türelmetlenek vagyunk és azt hisszük, a tettekkel hamarabb elérjük. Az ember annál tevékenyebb, a várakozást minél kevésbé bírja ki. Valamire várni, ami felszabadít és megnyugtat és kielégít, valakinek eljövetelére és megszólalására. Lényünkben a legmélyebb az éhség, vagyis a hiány, és pedig az egész vonalon, az anyagban és a természetben, az éhség az életre, a másik nemre, de legfőképp az éhség a szóra és a világosságra. Minden tevékenységet feladni és várni. Mi az, amikor a várakozás hiábavaló, és már nincs mire várni?

Az ember arra vár, hogy többé ne kelljen semmire és senkire várni, ne kelljen megállni, és az arctalan homályba meredni, nincs többé küszöb és előszoba és börtön és ácsorgás, nem kell az órát öt percenként nézni ott, ahol nem történik és nem is fog történni semmi. Amíg a borbélynál ülök és várok, reménytelenül elvesztem, értelmetlenül, tisztátalanul elpárologtam az úrben, tartalom nélkül, értelem és igazság nélkül, az egésznek nyoma pedig itt marad bennem, fáradt nehéz lyuk és folt, színtelen és terméketlen vak seb. Minden várakozás hiány, de a szakrális várakozás igazi, és ezért van zenéje. Hallom a közeledést. Enélkül a többi várást ki se lehetne bírni. Szabad türelmetlennek lennem? Nem várok hiába? Nyugodt vagyok, mert helyeslem, és tudom, hogy van időm? Nincsen semmi keserű, nincsen mulasztás? A hiány hiány marad, a seb seb, lyuk és folt, de az emberből nem csak romok maradnak.

ÁLLAMOK KIALAKULÁSA

A völgy összeszűkül, és az utasoknak, messze
földről, a szoroson kell áthaladniok.

A sok utasra megjelentek

az árusok,

a sok árusra megjelentek

a zsványok,

a sok zsványra megjelentek

a rendőrök,

a rendőrök törvényesítésére megjelentek

a katonák,

a sok katonára megjelentek

a kurvák,

a kurvák dicsőítésére megjelentek

a költők.

A JÓISTEN UZSONNÁJA

Június a piros hónap. Mint ahogy a május a zöld és az augusztus az aranyárga. Júniusban nyílik a pipacs. Piros Pünkösd, amikor a Szent Szellem a földön piros lángnyelv alakjában megjelenik. A piros gyümölcs hónapja, cseresznye, meggy, eper, málna, ribizke. És amin nem lehet eléggé csodálkozni, ez nem a sóvár és megvadult piros. E gyümölcsökben semmi kihívó nincs, ellenkezőleg, valamennyi csupa nevetés. Derült és gyermekpiros ez, az év első természetének színe.

Júniusban kell enni. Az ember körülbelül fél kiló teljesen érett eperre számíton tizenkét-tizenöt deka porcukrot. Az általános vélemény, hogy a gyümölcsöt és a cukrot legjobb rétegesen elhelyezni, és az epret kicsit megtörni, csak azért, mert így bővebb levet ereszt. Mikor ez elkészült, két deci tejfölt kell ráönteni. A mennyiség lehet valamivel több, vagy kevesebb, ízlés szerint. A túlzástól tartózkodni kell. Sokan a tejszint részesítik előnyben, de ezek az emberek az étel lényegét félreértik. A június nem az átható cukor, hanem a gyengédebb friss és enyhén savas gyümölcs hónapja. A tejszín alkalmazása tévedés. Később, a hónap végén a szamócahoz már megengedhető, és vannak, akik málnához, főként a tejberizshez készített friss málnakompóthoz nem hajlandók mást enni, mint tejszint. Ez így helyes. De a tejszín az eperhez hibás ízlésre vall. A hibás ízlés hibás értékeléshez, ez pedig hibás életrendhez vezet, ezért az ilyesmit kerülni kell.

Az elkészítés módja lehet, hogy az ember egy réteg epret, egy réteg cukrot és egy réteg tejfölt helyez el egymás fölött, és a gyümölcsöt éppen csak hogy egy kicsit megnyitja. Mások a gyümölcsöt éppen hagyják, és a tejfölt a tetejére öntik, hadd szivárogjon le, oldja fel a cukrot, és vonja ki az eper levét. Az edény fenekén rózsaszínű ital gyűlik össze, s a leghelyesebb, ha az ember, miután az epret megette, úgy ahogy van, nem kanállal eszi meg, hanem megissza. Ez az uzsonna tökéletes befejezése.

A bűnbeesett ember a tejfölös epret a jégsezkrénybe teszi, és természetellenesen lehűti. Ez ellen a leghatározottabban tiltakozni kell. Bizonyos hőfokon alul a gyümölcs ízéből éppen úgy veszít, mint a bor. A helyes mérték a pincehőfok, vagy ami ugyanaz, az ember az edényt, tulajdonképpen az eszményi a cserépedény, a fém elvetendő, a kútba ereszti és néhány óráig ott tartja. Legjobb az epret délelőtt a friss reggeli szedésből,

délelőtt tíz óra tájban elkészíteni, és délután három-fél ,négyig hűvös helyen tartani. Mert a tejfölös eper elfogyasztásának klasszikus ideje, amikor a déli hőség már fölengedett és a levegő enyhülni kezd, vagyis fél négy. A Jóisten, amikor délutáni szundikálásából felébred, az epret ilyenkor eszi uzsonnára. Odateszi az árnyékos teraszra, az asztal fölé a diófa hajlik, ott eszi meg kiskanállal, mielőtt ismét a szőlőbe megy. Mert aki nem tudná a Jóisten a világon a legmagasabbrendű munkát végzi, vagyis szőlőműves. Uzsonna után megnyugodott gyomorral és kedéllyel a rafiát övébe dugja, a metszőollót zsebre teszi, a kapát megfogja és kimegy a tőkék közé, hogy a szabálytalan hónaljajtásokat levagdossa, a lazult vesszőket megigazítsa, és ahol gyomot talál, azt kikapálja.

CSERESZNYÉT SZEDNI

Az almaszedésről szóló értekezés régebben elkészült. Cseresznyét szedni egészen más, már csak a zene miatt is. Októberben, amikor az almát szedik, legfeljebb a mátyásmadár rikácsol, néha a szarka is megszólal, egyébként a kertben csend van. A magam részéről a cseresznyefára júniusban föl se megyek, amíg a szomszéd csalitban a fülemüle nem kezd énekelni. Hozzátartozik. Ez a világ itt körülöttünk - mint Baader mondja - nem az eredeti teremtés, hanem annak összetört alakja. Ezért a legszebb itt a tragikus sors és a rom. De az eredeti teremtésről tudunk, és egyszer tapasztalatot szereztem felőle. Délen, amikor egy reggel fehér sziklán feküdtem, virágzó leánderfa alatt, és az aleppo-fenyők hosszú, selymes tűlevelei között, a tenger azúrja csillogott. Fülemülém hangja ehhez az aranyhoz hasonlít, olyan törékeny és nehéz és illatos. Csak bíborba játszó teljesen megérett cseresznye íze hasonlít hozzá.

Azt mondják, hogy a fülemüle éneke szerelmi dal. Biztosan nem az. Ha napkeltekor felébredek, szememet nem nyitom ki, fülemmel a madár hangját megkeresem és hallgatom. A hangból tudom, hogy az ég derült, de keleten van néhány kis fehér bolyhos felhő, a fű harmatos, a szőlőtőkék virágozni kezdtek, az apró legyek már el is lepték, és enyhe délkeleti szél lebeg. Még sokkal többet. Ez az, amit Orpheusz mond, kozmosz aiodész, az éneklő világ. Ember erre a zenére nem képes, legfeljebb Mozart, csakhogy a hang nála - különösen, amikor a legszebb - már rom és tragédia.

Lent a völgyben a rigó hősi lírája. A cinkék serege, a csíz, a kakukk és a szarka csörgése, mint a kisdob. Mindez almaszedéskor nincs. Ha a cseresznye utolsó szemét is leszedem, a szimfónia befejeződik. A szőlő elvirágzott, érik a málna, a ribizke, a barack.

Az ember már előző napon a fát többször körüljárja, hogy megállapítsa, milyen ágakon a cseresznye mennyire érett, és hol kell szedni. Elvem, hogy létrát lehetőleg nem használok. A létra olyan beavatkozás, amely a fa között és közöttem levő viszonyt zavarja. Úgy vettem észre, hogy a létrát a fa sem szereti. Különösen a cseresznyefa. A cseresznyefa minden fa között a legérzékenyebb. Ágainak növése olyan, hogy az ember közöttük a kényelmes elhelyezkedést mindig megtalálja. Legtöbbször ülőhelyet is nyújt, néha karosszékét. Ezt már gyerekkoromban észrevettem. A fa felsőbb emeletein

igen jó pihenők vannak, az ember elhelyezkedhet, báméskodhat, mindig van elérhető néhány szem, amit leszedhet és megehet, arra is van lehetőség, hogy a kiköpött magot kezébe vegye, és két ujjával megszorítva elpattantsa. Cseresznyemaggal messze lehet lőni, a szomszéd fáig, szerencsés esetben azon túl is.

Az almafa ágai nem szoktak kényelmet nyújtani. Nem igen lehet üldögelni rajtuk, megtámaszkodni egyáltalán nem. Az alma rózsafajta, mindenesetre hiú fa, saját szépségén kívül egyébvel nem törődik. A cseresznyefa az eszményi lényre hasonlít. Chamfort azt mondja, hogy az eszményi lény a jól nevelt tizenkét éves gyermek. A legjobb lenne, szól, a földön minden trónt ilyen lényre bízni. Kényelem szempontjából más fa számításba se kerül. Legfeljebb még a szilva. Gyermekkoromból emlékszem néhány szilvafára, amely az embert vendégszeretően ágai közé fogadta. A dió ritkán, ha úgy is látszik. A diónak önmagáról naiv gigászi képze van, és szeret önmagán túlnőni. Ezekre az óriásokra fölmászni legtöbbször nehéz, ágai közt megpihenni pedig egyáltalán nem lehet.

Az almaszedés és a cseresznyeszedés között az alapvető különbség, hogy októberben, délben az ember - ha csak egy kis józanság vezet - felszeletelt almát eszik, dióval és mézzel. Az almát legjobb már kora reggel fölszeletelni, a mézet ráönteni, hogy délig jó sok levet eressen. Este a menü zöldségleves és sült gesztenye, musttal. Júniusnak természetesen ilyen gazdag étrendje nincsen. Van azonban valamije, ami éppen olyan rövid ideig tart, és éppen olyan megismételhetetlen és pótolhatatlan, mint a gesztenye: a zöldborsóleves. Aki tökéletes életrend szerint kíván élni, az kora reggel fölmeleg a fára, cseresznyével jól lakik, aztán, mikor még a harmat nem párologott el egészen, a borsót megszedi, árnyékba rakja és letakarja, hogy délben, ha a leves elkészítésére sor kerül, még tökéletesen friss legyen. A borsót azért kell korán szedni, mert akkor az ember a hajnal üde esszenciáit a későbbi égető nap elől megmenti.

Az ember a legmagasabb szellemmel azonos abban, amit Eckehart mester lélekszikrának nevez, és ez, mint a hinduk tanítják, az ember igazi lénye, az atman, nem teremtett, öröktől fogva létező és elmúlhatatlan. De az ember teremtmény is, született és meghal. Ha pedig teremtmény, nem tud meglenni önmagából. Az ember kiszolgáltatott múlandóságának jele, hogy fennmaradásához erőket kell magába vennie, vagyis táplálkoznia kell. Viszont

amit megeszik és megiszik, az sem más, mint Brahman, mint a hinduk mondják. Mert a táplálék Brahman, tanítják az Upanisádok. A táplálék Brahman; emellett ki kell tartani. Ezért fontosak az érzékek. Amit mesterem, John Cowper Powys az érzékek védelmében írt, azt az utolsó betűig megtanultam és követem. Valószínűleg az egész világirodalomban alig van megrendítőbb jelenet, mint Geard polgármesteré, aki Powys Glastonbury-regényében húsvét vasárnapján hatalmas kenyeret vesz hóna alá, a kancsóba bort tölt, kimegy a kertbe a virágzó fák alá, letérdel, a kenyérből kolosszális darabokat tör, magába tömi, és hosszú kortyokban issza rá a bort, miközben a feltámadásra gondol, és könnyei patakanak. Ez az úrvacsora. Szememben ez az ember csillapíthatatlan Brahman-éhségének grandiózus ábrázolása, sokkal több, mint bármiféle önmehtagadás.

Tulajdonképpen a kínaiaknak van igazuk: mindent meg kell enni, amit csak lehet. A magam részéről azok iránt, akik válogatnak, bizalmatlan vagyok. A finnyásságot pedig hisztériának tartom. Resteltem bevallani, de van étel, amit sohasem tudtam, ma sem tusok megenni, ez a forralt tej fölé. Ez a tiltakozás biztosan lényem valamely alapvető korrupciójának jele. Súlyos jellem-, és alkathiba, a normalitástól való eltérés, amin nem tudtam változtatni. Hierarchia persze van, és az embernek jogában áll szubjektív értékrendet kiépíteni. Senki sem követelheti tőlem, hogy a tejszínes málnát a pacalpörkölttel egy szintre helyezzem. De mindent meg kell enni, amit csak lehet. És akinek érzékei épek, az minden ehetőt tényleg meg is eszik. Ez a normális, szememben a földön, és azon túl is, a hiteles ember. Az ízlelés. Böhme a világot ízekből építi fel. Sokat gondolkodom arra, jó lenne ennek analógiájára a világot virágillatokból felépíteni, megtanulni, hogy mit jelent a nárcisz, az ibolya, a szőlővirág, a meggyvirág, a vadrózsa, a bodza, az olaj, a fagyal, a somkóró, a levendula illata, és mit jelentenek az illatos fák, a fenyő és a babér.

Almát sem lehet úgy szedni, hogy az ember a hajsztát magával hozza. A hajsztát Kassner úgy nevezi, hogy túlerőltetés. Korunk életében ezt tartja a legsajnálatosabbnak. Guillán úgy jellemzi, hogy: siess élni. Az élet maga szétfoszlik a nemlétezőben. Idegesség, kapkodás, időpánik. A magam részéről a hajsza szót tartanám meg. Ez az, ami a modern munkabarbarizmussal jár. A munka története a lét korrupciójának története. Kenyeredet verejtékeddel keresd meg. Micsoda átok! És nem lehet rajta változtatni. Munkaboldogság

nincs. Munkaöröm pedig csak egy, ha azon dolgozom, hogy a világot és önmagamat eredeti helyére visszaigazítsam, és ismét normálissá tegyem. Ami most itt van, nem az. Ez itt narkotikum, menekülés, öngyilkosság, düh, őrzöngés, bősziútség. És amikor a hecc nem megy tovább, még kell valamit hazudni. Jobb, ha meg sem mondom. Amikor a külső világ felépítése a belső lerombolásán nyugszik. Pillanatnyilag, azt hiszem, ez az, amitől az ember a legjobban szenved. Olyasvalamit kénytelen csinálni, amivel önmagát, nagy erőfeszítéssel és összpontosított figyelemmel, képességeinek és tudásának teljes bevetésével, sőt ezen felül (tüleröltetés), a semmibe szórja. Almat sem lehet barbáran, hajszával és őrzöngve szedni. Kezéből a legszebb kicsúszik, leesik és megsérül. De cseresznyét egyáltalán nem. És nem az ellenkezőjét kell tenni annak, mint amit az ember tesz, ha dolgozik. Nem. A cseresznyeszedés más életrendhez tartozik. Ahhoz, ahol nincs idegesség és sietség és tüleröltetés, és minél rövidebb idő alatt minél többet. Ahol nincs hajsza. A cseresznyeszedés nem megnyugvás. A munkabarbarizmussal semminemű viszonylata nincs. Ahhoz, hogy az ember cseresznyét tudjon szedni, egyszerűnek kell lenni, vagyis normálisnak. Egyébként csak kapkod, és jobban teszi, ha futballmeccsre megy. A cseresznyeszedés tökéletesen izgalommentes foglalkozás. Ha az ember a fa tetején jól elhelyezkedett, kosarát alkalmas helyre, a keze ügyébe akasztotta, a kampót, hogy a külső gallyakat be tudja hajlítani, szépen az ágra fektette, mindenre van idő. Gyönyörködhet a tájban, akár az alatta levő kertben, amelynek arca innen felülről egészen más, mintha en face lenne a szomszéd fákkal. Rágyújthat, közben hallgatja a fülemülét vagy a rigót, és nézi, hogy a napfény miképpen ragyog a nyugati égen, a habos jégkristály felhő gomolyán. Közben a cseresznye szárát tövén óvatosan megfogja, a növény irányának ellenkezőjére fordítja, hogy az könnyedén engedjen, és erőszak nélkül leválják. A gyümölcsöt a kosárba teszi, kettesével, hármásával, ahogy éppen sikerül. Három szemnél többet egyszerre nem ajánlatos, mert a gyümölcs megsínyli.

A fa tetején, cseresznyeszedés közben olyan tapasztalatra tettem szert, amit sem zongorajáték, sem írás, sem gondolkozás, sem utazás közben nem éltem meg. Ez a szabadságról való tapasztalat. Mert semmiféle más tevékenységben ezt nem tettem meg, fel kellett tételeznem, hogy nem vagyok sem művész, sem író, sem kalandor, sem gondolkozó. Minden valószínűség szerint egyszerű ember vagyok, aki szabadnak magát az egyszerű életkörülmények és

feltételek között érzi és tudja. A szabadságról csak annyit tudok mondani, hogy sem nem kellemes, sem nem kellemetlen, de inkább kellemes. Izgalomnak semmi nyoma. A magam részéről teljesen kinyílnak éreztem magam, és ez jó volt, egyenesen jó. Mintha valakinek egyenesen szemébe tudtam volna nézni. A dolgok nem akadályoztak, sem nem tértek ki, és nem tűntek el. A legegyszerűbben úgy mondhatnám, hogy minden dolog az volt, ami, és ott volt, ahol volt. Az egészben volt valami a geometria megingathatatlanságából. A szabadság számomra régebben a teljes akadálytalanságot jelentette; ez persze nem szabadság volt, hanem önkény; most tudom, hogy szabadnak lenni annyi, mint biztos tudatában lenni annak, mi van, és hol van, és tudni, hogy a dolgok között miképpen kell mozogni. A kosár ott lóg a gallyon, a kampó mellette fekszik, ha ezt a cseresznyefürtöt el akarom érni, ide kell lépnem, hogy kockázat nélkül leszedhessem, és a kosárba tehessem. A kosár egyébként már félig megtelt, le kell szállnom, a fa tövében levő nagy kosárba ki kell ürítenem, mert a gyümölcs így törődik, és gyorsabban romlik.

Az a tudat, hogy nem vagyok se művész, sem gondolkozó, sem egyéb, hanem egyszerű ember vagyok, különös elégtétellel töltött el. Különleges mutatóványok alól felmentve éreztem magam, és ez hozzájárult ahhoz, hogy szabadságomat meg tudjam érteni. Semmi produkció. Semmi szenzáció. Semmi kényszer. Semmi, ami a rendtől eltér, vagyis semmi abnormitás. Már maga az, hogy a tapasztalat nem volt hirtelen felszabadulás, vagyis nem volt megrázkódtatás. Egyszerűen itt volt, nem mint jelenet, hanem mint jelen. Nem az, hogy most pedig csinálhatok, amit akarok, nem felujjongva, mint Pál apostol írja: nekem most már mindent szabad! A szabadság csak addig izgalom, amíg nincs, amíg az emberben van valami, ami tiltja; mihelyt minden lehetőség megnyílt, és az emberből az önmaga iránt tanúsított ellenállás eltűnt, annyira egyszerűvé válik, hogyha külön nem szerez róla tudomást, észre se veszi. Valószínűleg igazuk van azoknak, akik azt mondják, a földet egészen könnyen paradicsommá lehetne tenni, csak mi tesszük pokollá.

Különös, hogy gyermekkoromban, ha valami nem tetszett vagy bántott, esetleg olyan emberek jöttek, akiket nem kedveltem, a cseresznyefára másztam, akkor is, amikor gyümölcs a fán már régen nem volt, nyáron vagy ősszel, egészen fenn a karosszékre ültem, és rövid idő alatt kiengesztelődtem.

AZ ESQUILINUSI VÉNUSZ

1.

Az esquilinusi Vénuszt az ötödik században faragta ismeretlen görög művész. Vannak, akik Atalantának hívják, mert a szobor várja azt, hogy személyes viszonyba kerüljenek vele, és mi más a névadás, mint az érintkezés egy neme? Lehet, hogy IV. Alkesztoosz király alatt faragták 471 és 466 között. Talán Knosszoszból származik Kritiosz és Nésziotész iskolájából. Némelyek arra gyanakszanak, hogy ión művész készítette Nagygörögországban, ugyanabban az időben, amikor a delphoi Kocsihajtó és az olimpiai Apollón keletkezett. Most a római Palazzo Conservatore-ban áll.

Akárhogyan van, a Kocsihajtóval és az olimpiai Apollónnal az egyedüli szobor, amelyiken még megvan az archaikus stílus nagyvonalúsága, de megvan az újabb stílusnak a finomságok iránt való érzeke is. Már nincs benne semmi merevség, és éppen ezért hiányzik arcáról az a mosoly, amely a merevséget feloldja. Az archaikus mosoly az élet jele, ez az a pont, ahol a szobor emberré válik. A mosoly mozdítja meg a követ. Az esquilinusi Vénusznak nincsen szüksége arra, hogy megmozdítsák. Már mozog. Az egész szobor mosolyog, nem csak a száj. A kő életre kelt. De még nem puhult meg az életben. Nem érett meg, nem szívott fel annyi húst, hogy a romlás fogna rajta. Keményen izmos, mégis lágy, fiús, mégis gömbölyű, édes, de a méz természetes édességével, nem a cukoréval. Az ébredés szüzies pillanata, amikor a szem hajnalban kinyílik, és a nap első termékenyítő fénysugarait fogadja. Még nem hagyta el az anyagot, benne fekszik a kőben, de az élet ébersége már megindult benne. Már nem alszik, de még nincs fenn: most születik. Nincs ennél plasztikusabb pillanat. Az alvó anyagban ébredő mozdulat-, ezt Michelangelo is tudta, amikor Lorenzo Medici síremlékének Hajnalát megfaragta. Csakhogy Michelangelo is elvétí ott, ahol minden szobrász elvétí, kivéve a görögöket: nem tudja, hogy a plasztika dráma. És mert dráma, csak egyetlen gondolatot bír meg, a cselekvés gondolatát. A szobrászat tárgya mindig a mozgás, vagy ami ugyanaz, a nyugalom. Mert a mozgás és a nyugalom együtt dramatikusan. Michelangelo ébredő köve nem drámai, ennél feszültebb, - ugyanaz: lankadtabb. Nem mozog és visszatér, hanem ki akar törni és összeroskad. A síremlék Hajnala törik, a Vénusz

Esquilina hajlik. A Hajnal repül, a Vénusz Esquilina száll. Rodin megmozdult köve, ahogy a Balzacban megfaragta, a görögöktől még távolabb áll. Balzac örvényből emelkedik ki, az anyag kavarog. Ez nem a mozgás és nem a nyugalom tiszta drámája, nem az átlátszó élet-halál küzdelem, ami éppen a szobrászat: a mozdulatlanság és a mozgás dialógusa. Rodin lírikus, nála nincs is szó küzdelemről. A Balzac-pátosz, elszenvedés, nem dráma, és így nem is szobor.

2.

Kétezer ötszáz évig az emberiség mindent elkövetett, hogy a szavakat megfossa érzékiségüktől, mégis bárhol bárki azt mondja: szép, a szó nyomán feltűnő kép mindig a nő. A szó ma is méltán erotikus. Minden, ami szép vonz, a szép kívánatos, felébreszti a vágyat az emberben, hogy megérintse. A csábító és az elragadó varázs a szóban, mint immanens ősképp lappang, mint dinamikus platói idea. Ez a nő erotikus magnetizmusa. A vonzást nem csak a férfi érzi, a szépet, vagyis a nőt a nő is ugyanúgy megcsodálja és megkívánja, mint a férfi, mert a szépség pozitív életerő, az élet nagy ténye. Lehet, hogy a szépség nyomában a nőben is ugyanolyan vonzalmak ébrednek. A csábítás, a varázs, a bűbáj, egyetemlegesen hat. Annyira erotikus, hogy túlcsap a nemek korlátján. A nő önmaga is tud gyönyörködni szépségében. A gyermekek is elragadtatva nézik a szép nőt, valószínűleg állatok se tudják magukat e lenyűgöző erő alól kivonni. A szép eredetileg nőt jelentett, és ami benne a lényeg, az megmaradt. Szép az, ami annyi, mint az a magnetikus vonzás, ami a kívánatos nő lénye. Élethez kötött, érzéki szó, amelynek mélyén ott csillog az érett nő ősképe: kiterjedésének teltségével, bőrének puhaságával, szemének tűzével, hajának lágyságával, járásának ruganyos könnyűségével, egész erotikus gazdagságában maga az érzéki csábítás. Ezért szép még részletekben is a lány haj, a szép, a tüzes szem, a telt tagok, mert minden szép, ami a mintát az ősképtől, a nőről veszi. Feminin szó, szép férfi annyi, mint nőies. Szép ruha annyi, mint olyan vonzó, mint a nő. A szép táj magnetikus a nő erotikus magnetizmusával. Zene, szín, virág, épület, költemény, csak annyiban szép, amennyiben emlékeztet arra a szerelmi varázusra, ami a nőből áramlik. Ezért mindaz, amit a szépség eszmeiségéről mondtak, oly sok századon át, csak

jele volt annak, hogy szerették volna a szépet megfosztani anyagiasságától. Nem sikerült. A szépségben ma is, akárhányszor valaki megérinti, elemi erotikus láng csap fel, a férfi megsemmisítő tehetetlensége a nőben megnyilatkozó őcsodával szemben.

Ha az ember az esquilinusi Vénuszra azt mondja, hogy szép fiatal nő, szavakat halmoz. Aranyos, üde, vonzó, bájos, vagyis nő. Csábító, elragadó, mind ugyanazt jelenti. Hogy mi ennek a szépségnek legmagasabb pontja? Az, hogy fiatal nő. Mi a fiatal nő tökéletessége? Hogy elbűvöl. Mi benne a vonzó? Az, hogy szép. A szépség nem eszmény, hanem valóság, amihez nem kell felemelkedni, mert van.

3.

A ruha az embert demoralizálja. Tiszta emberi viszony csak meztelenségben van. Az eltakart testiség kivonja magát a tiszta emberi viszonyból. D. H. Lawrence azt mondja, ha az ember nem kap elég fényt, büntudatos lesz. A láb, a hát, a törzs, a kar, állandó sötétségben. Állandó fénytelenségben él, s benne a büntudat egy neme fejlődik ki. Szemben áll a világgal, kilép belőle, és új életet alapít. A pincelakásban élő ember korcs, mint a sötétben csírázott növény, sápadt és vérszegény. A ruha az ember pincelakása, mellékcák dohos udvari szobája. A ruha fülledtségében az ember elkorcsosul, elveszti kapcsolatát azzal, amivel való kapcsolatra született.

Ma, amikor a ruhátlanság a hisztéria egy nemévé lett, megrázóan bontakozik ki az eltakartság eredménye: elkorcsosult lábujjak, kifejezéstelen lábszár, ostoba csípők, idéetlen derekak, sötétben nőtt tagok, elhagyatva, segítséget kérve pislákolnak a fényben, amelytől elszoktak. Csenevész és nyomorék lényüknek büntudatát nem tudják ledobni úgy, mint a ruhát, amely elfogta előlük a napot. Ezért a modern meztelenség sohasem tiszta azzal a tengerszerű mély kékséggel, ahogy a magától értetődő természetesség átlátszó meztelensége az. A mai ember meztelenségén érezni, hogy hiányzik a ruha, a mai ember, mint az élet minden pontján, itt is csak törtje magának. A görög szobor meztelensége olyan, mint az állatoké, növényké és csillagoké. Vénusz tagjait a világ pillantásai nevelték, a folytonos ellenőrzés, amely minden vonalat, formát, hajlást, gödröt, dombot befolyásolt megnevezhetetlen

ragaszkodásával, folytonos tanács, bíráló, fegyelem, dicséret, buzdítás egyensúlyra, s végül a túláradó öröm, mely tökéletességének minden újabb jelét fogadta: öröme a férfinak, aki ujjong ilyen pompázatos zsákmányon, öröme a levegőnek, amely önkéntelenül ellágyul, amikor hozzáér, a földnek, amely önmaga metamorfózisának diadalát látja, s a fénynek, a legnagyobb nevelőnek, mely egész sugárzó hevét visszakapja tőle.

4.

Valéry Emily Teste levelében beszél azokról a nevekről, amelyeket szeretők adtak egymásnak - a testi bizalmasság gyümölcseiről. A szív szavai gyermekesek. A hús szavai elemiek. A szerelem az, hogy az ember egymással állatian bolond lehessen az örület és a bestialitás minden szabadságával. Ha a férfi nem akar semmi különöset, írja Emilie, azt mondja: lény vagy dolog. Néha úgy hív, hogy Oázis.

Hogyan szólítsa az ember a szobrot? Van úgy néha, hogy gyanakszik. Csalás? Hazugság? Jól belenéz és elfordul. Semmi? Fölösleg? Talán: Hús? Anyag? Aztán: Szomjúság? Ha örül, azt monda neki: Halál? Ha szomorkodik: Váratlan Segítség? Kis Pont? Anyám? Kuporgó? Aztán: Örvény? Veszély? Vihar? Máskor: Csend? Béke? Nevetés? Virág? Olyan, mint a Barlang? És olyan, mint a Nyílt tenger? Néha Terebélyes fa, máskor Kullancs, Polip, Vámpír? Elérhetetlen Messzeség? Nélkülözhetetlen Hiány? Bizalom? Jégdarab? Rügy? Tárgy? Zavar? Étel? Méreg? Kő?

5.

A Soknevű olajbogyót evett, ételét olajjal öntötte le és halait olajban sütötte meg. Ez a tagjain lágyan ömlő olajosság, az olajcsepp bársonyos, omló simasága. Soha az ember zsírtól nem lehet üde. A zsírtól az ember egy részében sertéssé változik, nehézkes, a mocskot is felfalja és rőfög. A vegetatív lények mélyebben tudattalanok, jobban környezetükhöz vannak nőve, érzékenyebbek, némábbak és tisztábbak. A zsír a röhögés öröme, az olaj a mosolyé. Ha az ember madarat eszik, madárszerűbbé válik. Beebe amikor a tengerbe leszállt, első és leglényegesebb tapasztalata a három dimenzió

megértése volt. A hal az egyedüli lény, amely alszik, eszik, él, mindig a három dimenzióban. Aki nem eszik sok halat, ezt nem is érti, és nem érti a Csábító Delfin háromdimenziós teltségét sem. Aki sok gyümölcsöt eszik, annak lénye friss, hűvös, leves édességgel telítődik. Az érett füge ilyen telt, üdítő lé, amelynek csorduló feszülését a bőr már alig tudja leplezni. Édes szőlő, amiből a forró görög föld kábító zamata párolog. Ez a tápláléka: olaj, hal, madár, gyümölcs.

Az alvás nem pihenés, hanem kozmikus metamorfózis, sötét éjszakává levés. Ez az alvás rejtelve: elaludni annyi, mint sötétséggé változni. Az élőlény kialszik, mint a fény, kultuszában utánozza a napot, elbújik, betakarózik: lement. Aludni csak jó emberek tudnak, mondja Chartier, az álmatlanság a gonoszság jele. Mi a jóság? Egybehangzás a nagy renddel, a metamorfózis készsége és öröme. Az álmatlanság nem az öregség jele, hanem a változni nem tudásé. Az alvás a legnagyobb zsenialitás, mondja Kirkegaard. De aki álmodik, visszatér, annak elintézetlen ügyei vannak, nem tiszta: az álom mindig kiesés a nagy rendből. Az édesen alvó nyugodtan szuszog az ágyban, álomtalan alvással, mint a csőrét szárnya alá dugó madár, oly tehetetlenül mámoros, annyira megsemmisült az alvás misztériumában, elterülő tagjaiban minden olyan nehezen könnyű, olyan üresen telt. A varázsló elvarázsolja önmagát, láthatatlanná vált önmaga számára. Nem várja a felszabadító fényt. Az alvásban nincsen semmi várakozás, nincs hiány, mert minden nagy élettény hiánytalanul teljesen egyenlő önmagával. Alszik úgy, ahogy az előbb evett, járt, szeretett, éppen olyan mélyen és személyesen: éppen olyan könnyen és örömmel és átlépve önmagát, elmerülve a nagy Semmiben, ami a Világ.

6.

Hogy a férfiak csak nemzenek, az asszonyok csak szülnek, de az embereket a művész teremti, oly tény, amit nem kell igazolni. Csak nézze meg az ember a mai férfit és nőt, mindje ugyanaz - a molesztár. Volt idő, amikor a brutális romantika teremtett, aztán a "szellemisség kora" következett, s ma mindenki a film hőseihez akar hasonlítani. Ez a példa. Modell. A művészet teremti meg az emberforma lényegét, a művészet az a bájtal, amely emberré tesz semleges

lényt, amely sem nem állat, sem valami más. Ez a varázsital nem tartalmat ad, hanem lényeket, a példa hatása mindig a leghatásosabb fizikai valóság. Ha egy város tele van korcs szoborral, a város lakóinak korcsosodását varázsolja valósággá. Ez a hatás oly nagy, hogy az ellentétet is kiváltja, hogyha hazudik - valószínű, hogy a keskeny gótikus szobrok idején azért volt oly sok pohos ember -, de mind a kettő torz. A film új embertípust teremtett, a sztárok mosolyát látni minden arcon, ez a mosoly alakítja át az izmokat, változtatja meg az arcot, és azt, ami az arc mögött van. Mozipillantás, mozijárás, mozigesztus, mozicsáb. Sztársóhaj, sztárbánat, sztárkönyvek. Úgy látszik, ez az, amit a mai emberiség megérdemelt.

Sohasem lehet kétséges, hogy a görög szobrok éltek, nem a művészet másolta őket, az emberek hasonultak hozzájuk. Ott állottak azokban a pillanatokban, amikor az ember felnyílván a világ örök lényegeit készült befogadni. És a lényegeket a szobrok alakjában foglalták el az embert. A Vénusz a szépség lényege - a csábító nő. Ez a lényeg az ölelés felvillanó fényében megtermékenyítette a földet. A művészet a teremtés első fázisa: az istenek tényleges megjelenése. Hogy az ember a művészet varázsa alatt megváltozik, annyi, mint istenivé lesz. Vénusz, a szobor isteni lényé csak egy volt; az a tény, hogy az asszonyokat a maga képére formálta. Vénusz, az emberi lény sok volt, sok eleven húsból való nő, akiket a szobor rettenetes isteni súlyával kényszerített arra, hogy hozzá hasonlítsanak.

...denn da ist keine Stelle
dei dich nicht sieht. Du musst dein Leben ändern.

7.

Az esquilinisi Vénusz sugallatában nincs semmi érthetetlen. Misztika nélkül való szobor. Az emberfölötti teljes hiánya, ami rajta van, az mind emberi, csak isteni tisztasággal és intenzitással. Mi ez a sugallat? Az intelligencia legmagasabb formája a test intelligenciája. A járás okossága, ahogy a láb a talajon eligazodik, ahogy mindig kész valami újra, amit meg akar próbálni. A forma gazdagsága, a benne lappangó életvágy sokirányúsága. A tömörség, a biztonság és szoliditás. Az inak játéka, a tánc könnyűsége. A derék hajlása, a hajlás zsenialitása. A sok izom, csont, ideg, ín, az anyagnak és a mozgásnak legmélyebb megértéséből fakadó valami: az intelligencia a legnagyobb

nehézségek feloldása - az intelligens test az egyetlen komoly emberi feladat tökéletes megoldása. Ahogy karját fölemeli, ez a tagoknak egymáshoz való belső közelsége: semmi sem jellemzőbb a testi intelligenciára, mint a mozdulat, amellyel a kéz az ember saját testét érinti. Az intimitás elfogulatlan mélysége, a nőnek önmagához való közelsége, saját testiségével való bizalmas együttélése. Nem szemérmes - a szemérem mindig zaklatottság és nem görög. Oly simán nyúl magához, amilyen simán és tisztán a macskák mosakodnak vagy madarak tollászkodnak. A tagok intelligenciája a testé, a test intelligenciája az életé, állandó örömvágy, ébersége. A szerelmi intelligencia. Az ölelés az odaadásban való könnyű megsemmisülni tudás, az előmlés, omlás, a teljességnek teljes áradása. Minden érdek, a legmélyebb érdektelenséggel, haszon a tökéletes haszontalansággal, önzés, az én teljes feladásával, az élet, az életben való teljes megsemmisüléssel. - Az arc. Az esquilinusi Vénusznak görög orra van. A görög orról Kassner azt mondja: "mit jelent a homlok és az orr között levő szög hiánya a görög istenek és héroszok fején? A szellem és lélek, a spirituális és animális lényeg, az akarat és képesség tökéletes egysége, az, hogy itt nincsen szó személyről, énről, egyéniségről, és ezeknek közvetett kiemeléséről, nincs szó tükrözésről és magába való visszahajlásról, hanem a tiszta létről, szükségszerű hatalomról, személyiségfölöttiről, amely vele született, és közvetlenül az egységből, a világ egységének gondolatából folyik, és kell, hogy folyjon."

8.

A művészi alkotás mindig egész világ. A világ zártságával és nyíltságával együtt. Worringer azt mondja: "A görög plasztika nem szoros, hanem átvitt értelemben, vagyis az egész görög gondolkozás, érzés, érzékelés mindig a tömör, tiszta, határolt testiségre vonatkozik, szilárd és zárt szubsztanciális lét." Nyilván nincs igaza. A görög azért látszik lezártnak, mert amit mond, az a lényeg. De ez a lényeg minden oldalon nyílt. Minden görög szobron megvan a nyíltság jele, minden görög szobornak van filozófiája.

Az esquilinusi Vénusz a tengerparti séta filozófiája. Az ember sétál, magányosan, vagy in Zweisamkeit, ahogy Goethe mondaná, mindegy, a tengerparton az ember mindig egyedül van. Megsemmisítő bámulás a

határtalan felület felszabadító terébe, eltűnődve magán a bámulás tehetetlenségén és az emberi ént teljesen felszívó tér átható nyugalmán. A gondolat a gondolt gondolata, írja Joyce. A filozófiában az ember nem gondol, hanem gondoltatja magát valamivel, ami több, mint az ember. Nem gonddal, szocializmussal, statisztikai tabellákkal, kormány-válsággal, ingerültséggel és önmarcangolással gondoltatja magát, nem világi utálatokkal és fortyogó elégedetlenséggel. A tengerparti séta a szilárd föld a nagy víz határán, a nyugalom és a cselekvés határán, a biztos és bizonytalan között, mint a félig életre nem kelthető merevség, félig megállíthatatlan örök ingás - ez is, az is, mind a kettő, az embert egyszerre gondolja a föld és a víz, a szél és a kő, a homok és a felhő. Oly különösen fontos lesz minden, a szél egy önfeledt mozdulata, amint, úgy látszik, megborzolja a lombot, a tenger ütemes emelkedése-süllyedése, ahogy "lélegzik", ahogy Szophoklész mondja, egy légy zizegése, kis felhőfolt a láthatár alján, egy kagylóhéj, egy kavics, egy sziklán összegyűlt sós rétegen megtört sugár, mindez oly közel került és olyan jelentős lett, olyan új és tiszta és súlyos, mintha egyszerre kiderült volna, hogy mindez aranyból van, és az ember e mérhetetlen kincs birtokosa lett. A sugárzó nap fehér fénye, a sós pára, olajfák, ciprusok, babérok, tengeri fenyő zsongító illata, a forrón nyirkos levegő bársonyos érintése, s egy nem hallható felbomlott összhang, minden érzék azt kapja, amit a legjobban szeret, és önmaga teljességében csordultig issza magát. Mámor, és mégsem az. A sétáló maga elé dúdol és ténfereg. Aztán elfelejt dúdolni és ténferegni. Mit csinál? - Van. Megszűnt lenni. Felszívta a tengert, a fehér sziklákat, az illatot, a langyos lég hullámokat, és mialatt felszívta, elveszett benne, felszívódott. Elosztotta magát azok között, akik megajándékozták. Egyszerre mérhetetlen gazdagság ura lett, mindenét elvesztette. Most mindenre gondolhatna, de nem gondol semmit. A világ gondolja őt. nincs más dolga, csak hogy legyen, és egészen eltelik e teljesíthetetlen feladat könnyűségével. A tengerparti séta filozófiája a világ legnehezebb tudása, úgy, hogy a legkönnyebb: nem csinálni semmit, hogy ezalatt csinálódjék minden, ami lényeges.

A WILLENDORFI VÉNUSZ

1.

A hódolat a willendorfi Vénusz szobra előtt régebben valószínűleg lett volna. Ma van olyan híre, esetleg híresebb, mint a knidoszi Aphrodité. Nem szépsége miatt. A két Vénusz viszonya az, ami - mondjuk - Tiziano és Grünewald nőjének viszonya. Tiziano túloz, a ragyogástól a nőt nem is látom, Grünewald túloz az ellenkező irányba, de a nőt szintén nem látom. A willendorfi Vénusz inkább csúf, nem közönségesen, hanem metafizikailag. Ha a knidoszi Aphrodité vallásosan szép, ez a Vénusz vallásosan csúf, a művész azonban a metafizikai koncepciót oly komolysággal mondja ki, hogy a görög szobor mellette elhomályosodik.

A willendorfi Vénusz az eltestiesedett nőt ábrázolja. Az eltestiesedett férfiaknál a negyvenedik életév körül indul meg, nőknél öt-hat évvel előbb, olyan mértékben, amilyenben az ember szellemi erőit feladja, és előtérbe az anyagiakat helyezi. Fiziognómusok azt állítják, hogy a hízás negyven körül szellemi korrupció jele, az ilyen ember az arabok szerint hulullá lesz, vagyis spirituális feladatait nem tudja többé teljesíteni, elföldiesedik, s ezért azokat elvégezni sokszor súlyosabb körülmények között a földre vissza kell térnie. Vénusz testisége nem ilyen. A kolosszális mell és comb, hájas pocak és csípő éppen teljesedés. Semmi korrupció. Nem szabad elfelejteni, hogy a Vénusz vallásos szobor, és archetípust ábrázol. Az érett testiség, vagy ami ugyanaz, a gondolat által nem érintett természet gazdagsága, de olyan, amit számunkra sem hízott állat, sem gyümölcslelvel megrakott növény nem jelent, egyedül ez a nő.

2.

Ami benne az asszimilálhatatlan, kétségtelenül összefügg azzal, hogy nő, az is lehet, hogy azzal azonos. Nőnek lenni mélyebb alvás, mint férfinak. Bámulatos, de úgy van, hogy egyébként remek pszichológiák és karakterológiák, amelyek férfiakra oly jól illeni látszanak, a nőknél

megbuknak. Még senki sem élt, aki a női lényről akárcsak hozzávetőlegesen is találó lélektant gondolt el. Legkevésbé a nő. A közhelyek, amelyek hallható és olvashatók, használhatatlanok. Többnyire negatívak is, mert arról beszélnek, amit úgyis tudunk, hogy mi nem. Mintha a nőnek önismerete nem lenne, arra nem is lenne szüksége, de még azt sem igényli, hogy a férfi megismerje, csak hogy konvencionálisan jól bánják vele. Sokszor azt a benyomást kelti, hogy személytelen, csaknem dolog és birtok, aki adásvétel tárgyát képezheti. Nők önmaguk felől való tudatlansága többségben csodálatra méltó, és nem akkor, amikor komiszak, inkább amikor önmagukat kellemessé kívánják tenni. Arról, hogy a nőtől nőismeretet várjunk, le kell mondani, sokkal inkább, mint arról, hogy a férfi megismerje a nőt.

Nők feladata más, és a nőekkel való együttélés feladata más, mint amiről teória készíthető. Vagy ha így jobban tetszik, a nőkről szerzett tapasztalat éppoly kevésbé adható át, mint művészi módszer, vagy vallásos tudás, de, ahogy nem adható át semmi, ami mélyen személyes, még mesterség sem. Csuang-ce tüneményes képességű hentesről beszél, akinek mesterfogásait a császár is megbámulta, de tudásáról semmit sem tudott mondani. Valószínűleg azért, mert nincsenek azonos esetek. A súly azon van, hogy egyszer, mindig és minden csak egyszer. Előre nem számítható ki. Ha van valami, amit a tudomány előrelátásának neveznek, az itt komikus.

Nemtől független, maga a nem, testtől független, maga a test. Aki nem látta, el se tudja gondolni, hogy a szobor, amely az ember markában elfér, milyen hatalmas, tulajdonképpen millimétereket látok, és olyan méretei vannak, mint a masztodonnak.

3.

A természet számunkra elvesztette szentimentális jellegét, amelyet a tizenharmadik század nyomán még a romantika vallott, és Huxley mulat azon, aki a trópusokon Wordsworth-t keresi. Ezért ha valaki a nőt a szellemibb férfival szemben a természettel azonosítaná, éppen nem az idillről beszélne. Nincsen szobor, amely oly kevésbé lenne idillikus, mint a willendorfi Vénusz. A nő - nem mint a pszichológusok, mert ezek nem értenek hozzá, hanem a vígjáték és regényírók mondják - , illogikus, kíváncsi,

hiú, élvvagyó, szeszélyes, indiszkrét, fecsegő, de ez, ha zavaró is, csak gyalró. Van ennél kellemetlenebb. A természet a modernnek, főképp a tudósok szemében moral insanity, és erre a felfedezésükre, nem tudni miért, rendkívül büszkék. Kinek elégtétel az, ha igazolják, hogy az jut többhöz, aki elvetemültebb és ravaszabb, és nagyobb nyers erő fölött rendelkezik és szégyentelenebb? Végül is nincs nagyobb ostobaság, mint az embert zoológiai témának tekinteni, és a szcientifikus idiotizmus e csúcsteljesítménye következtében privát és közös életünkben olyan baklövések tömegét követték el, hogy az ember nem is tudja, miképpen lehet azokból kilábalni.

A Vénusz természet, és valaki a természeten kívül és afölött, egészen természet, emlőivel és ülepével, de nem ő a természet mintája, hanem a természet az ő mintája, csak a természet soha semmi alakjában ezt a metafizikai természetet meg se tudta közelíteni.

4.

A héber mítosz azt mondja, hogy Azazel angyalai azért buktak el, mert az emberek leányait megkívánták, a földre leszálltak és az eget megtagadták. Az angyalok aztán a föld lányait valamire megtanították, amit ezek azelőtt nem ismertek, és amitől a mítosz megborzad, és amit nem is mer megnevezni. Kétségtelenül valami, ami a kezdeti ember számára ismeretlen. Nem bűnről, hanem korrupcióról van szó. Ami bűn, csupán morális; van megbánás és van megtisztulás, mert a bűn szerepel a törvényben, s ezért van jóvátétel. Ami korrupció, annyit jelent, hogy a romlás az ember egész lényét valamely igen mély helyen kikezdte. Aki korrump, az testileg és pszichológiailag és egzisztenciálisan és ízlésben és értelmileg és szociálisan és metafizikailag is korrump. Azt lehetne gondolni, hogy a női tudás az angyaloktól szerzett tudás előtt tiszta volt és derűs, öröm volt és béke. Most félelmetes lett és veszélyes, örvénylően sötét, kérdésszerű és izgató, mint a tisztátalan mámor, annyira, hogy a korrump női test kénytelen volt elrejtőzni. Ha az ember a humánus szintjéről lebukik, sohasem válik állattá, hanem démonivá. Az a sajátos valami, amit szellemnek neveznek, nem vész el, mert nem veszhet el, de a korrupció következtében démoni lesz, talán megmérgeződik, talán ami romolhatatlan, elkezdi romlani, talán ami tiszta és jóillatú, mint a virágillat a

tengerparton, az бүдös, ami ragyog, mint a zafir, az csupa kosz, ami lágy és édes, az ragadós és kénize van. De ami démoni, az ezen belül valami elváltozás, tudatos rosszakarat és káröröm, nemcsak mérég, hanem önelégülten vigyorgni azon, aki a méregtől kínlódik. Nemcsak бүз, hanem a бүзben való gyönyörködés, a rontás tudatossága, és bosszú, mert démon nem annyi, mint tönkretenni, hanem annyi, mint tönkrement kínján örvendezni. A démoni törvényen kívül áll. Világi erő felelősségre nem vonhatja. Ha a szellem az életet szolgálja, humánus és tiszta, ha az élet ellen fordul és azt megrontja, démoni. Nemcsak embertelen, hanem az embertelenségben való gyönyör. A démont arról ismerem fel, hogy lelkiismeretének már csak egy hangja van: a szenvedésen való triumfáló röhögés. Démoni csak szellem lehet. A mítosz e démoni szellemet ördögnek hívja, és hogy az embertől megkülönböztesse: lópatával és bakszarvval ábrázolja. Ez a korrupt szellem nem gyarlóság, amely magától értetődik, nem bűn, amely feloldható, hanem korrupt, amelyben a sötét életrontás bőszerűen tudatos lett és hatalom. A démoni emberben a mennyország van lenn, és a pokol van fent, az angyalok sínylődnek a jeges sötétben és az ördögök vihogása tölti be az eget.

5.

A hetéra a női lény válsága, ez a ragyogás és mocsok együtt. Ez az egyedülálló glória és szakrilégium. Ami számunkra a legdrágább, azzal csak így, romlottan találkozhatunk. A hetéra maga a romlott lény, a nő egész dicsőségében így megalázva. Ha a női test nem válik dicsőséggé, romlottsággá lesz.

6.

Nőnek lenni mélyebb alvás, de ez nem jelent kisebbrendűséget, hanem a halhatatlanság egészen más lehetőségét, az örökkévalóságnak a férfi számára ismeretlen távlatát. Ezért a nő valódi lényével a férfi világát nem kívánja, számára ez annyit jelentene, hogy a magasabbrendű tehetséget, ami az övé, korcs szellemmel - amit érte kaphat -, cseréli el.

Nő, az élőlény, természetes produktum, érthető, nem is különösebben figyelemreméltó. Ami benne asszimilálhatatlan, az a nő halhatatlanságideálja, amit közvetlenül realizál, s ami a férfi oldaláról nem is látható, s ami benne oly mély, hogy nem volt nő, aki róla beszélni tudott volna -, és biztosan nem is lesz.

Ez a halhatatlanság a természet. Betölteni és megtölteni. Ez a gazdagság: a földet elárasztani önmagával és önmagából. Kiterjedni és benépesíteni és befogni és beszógni és feldíszíteni. Ez a különös tapasztalat a világról, hogy üres és ékesség nélkül való, s ő azért jött, hogy ezt megtöltse és felékesítse, önmagát és szobáit és a földet, önmagával, aki maga az ékesség, és készítsen ruhát és fonjon és varrjon, az alakok és a színek oly gazdagságával, mint ahogy ez a halhatatlanság-eszményében él. Ezért amit gondol, sohasem elvont, mindig tárgyi. Amit érez, soha nem személytelen. A nagy vallásos nő a nagy szerető - a szufi Rabia, Szent Teréz vagy Sappho. Anyagvallása van, mert az anyag az anya, és a matéria mater, és a föld anya, akinek halhatatlansága az élet bőségén való öröm. Ez az anyagvallás a szcientifikus materializmusra nem is hasonlít, ez a természetanya tékozlása, nem ökonómia, mint Bataille írja, hanem luxus, az a luxus, ami a nő, aki sohasem pont annyi, amennyi, hanem mindig mérhetetlenül több. A szilfa költségvetése más, mint a bankoké. Százmillió magot szór el akkor is, ha ezek egyikéből se lesz növény. És ezzel nem is törődik. Telik. Egy csepp spermából három emberiség szülehetne. Nincs bőkezűbb és fényűzőbb lény, mint a természetanya, és nincs tarkább és változóbb, és nincs érzékenyebb. Nincs morálja, mert az ő morálja ragyogni, mint az ég, aki asszony, és neve Urania, és tékozolni, mint a föld, aki asszony, és neve Démétér.

7.

A halhatatlanság nem a halálon túl kezdődik, mert az egyáltalán nem kezdődik, hanem mindig volt és lesz és van, itt, most és mindörökké. A férfi halhatatlanságát abban látja, ami maradandó, ezért becsvágyó, és kell neki a hír és a szobor, az építés, a költészet, a fölfedezés, a tudomány és a gondolat és a királyság, a nagy tett, szentnek lenni és hatalmasnak. Ez az emberiség története. Ez az, amit mindnyájan értünk, és amiben részt veszünk, és részt

kell vennünk, ki ahogy tud, komolyan és tisztán, vagy árulással és becstelennül. A férfi nagyság: megmaradni. Örökre megmaradni. A másik becsvágyat csak asszonyok értik, de nem beszélnek róla, s ezért olyan, mintha nem lenne, de a világot kormányozza. Nietzsche felsóhajt, milyen üdítő végre nők között lenni, akik nem gondolnak másra, mint a tarka ruhákra, és nem is beszélnek másról, csak a kalapokról. Ez a másik dicsőség, a múlandóságban, ami csak egy óra, vagy egy fél. Csak egyszer és csak egy percre. A nők tudják mi az, a pillanatban öröknek lenni, felragyogni, és máris kialudni. A csipke, a függöny, a kivasalt gallér, a tányér leves, a kezek titkos érintése, egy hang, ami könnyű és eltűnik, mielőtt elkezdődött volna. A halhatatlanság a múlandóban, annál inkább, minél múlandóbb, a világban és a víz tükrén csillogó sugárban. Amit mi elmúlásnak hívunk, az számukra az örök. A mi dicsőségünk teremteni, az övék teremni. A mi halhatatlanságélményünk megmaradni, az övék elmúlni. Mi elégünk, ők vannak, mint a tenger, az őszanya, a víz. Mi halálunk után vagyunk halhatatlanok, ők itt, az életben azok; a testetöltésben válnak örökké, a kedélyben, hogy a világ elmúlik, és minden fűszál megmarad, és az, hogy megmarad, az a nő.

8.

A willendorfi Vénusz nemtől független, maga a nem, testtől független, maga a test. Ez a mélyebb alvás, az asszimilálhatatlan. Ami iránt csak egy magatartás lehetséges, a maradéktalan hódolat. Rámakrishna Kali istennő papja volt. Kali a természet sötét erőinek úrnője, a trópusi erőké, az óceán mélységeié és a szenvedélyeké. Rámakrishnát egyszer megkérdezték, miképpen tudja egyszerre tisztelni Brahmant, a magas szellemistent és Kalit, a félelmetes éjszakát? A szent, mint oly sokszor, most is mosolygott, és azt mondta, könnyű őket egyszerre tisztelni, mert Brahman és Kali egy. Az egyik ugyan férfi, a másik nő, két halhatatlanságideál. De a lét egy. Az egyet azonban csak akkor érthetem, ha a nő előtt maradéktalanul meghódolok.

GYÜMÖLCSÓRA

I.

A természetek ebben is különböznek. Van, aki a gyümölcsöt legjobban reggeli előtt kedveli, van, aki ebéd végén, uzsonnára vagy vacsorára. Az én gyümölcsörám reggeli után fél órával kezdődik. Télen rendes körülmények között alma, ha jól megy, dióval, ha még jobban megy, mézzel is. Nyáron, ami éppen érik, a cseresznyétől a naspolyáig. A nagy bőség ideje június vége, néhány elkésett szénfekete cseresznyeszem együtt van a szamócával, a meggyel, a ribizskével, az egressel, a málnával, a barackkal, az őszibarackkal és a búzakörtével. Kilenc. Ilyen ünnep még augusztus, amikor gyümölcsörám műsorán a ringló, a szilva, az alma, a körte, az őszibarack, a szeder, a szőlő, a dinnye, a mandula szerepel. Reggeli után félórával a kertbe megyek és körülnézek. Egy-két szem, fél fűrt, csakhogy a gazdagságot növeljem, néha vérpirosra érett édes paradicsomot szedek, esetleg nagy húsos paprikát. Van úgy, hogy ténylegesen egész órát eszem így, nem sietek, leülök, bámulok, és valamin gondolkodom.

Gyakran jut eszembe Novalis, aki azt mondja, hogy a vad fán a virág illatozik, a szelíd fán a gyümölcs. Igen sokszor Wordsworth valamelyik sora. Vagy Keats. Tegnap Rudolf Pannwitzet olvastam. Azt mondja, hogy amit a test tart, az tartja a testet. Pont gyümölcsórára való gondolat. Szőlővel és almával és mandulával elég jól megalapozom magam. Jól tartom őket s ők jól tartanak engem. Szolid bázis.

Ma reggel arra gondolok, hogy érettnek lenni annyi, mint megkétszereződve fiatalnak lenni. Az eredeti egyszerűbb és szebb. Reife ist doppelte Jugend. Minden érett gyümölcs ezt bizonyítja. Íme, az őszibarack. Sárga húsa van, az egyik oldala krapplakkvörös, a másik narancs. Kihívó és kívánatos. Megérni annyi, mint duplán fiatalnak lenni. És érettnek lenni a legnagyobb, mondja Shakespeare, ripness is all. Semmi sem fiatalabb, mint az ilyen kacér gömbölyűség. Közben már régen a muskotályszőlőt szopogatom és hozzá mandulát harapok, de a fűben mellettem piros alma és két csodaszép szem szilva.

Gyümölcs? A fa beváltja azt, amit virágával ígért. Megvalósult. Az utolsó cseppig. A gyümölcsóra számomra hieratikus aktus. Tiszta esszenciákat szívok fel és arra gondolok, hogy a materialistáknál jobban csak a spiritualistáktól irtózom. A borzalom test nélkül élni. De az irtózat megrontott testben élni. Ha a test a gyümölcsöt tartja, a gyümölcs tartja a testet. Ez jó. És arra gondolok, hogy az egészségről milyen bárgyú fogalmaink vannak. Azt hisszük, ha jól ki vagyunk hívva, egészségesek vagyunk. Ez csak a kövér állapot. Egészségünk sokkal inkább abnormalitásunkban van, semmint animális egészségünkben. Nem okos, aki nem bolond egy kicsit, és nem egészséges, aki egy picinykét nem beteg. Úgy értem, ahol az ember beteg, szenvedélye ott van. A betegségben a létezés magasabb hőfokon ég. Ez az, amit láznak hívnak. Ez a mámor. A szellem jelenléte. Mert, ahogy Böhme mondja, ahol a szellem legmélyebben szellem, ott mámor. Verzückung ist das Wesen des Geistes. A szellem nem hideg és nem ész és nem józanság és nem okosság, még csak nem is értelem. Ha a szellem mélyen és igazán szellem, ott önkívület. Akkor egészen rajtam kívül vagyok. Ez a nyelv. Ezt az önkívületet a pirosposzsgás és kihízott állati egészség nem ismeri. Baromi józanságban él. Az ilyen egészségből, köszönöm, nem kérek.

Igazi gyümölcsórára való gondolat, fejemet az egészség új megfogalmazásán töröm, mialatt a körtébe harapok. Mindjárt ételrendet kezdek építeni tiszta, kevésbé tiszta és tisztátalan ételekből. Teljesen tiszta és így hieratikus étel a kenyér (búza, rozs), a dara, a rizs, a méz, a tej, a bor, a vaj, az olaj, a gyümölcsök közül főként az alma, a szőlő, a dió, a cseresznye, a narancs, a citrom, a saláta, a hagyma, a paradicsom, a paprika. Kevésbé tiszta már a krumpli, a répa, a kukorica, a tök, az uborka, a tojás, a hal, a mák, a cukor, a sajt, a sör. Tisztátalan étel mindenféle hús, bab, borsó, zsír, pálinka.

Most nyáron igazán könnyű. Fő táplálékom a paprika, a paradicsom, a hagyma olajban, és a kenyér. Aztán a rántott leves. Ó, ha költő lennék, legszebb versemet a rántott leveshez írnám. Olajban enyhén pörkölt fehér liszt, köménymag, forrásvíz és só. Ha kenyeret aprítok bele és utána almát eszem, egészséges vagyok. De ódát írnék a tejbenrizshez is. Almakompóttal és mandulával. Teám kakukkfűből és mentából készül. Olajban pirított kenyeret kell hozzá enni fokhagymával. De a mézes-vajas kenyér se rossz. Télen sokkal nehezebb. Babot, húst, répát, krumplit kell enni. De a gyümölcsórán mindig van alma. Jó lenne egyszer a világ minden népében élő

almamítoszt összegyűjteni, a paradicsomi almától Páris almájáig és a Csipkerózsika almájáig. Egyszer valaki álomban az élet vizét megkóstoltatta velem. Világospiros, híg, pezsgő, savanykás, egészen enyhén sós íz volt. Olyan, mintha egy pohár vízbe egy alma levét öntötték volna.

Azt hiszem, az egészség fogalmát előbb-utóbb tisztázni kell, nem az orvosoknak, hanem a költőknek és a gondolkozóknak. Az orvostudományra ebben a kérdésben nem számíthatunk. Amit a klinikákon egészségnek tartanak, annak fertőtlenítőszaga van. Mi lenne, ha egy szép nő megcsókolnál, és szájából szublimát párologna? Az egészség nem steril. Az egészségnek gyümölcsillata van, olyan, mint a muskotályszőlő, a fekete hamburgi, a muscat otonel. Leginkább az alma, akár a kanadai ranette, a belle-fleur, a kálvil vagy a jonatán.

Az életszentség tudománya az ételek hierarchiájának kiépítésével kezdődik. Mózesre és Hermés Trismegistosra és Manura és Orpheusra lenne szükségünk, hogy ezt a hierarchiát törvénybe foglaljuk. Henochról mondják, hogy az emberiséget új ételekkel ismertette meg. Amíg étrendünk rossz, arra, hogy életünk rendeződjék, nem számíthatunk. S amíg személyes éltünk rendezetlen, nem számíthatunk arra, hogy világunk nagy bajai eltűnjenek. A tilalmak hiábavalók. Az elvek még hiábavalóbbak. Nem lehet pacalt enni és ugyanakkor tisztán élni.

Azt hiszem, hogy a legfontosabb a test rehabilitálása. Mindenki tudja, mi a testetlenség borzalma. De nem ismerek embert, még nőt sem, akinek testi létében ne lenne rossz lelkiismerete. Az ételt megtagadja, vagy zabál. Esetleg a kettőt együtt. Tisztán és nyugodtan enni, ahogy például az ember a nagy könyveket olvassa. Úgy enni, hogy az ember a kegyelem állapotát élvez. Szüntelen gyümölcsóra. A gyümölcs a legtestebb test. A virág misztériuma testet ölt. Ezért mondja Novalis, hogy a vad fán a virág illatozik, a szelíd fán a gyümölcs. Ez a testetöltés. Megérni. Reife ist doppelte Jugend. Ripness is all. A Corpus. A Szóma. A nép. Az egyház. Az ígélet és a lehetőség és a tehetség és a képesség és a tulajdonság és az egyéniség megvalósulása.

II.

Évekkel ezelőtt az öreg Tolsztoj naplóját olvastam, és az a szenvedély, ahogy ez a nagy vénember, ez az öreg szent örült valamiért küzdött, amiről

maga se tudta, micsoda, eszeveszetten küzdött, meg kellett rendítsen és meg is rendített. Eleinte nem értettem, miről van szó. Olvastam és megilletődve figyeltem. Aztán rájöttem, hogy ez az ember önmagában az autentikus létezés gondolatot elültette, s most nem tudja, miképpen nevelje fel, hogyan virágoztassa ki és hogyan teremjen gyümölcsöt. A gondolatokkal nincs baj. Megértésükkel sincs baj. Tolsztoj nagyon intelligens ember volt. Még a hirdetéssel sincs baj. Nagy művész volt. A baj ott kezdődik, hogy azok szerint kell élni. Itt kezdődők az önmegvalósítás.

Az öreg Tolsztoj az egyetlen hiteles létezést meg akarta valósítani, de úgy vettem észre, hogy erről neki magának tudomása csak igen homályosan van. Ezért volt, amilyen szent, éppen olyan örült. Ez az ember drámája, aki magában irtózatosszerű gondolatokat tárol anélkül, hogy reménye is lenne ezeket beváltani. A fa helyzete könnyebb. Képességein belül marad, és a gyümölcsöt megérleli. A fa nem olvassa a Hegyi beszédet. Egy idő múlva kiderül, hogy az ember hiába tárol bármit, ha azt nem valósítja meg. Haszontalan és terméketlen emlékezeti massa. Az embernek csak terhére van. Megerjed és időnként infernalis válságok törnek ki.

Amióta Tolsztoj naplóját olvastam, életem középpontjába a hiteles létezés megteremtését helyeztem. Hogyan lehet megvalósítani azt, hogy amit helyesen gondolok, be kell váltanom. Létezem effektívvé kell tennem. Amit eddig elértem, szánalmasan kevés. De nem engedek.

Az autentikus létezés nem a műben van. A műnek, akár írott, akár festett, akár komponált, akár más, hallatlan előnyét alkalmam volt sok éven át tapasztalni. Többféle meghatározással is kísérleteztem, és ezek egyike az volt, hogy a mű tanúskodás. Aki művet csinál, tanúskodik. Ahogy Böhme Henochról mondja, hogy des Reiches Mund, Isten országának szája. Tanúja. Az ember legyen annak a világnak tanúja, amely világban él. Ahol valóban él. Ott él és mellette tanúskodik. Bárhogyan is akarom, nem tudom másképpen mondani.

A mű helye, szintén Böhme mondja, tulajdonképpen nem a társadalom és nem a föld és nem az emberiség. A műnek a hierarchiában egzakt helye az Ég és a Föld között középen, a Paradicsomban van. Ez a mű világhelye. Ez minden mű alapállása. Urstand, mint Böhme írja. Minden nagy műnek, kivétel nélkül elíziumi igénye van, örök akar maradni a Paradicsomban és az Elízium mellett tanúskodik. Ez minden műben a transzcendens.

Praktikus előnyeit is átéltem akkor, amikor minden mű bennem elektromagnetikus középpontot teremtett. Azt az értelmi és gondolati és képzeleti és élménytömeget, ami bennem az idők folyamán felhalmozódott, minden újabb koncepcióban rendezte, szóval véglegesen megformálta és összefoglalta és megtisztította. Tükör és tanú. Minden mű a szellem mámorának megvalósulása.

De végül is tiltakoznom kellett az ellen az életrend ellen, amely nem volt egyéb, mint önmagam tehetségein való élőködés. Mert a mű gyönyör. Kifogást emeltem az ellen, hogy privát kéjekben úszkáljak és minden egyebet veszni hagyjak. A legveszélyesebb kísértések egyike. Vagy talán éppen az. Üdvtörténeti eltévelyedés. Az ember nem lehet elég óvatos. A gyönyör minél nagyobb, annál jobban kell vigyázni. A művészet kísértése az alkotás ájultsága. A filozófiáé, a szerelemé, az alvásé, az evésé, a kutatásé, a hatalomé, a munkáé. Mindenki valódi életét akarja élni, ami annyit jelent, hogy mindenki autentikusan akarna élni. Még senkivel se találkoztam, aki kivétel lett volna. De a gyönyör nem a valóságban van. A gyönyör egészen másutt van. Ebbe bele lehet betegedni. Türelem és tehetség és tudás és lelkiismeret és bátorság és? Megtanulni, hogy csak a valódit, csak a valódit. A gyönyörnek nem felülni. A gyönyörtől csaknem félni. Ez volt az a pillanat, amikor megérttem, hogy egyetlen mű van, s ez a megváltás.

Az öreg Tolsztoj kijózanodott. A gyönyörnek már nem ült fel. Tudta, hogy az autentikus élet, a valóság, egész más helyen fekszik. És ha itt van is gyönyör, az is egészen más. Megvalósulni. Nem a műben, ami nagy, nagy, igen nagy és még ennél is nagyobb. Vigyázni arra, hogy az egész ne privát kényeztetés eredménye legyen. A mű világhelye az Ég és a Föld között van. Emlékezés az Édenkertre és előleg Új Jeruzsálemből. Ezért minden mű atmoszférája transzcendens. Itt azonban valami egészen másról van szó. Megvalósulni. Effektíven létezni. A hiteles létezésről szerzett gondolatokat beváltani.

Ez volt az a pillanat, amikor kétségkívül túlzó szenvedélyemben, a művet el akartam taszítani. Nem kell. A szőlőtöke alatt ültem és ettem. Ezt az egészségtelen műőrületet egyszer s mindenkorra fel kell adni. Választásom volt, mi legyek, szent, vagy naplopó. Szent azért, mert igényem és magam iránt táplált váromlásom igen magas és kényes. Nem elégszem meg kevéssel. Naplopó azért, mert végül is nem vagyok vallásos. Nekem az egész kell. És

csak egyetlen ember van, aki az egészet nyugodtan birtokba tudja venni, ez a naplopó. Program nélkül és elvek nélkül. Amint Kung-ce mondja, nem hivatást vállalni, hogy az ember ráérjen fontos dolgokkal foglalkozni.

Később láttam, hogy a művet megtagadni fölösleges. Maradhat is, ha akar, csak a mű-ájuultságból kell kijózanodni. És a súlyt nem a műre helyezni, hanem egyel tovább. Effektíven létezni. Autentikusan élni. Megvalósulni. A hiteles létezést realizálni. Csak egyetlen mű van, a megváltás. Lehetek szent, akár naplopó. Mindegy. Nem ez a fontos. A fontos az, hogy valóban éljek. Hogy a valódiságot, legalább a valódiság igényét és követelését magamban kialudni ne hagyjam és a lehető legnagyobb feszültséggel saját magamból sugározzam. Mert ha van ember, csak egy, csak egyetlenegy ember van, a többinek is könnyebb. Ha van Henoch, már csaknem egészen könnyű.

III.

Életrendem újtása ez: az összes kérdéseket függőben tartani. Ezek szerint a gondolkozást nem lezárni, hanem éppen minden ajtót kinyitni. A fonalakat nem csomóra kötni, hanem minden csomót felbontani. A kérdéseket nem megoldani, hanem azokat megkeresni, minél többet és minél veszélyesebbet és a lehető legélesebben felállítani. A szellem tevékenysége elől a megoldásokkal nem elzárkózni, hanem az összes ajtók és ablakok teljes kitérővel a szellemnek szabad beözönlést és kereszthuzatot biztosítani. Semmiféle szilárd megállapodás és megállapítás. Semmi elv. Semmi meggyőződés. Hadd jöjjön és járjon át a levegő és süssön a nap. Az egyetlen módja annak, hogy megérjek. A megoldások, ha jók, mindig gyönyörködtetnek. De senki se kívánja tőlem, hogy bármit is megoldjak. Semmi sem áll tőlem oly távol, mint rendszert építeni. És semmi sem tud annyira mulattatni, mint az úgynevezett világnézet. Szükségem van arra, hogy magammal minden pillanatban szabadon rendelkezzem, és fenntartom jogomat arra, hogy az csináljam, amit akarok. Paradox. A paradox kísérlet arra, hogy az igaznál igazabb legyen. A paradox abszurd. De én ebben az abszurdban remekül érzem magam. Mert az abszurd számomra a csoda lehetőségének állandó nyitva tartása. A csoda tömény valóság. Már nem is megvalósulás. Ennél több: a beteljesülés. Azzal, hogy az összes ajtókat és ablakokat éjjel-nappal tárva-nyitva tartom, a szellem nemzőereje számára

magamat hozzáférhetővé teszem. Eresszétek be a napot. Alles stehet im Wunder. A lélek a tízezerbőrű tűz gyermeke, tízezer bőrnek kell lehámlania, hogy önmaga legyen, teljesen beérjen, hogy megvalósuljon és teste olyan legyen, mint Henoché, élő tűz és fény. Mert a test tömény szellem.

Amit ma, az Antikrisztus korában a legkevésbé tudok elviselni, az a test szakrális voltának teljes és tökéletes elfelejtése és megtagadása. Ahogy az emberek ma egymást taszigálják és rugdalják és lökdösik és ahogy az embert ütik és kínozzák. Az Antikrisztus legnagyobb vétke a megbocsáthatatlan szentségtörés. A női test szakrális érintésének csoda-aktusa is elveszett. Nem tudják, hogy a test tömény szellem. Vagy nagyon is tudják? Éppen ezért? Sejtelmük sincs arról, mit jelent valakit megérinteni. Azt hiszem, a testi érintés primordiális aktusa a női test érintése. Ez a csoda, kettőnek lenni. Amikor a nőt megérintem, önmagam mélyét érintem, önmagam bordán belüli részét, azt a részt, amelyből a nőt teremtették. Ez a csoda kettőnek lenni. Ce miracle d'être deux. Ez a varázslat. Ez a mámor. Ó, a testetlenség borzalma. Ha valaki azt mondja, tiszta szellem, káromlást követ el. Micsoda mirákulum valósult meg abban, hogy gyümölcs. Mit jelent a nő karját megsimogatni, vagy a derekát átfogni, vagy halántékát megcsókolni. Baader azt mondja, ha a nőt megölelem, és magamhoz szorítom, eredeti helyére visszateszem, bordáim közé, ahonnan kivették. Az Antikrisztus a személytelenség borzalma. A megszólíthatatlan, az önmagába bezárt és megdermedt lélek, akit hiába hívsz, és hiába érinted, és hiába öleled meg, nem válaszol. Az ígét elvesztette. Nincs nyelve. Nem tud szólni. Vagyis nemlétezővé lett. A test is elvesztette hieratikus voltát, és már sanyargathatják és kínozzhatják és püfölhetik és nyúzzhatják és pörkölhetik, mint ahogy meg is teszik. Azt hiszem, emberhúst még azért nem esznek, mert nem jó. De nemsokára meg fogják enni, nem azért mert éhesek, vagy mert jó, hanem tébolyból. Már nem fogják tudni, hogyan legyenek még elvetemültebbek és egymást felfalják. Csak azért, hogy még rondábbak legyenek.

Semmi sem lenne hamisabb, mintha az ember ezelőtt szemet hunyna. Ilyen elzárkózással az ember létének hiteles voltát kétségessé teheti. Ebben a borzalomban helyt kell állni és az egyetlen helyes magatartást fenn kell tartani és a valódiság felé az összes ajtókat és ablakokat kinyitni és a valódiságot gyakorolni. Egészen régen Ádámtól Jaredig az emberiséget a pátriárkák vezették. Henochtól a vezetők próféták voltak egészen Keresztelő Jánosig.

Ma, Krisztustól a hiteles életrend tanítványnak lenni. Pátriárkának vagy prófétának lenni már időszerűtlen. Amióta a teljes kinyilatkoztatást ismerjük, tanítványnak kell lennünk. Tanúskodni kell. Soha inkább, mint most, az apokalypsis végén.

A filozófia sokezer éve a phainomenon és a noumeneon viszonyáról gondolkodik. Az érzékelhető látvány és a láthatatlan lényeg. De nincs lényeg látvány nélkül, és nincs phainomenon noumenon nélkül. Mert a látvány tömény lényeg. Ahogy a test tömény szellem. Ez itt, ahogy mi élünk, mint minden szavahihető gondolkozó mondja, az eredeti testnek elég rossz és rongált alakja. De valódi testünkről mindnyájan tudunk. Különösen a nők. Számukra a szerelem, vagyis az intenzív érintés, vagyis megszólítás nagy pillanataiban ez az igazi test, ez a mirákulum, ez az üdvtest is megvalósul. A Corpus. A Szóma. A Mária-test. Az autentikus test. Amikor az van, ami látszik és ami látszik, az van. Megvalósult, vagyis üdvözült, vagyis istenivé lett. Mert Isten az egyetlen valóság, the divine is only real. A bolondok azt hiszik, hogy üdvözülni annyi, mint a testet levetni. Senki sem üdvözülhet teste nélkül. Megvalósulni éppen ez. Átvalósulni. Ez a metanoia. Magamban és magamon a megváltás művelését alkalmazom, itt, a gyümölcshórán, a fűben, az almafa alatt. Különös alkímia ez. Átvalósulni. Egyre inkább megnyílni, és magamat a fény számára hozzáférhetővé tenni azzal, hogy almát és szőlőt és diót eszem. Érelődni. Ripness is all. Lényemet ebbe a forró üstbe dobni, ami ma ez az apokalyptikus világ, és benne főni és helytállni, és egyre személyesebbé lenni és egyre megszólíthatóbbá és érzékenyebbé, és az autentikus lét mellett tanúskodni.

IV.

Itt, a gyümölcshórán igazán van időm, mert az idill az, amikor az embereknek van ideje. Naplopó. Semmittevő. Még csak nem is eszik, csak torkoskodik. Hívás nélkül, hogy az ember ráérjen a fontos dolgokkal foglalkozni. S ezért itt, a gyümölcshórán, a fűben ülök, feltehetem azt a kérdést, mi volt ennek az évnék a nagy tapasztalata?

Rögtön tudok rá válaszolni. E legutóbbi évnék nagy tapasztalata az volt, hogy a szellem felszabadító munkáját tevékenység közben a maga eredeti és

teljes szövevényességében önmagamon átéltem. Azt a munkát, amely csaknem állandóan és minden percben jelen volt. Jelen volt, mint effektív segítség, mint külső gondviselés, mint földi egzisztenciámról való gondoskodás, de jelen volt mint útmutatás, figyelmeztetés, mint vonzás, mélyebb és lelki segítség, különösen gondolatok ösztönzésében, mint intelligenciám érzékenységének fenntartásában, hogy intések és utalásokat elértek, mint segítség abban, hogy könyveket a kellő pillanatban kapjak meg, mint a kedély világosságának állandó fenntartója, mint humor és derű, de főképpen jelen volt mint akarat és szívósság és önfegyelem és lélekjelenlét, nehogy kihagyjak, és ha mégis kihagytam, ezentúl jobban vigyázok, bűnöket és vétkeket és mulasztásokat igyekszem jóvátenni, jelen volt mint megvalósulás és a megvalósítás szenvedélye, tudatosan és éberem, mint az emberi lelken való üdvtevékenység. Ez volt a nagy tapasztalat.

Nem kívánok félreértést kelteni. A szellemnek az a felszabadító és megvalósító tevékenysége, amelyet átéltem és tapasztaltam, nem volt misztika, sem yoga, vagyis nem volt az autosoteria (önmegváltás) valamely lépcsője. Ebben nem lett volna semmi különös. Az önmegváltás műveletét ismerem és már régebben fiókba tettem. Nem ismerem el egyéni műveket. Csak az egyetlen közös művet, a megváltást. Nem kívántam saját üdvömmön dolgozni, vagyis igazán nem kívántam saját bőrömet menteni, ma, az apokalypsis e kései évszázadában, mialatt mindenki mást a vízben hagyok, magamat megmenteni. Olcsó életmegoldás. Nincs olcsóbb. zen az alapon igazán nekiállhattam volna még vagyont is gyűjteni. Nem azért vagyok itt, hogy a magam üdvösségét megmentsem. Magammal ebből a szempontból igazán nem sokat törődöm. De a többi. A többi boldogtalan. És az a hallatlan sok tennivaló. Egyébként is tudom, ha az ember a megváltás művét önmagán végzi, elcsurog és hiúsággá lesz, terméketlen és üres, yoga és praktika, a semmibe vész, mint minden mágia és az ember végül érintetlen marad. Az embernek önmagán nem is érdemes dolgoznia. Önmagát nem tudja megmenteni. Csak ha másokon dolgozom vagy állaton, vagy növényen, annak hatása van rám, mert reám visszacsap.

Nem autosoteria. Gnadenwahl, ahogy Böhme mondja. Ha szó szerint lefordítanám, csak félreértésre adna okot. A Gnadenwahl az, amit az imént leírtam. A szellem felszabadító tevékenysége. Nyilván kegyelmi aktus és nyilván egészen személyes. Ebben a dologban itt engem senki sem

helyettesíthetne. Ha mégis megtenné, abból, amit én tapasztaltam és tapasztalok, semmit sem látna. Tudásban mindenki csak üdvfokához mérten részesülhet. Senki se tudhat többet, mint amennyire megvalósult. A Gnadenwahl, amit Böhmétől legutoljára, csak most értettem meg, nem önmegváltás, hanem a szellem megváltó tevékenysége felé való személyes és szabad megnyílás. Az ember magát a Gondviselés számára megszólíthatóvá teszi. Semmi egyéb, mint állandó készenlét és lélekjelenlét, hogy megértsek és befogadjak és megértsek és felfogjak és engedelmeskedjem és lássak és kövessék és alkalmazkodjam, mindezt tökéletesen szabadon. Ez az egészben a legfontosabb. Mindenképpen a Gondviselésről van szó. De több. A Gondviselés az atyai gondoskodás. A Gnadenwahl, mondjuk így, a Pneuma kegyelmi aktusa. Nem személyem számára és kivételesen. Ez éppen Böhme koncepciójának nagysága. Az egész nyíltság (szabadság) kérdése. Hangoltság és szenvedély, hit és hűség. Mindenki, aki kívánja, eléri. Abban a pillanatban, amikor akarja. Csak éppen akarni kell, de akarni kell. Még csak nem is várokotam. Azonnal jelentkezett. Soha egyetlen másodpercre se hagyott el. Mikor nem volt jelen, én voltam az, aki elfordultam. Alig múlt el néhány hét, életfeltételemmé lett. Amikor elvesztettem, sürgősen okát kellett keresnem, mert semmi sem volt irtózatossabb, mint elveszíteni. A szellem kegyelmi (megváltó) tevékenységének átélése a maga eredeti szövevényességében, amikor önrendelkezésem egyetlen aktusra összpontosult, figyelni, hogy mit mond és szabadságom egyetlen értelme az volt, hogy hangjának azonnal engedelmeskedjem.

A Gnadenwahl sokkal inkább szüntelen dráma, mint sima és oldott életrend. Egyetlen mozzanat sincs erőfeszítés, küzdelem, ellenfél, összeütközés, erőbevetés, lélekjelenlét nélkül. Olyan összetett és árnyalt és olyan elképzelhetetlenül a pillanat és az aktualitás és a jelen és a soha meg nem ismétlődő egyetlen és egyszeri, hogyha kihagytam, örökre kihagytam, lyuk maradt, mert mennem kellett tovább, szüntelenül menni.

Tudásban mindenki csak üdvfokához mérten részesülhet. Van az egyik eset, amikor az ember a lépcsőn előbb lép feljebb és a hozzá való tudást csak később szerzi meg. Ez sok szent esete. Nietzscheé. Van a másik eset, hogy az ember először a tudást szerzi meg, és csak aztán lép feljebb. Ez Pascal esete vagy Tolsztojé. Ez volt az enyém is. Már régen tudtam, mi következik, de még nem voltam ott. Még nem valósítottam meg. Ez a mű-svihátság esete is,

tele szájjal beszélni valamiről, amit az ember még át sem élt. Megpróbálok svihákság nélkül élni. Csak egyetlen mű van.

Ez alatt az év alatt az üdv folyamatát átéltem úgy, hogy a tudást többnyire ugyanabban a pillanatban szereztem meg, mint amikor továbbléphettem. Ez a Gnadenwahl drámája. Persze nem minden esetben. Voltak zökkenők, amikor már feljebb voltam, tájékozódás nélkül, nem tudtam, hogy vagyok, és kishitűen ijedeztem. Aztán jött a világosság és értettem. Néha már előre a következő lépéseket sejtettem, de akkor megvalósítási nehézségeim voltak. Erőtlen voltam és gyáva és ügyetlen és hitetlen és rest. A legtöbb esetben mentem és ugyanakkor láttam. Olyan volt, mintha éjszaka teljes sötétségben valaki előttem ment volna, kezét felém nyújtotta volna, de én a kezét tulajdonképpen sohasem érintettem meg. Nem elveszteni. Nem lemaradni. Most elérem. Már fogom és akkor. Megint előttem van. Tudtam, hogy előttem van és kezét nyújtja és vezet, de nem értem el és nem tudtam megérinteni. Inkább vonzott, mint vezetett. De a vonzás olyan erős volt és biztos, hogy ki lehetett tapogatni.

A kép nem elég egzakt. Nem volt éjszaka. Mert minden sikerült lépéssel nem csak a hely, ahol voltam, lett világosabb. Önmagam is világosabb lettem, és pedig olyan mértékben, amilyen nagyot léptem és amilyen mértékben a hely is világosabb lett. Ez a metanoia. Az átvalóulás. Amikor jelentékenyebb átvalóulási lépést tettem, a világosság is nagyobb lett. Egészen kevés ilyen esetre emlékszem. És az eredmény, amit elértem, szintén szerény volt. De tért nyertem. A műveletet begyakoroltam. A gyümölcsórákon, csaknem mindennap, egyenleget készítettem, aztán fölkeltem és dolgoztam tovább, a nap feladatán, permetezni és ültetni és földet túrni és kapálni és gyomlálni, mert az átvalóulás nem befejezhető mű.

ARLEQUIN

1.

Amíg Rómeó a csinos Rózába szerelmes, egy kicsit érzékeny, de pontosan úgy viselkedik, és úgy beszél, mint a többi. Abban a percben, amikor Júliát megismeri, elkezd félrebeszélni. Szokatlan szavakat mond és azokat furcsa értelemben használja. Néha bizarr, többször groteszk, még többször teljesen értelmetlen. Minél bolondabbul szeret, annál bolondabbul viselkedik és beszél. Nyelve, mintha a többinél hirtelen egy oktávval magasabbra ugrott volna.

Amíg Hamlet apjának szellemével nem találkozik, egy kissé búskomor, de pontosan úgy viselkedik, és úgy beszél, mint a többi. Abban a percben, amikor apját meglátja, elkezd félrebeszélni. És micsoda meglepetés! Ugyanabban a percben kiderül, hogy nem ő, hanem a többi beszél félre, s ő az, aki helyesen beszél. A többi a maga nyelvét gyanútlanul tovább használja, Rómeó és Hamlet badarságait rosszállóan hallgatja. De bennünket, akik a drámát pártatlan helyről látjuk, ez már nem tud megtéveszteni. Egészen jól tudjuk, hogy Rómeó és Hamlet beszél helyesen és a többi beszél félre és mellé. Tudjuk, hogy azért használnak szokatlan szavakat furcsa értelemben, azért gyártanak szójátékot, mert, mint Shakespeare mondja, a világ kizökkent és nyelvük mintha egy oktávval magasabbra ugrott volna.

Mialatt a félre- és mellébeszélést a többi gyanútlanul tovább folytatja, Rómeó és Hamlet elkezd pontosan a helyzethez mért szavakat használni. Micsoda helyzethez?

Ostoba kérdés. Hát ahhoz a helyzethez, ami van. A többiek az egészből egy hangot sem értenek. Micsoda dologból? Ostoba kérdés. Hát abból a dologból, ami történik. A többiek azt hiszik, hogy itt a létezésnek veszedelmes, sőt kártékony, sőt tilos felfokozásáról van szó. De bennünket, akik a drámát pártatlan helyről látjuk, ez már nem tud megtéveszteni. Egészen jól látjuk, hogy semmiféle felfokozás nem történt. A többiek Rómeóhoz és Hamlethez képest a nemlétezésben vannak. És abban a percben, amikor Rómeó Júliát megismeri, vagy, amikor Hamlet apja szellemével találkozik, vagyis amikor a világ kizökken, a nemlétezőkből hirtelen létezők lesznek. S amikor létezők

lesznek, elkezdenek beszélni és pontosan a helyzethez mért szavakat használni úgy, mint akik a dolgot pontosan értik. Semmiféle veszedelmes, sőt kártékony, sőt tilos felfokozás nem történt. Nincs szó félrebeszélésről. Nincs szó arról, hogy minél bolondabbak lesznek, annál bolondabbakat beszélnek. Ezt csak a többi hiszi. Mi, akik a drámát pártatlan helyről nézzük, tudjuk, hogy a többiek egyszerűen nem számítanak, a drámában egyedül Romeó és Hamlet létező.

2.

Arra a megkülönböztetésre, amit már egészen régen meg kellett volna tenni, soha kedvezőbb alkalom nem volt. Van művészet, mely geometrikus és értelmes, csaknem pythagoreus és klasszikus, de mindenképpen valamely rend ihletéből él, és ehhez képest az arányosságot és bizonyosságot és tudást sugározza. Ezt a művészetet orfikusnak lehet hívni, nem azért, mert Orpheus találta ki, hanem, mert Európában legmagasabb foka az orpheusi görög klasszika. Orfikus végül az egyiptomi művészet is, a tibeti, sok tekintetben a kínai, a tolték, a gótika, a reneszánsz. Az orfikus művészet megfékező művészet. Nagy példája a keleti yantra. Az erőket, amelyekhez nyúl, rendezi. Ezért minden orfika nagy célja a harmónia. S ezért értelmes, geometrikus és arányos és ezért él a rend ihletéből és ezért legmagasabb foka a görög klasszika.

Minden művészetben a rendező és a fegyelmző és a megfékező mozzanat mellett ott van és megvan az idéző mozzanat. Ez a mágikus művészet, mely időnként kitör s amely az orfikát Európában csaknem teljesen lerohanta. A mágikus művészet nem fékez meg, hanem éppen idéz. Nem értelmes, hanem imaginatív. Nem a harmóniában él, hanem a mámorban. Nem a bizonyosságot keresi, hanem az enthuziazmust. Az erőket, amelyekhez nyúl, felszabadítja.

Jellegzetes mű a Divina Commedia, az orfika egyik csúcspontja. A pokol fenekétől a legmagasabb mennyországig az összes erőket rendezi és megfékezi. Jellegzetes mágikus mű Dosztojevszkij Ördögök-je. Ez a mű, amelyben Sztavrogin a tábornokkal nyugodtan beszélget, de egyszerre minden ok és előzmény nélkül feláll, a tábornokhoz lép és fülébe harap.

"Általában borzasztó dolog a zene - írja Tolsztoj -, mi is az tulajdonképpen? Én nem tudom. Mi a zene? Mít csinál? Azt mondják, a zene hat, borzasztóan hat, de egyáltalán nem lélekemelő módon. Nem lelket felemelő módon, vagy lealacsonyító módon, hanem lelket felizgató módon hat. A zene hatása alatt úgy látszik, valamit értek, amit nem értek, hogy képes vagyok valamire, amire pedig nem vagyok képes."

Tolsztoj ezekkel a szavakkal Beethoven mágikus zenéjét jellemzi. A zene lelket felizgató módon hat. Nem lelket felemelő, vagy lealacsonyító, hanem felizgató módon. A beethoveni zene idéző zene. Mágikus zene, mint ahogy Dosztojevszkij írása mágikus írás. Ez a lelket felizgató művészet, szemben a lelket megfélemező művészettel, a mágikus művészet, szemben az orfikus művészettel, amikor képes vagyok valamire, amire pedig nem vagyok képes, amikor értek valamit, amit nem értek. Ez a mágia. Ez a mámor és az imagináció és az entuziazmus. Az orfikus művészet mindent a helyére tesz és kiegyensúlyoz és fegyelmez és a lelket felemelő módon hat, mint Pindaros ódája, vagy a Divina Commedia, vagy egy Bach-fűga, vagy a Parthenon, vagy egy Raffael-kép. A mágikus művészet a mélységet felidéző és egyensúlyt megbontó művészet, amely a lelket felizgató módon hat, mint a Faust, vagy egy Beethoven-szonáta, vagy egy Van Gogh-kép, vagy egy kései Michelangelo-szobor. Az orfikus művészet emblémája a kristály, a mágikusé az örvény. Orfikus a Bibliának ez a mondata: Kezdetben teremté Isten a mennyet és a földet. Mágikus Tolsztojnak ez a mondata: Csak akkor kezdődik az élet, ha az ember nem tudja, hogy mi lesz.

Amikor Romeó Júliát megismeri, és amikor Hamlet apja szellemével találkozik, egyszerre és hirtelen és egy pillanat alatt a megfélemezés állapotából az izgalom állapotába lép át. Létezésének összefüggései egy pillanat alatt megváltoznak. Nem a kristályban él, az örvényben van. Kizökölt a világ, mondja Shakespeare. Ez az entuziazmus és az imagináció és a mámor. Nincs rend többé. Értek valamit, amit nem értek. Csak akkor kezdődik az élet, ha nem tudom, mi lesz. Romeó és Hamlet valami döntő dologra jön rá. A többi ember rosszul értékkel és rosszul kalkulál és hibásan számol és leszűkít és lesorvaszt és letagad. Mit? Ostoba kérdés. Azt, ami van. Úgy látszik, hogy Romeó és Hamlet megőrült. Erről szó sincs. Az élet csak akkor kezdődik, ha az ember nem tudja, hogy mi lesz. A létezés nem hat megnyugtatóan. Egyáltalán nem fölemelően, hanem felizgató módon hat. Hirtelen azt hiszi,

hogy képes valamire, amire pedig nem képes. Nincs többé bizonyosság és rend és fegyelem és harmónia és megfékező hatalom. Ellenben igenis van önkívület és szenvedély és van idézés és entuziazmus és mágia és mámor.

3.

Az emberi lét egyik főalakjáról van szó. E lény származásának egyik fele, mondjuk egyik szülője, mondjuk, hogy az anyja az örvény mómora. A lény származásának másik fele, mondjuk másik szülője, mondjuk, hogy az apja, Shakespeare-nél könnyen meg-található.

Az alapszó a vaulting ambition. Fordítható nagyravágyásnak, vagy becsvágynak, vagy hatalmi ösztönnek. Ebben az örületben szenved a történelmi drámák minden alakja, de senki sem inkább, mint III. Richárd. És Machbeth. De éppen úgy Antonius és Caesar és Coriolanus.

A hatalmi ösztönnek különös logikája van. Befehlen ist Seligkeit, ahogy Goethe mondja. Elmondhatatlan gyönyör, ha az ember parancsol. Hatalmasnak lenni. Lerészegedni attól, hogy parancsolhat. III. Richárd sokat tudna beszélni róla. Machbeth még többet. Ha valaki útjában áll, megöleti. De valaki a gyilkosságról tud, azt is meg kell ölni. Vér, vér. Még mindig van valaki, aki az útjában áll, aki valamit tud és akitől félni lehet. Mind meg kell ölni. Ez a vaulting ambition. Most már oly sokan állnak útjában és oly soktól kell félni, hogy tulajdonképpen nem is tehetne mást, mint szüntelenül ölni és öletni. Ez a hatalmi ösztön. Megöli Duncant, de, mert megölte, meg kell ölnie Macduff egész családját. Mikor lehet végre hatalmában biztos? Ez a vaulting ambition.

Az Athéni Timon Shakespeare-nek az a drámája, melyben az első felvonásban Timon hatalmi örületben él, gazdag és befolyásos és uralkodik és parancsol. De amikor vagyonát elveszti, kivétel nélkül mindenki elhagyja. Az Athéni Timon Shakespeare-nek az az alakja, aki látja, hogy nincs a világnak sejtje, melyet a hatalmi éhség ne itatna át. S a dráma második fele, amikor Timon egyedül van, elhagyatva és szegényen, megvetve, koldus az erdőben, nem egyéb, mint a hatalmi örület világának bírálata. "Ferde minden, nincs egyenesség csúf természetünkben, csak egyenes gazság." Barlangban él, gyökeret eszik és a vaulting ambition ellen toporzékol. Ez Machbeth és III.

Richárd és Caesar bírálata. Timon a madman so long, now a fool - sokáig őrült, most bolond. Timon az egyetlen lehetséges átmenet a becsvágy és aközött, ami a becsvágyon túl van. Mi az, ami a becsvágyon túl van? Sokáig őrült, most bolond. Az egyetlen ember, aki a hatalom őrületét legyőzte. Az egyetlen ember, aki a világban élőt különös szavakkal áldja meg: the plague of company light upon you - a közösség dőge szálljon rád. "Egyetlen büszkeségem, hogy nem vagyok te." Ha elég tiszta lennél, leköpnélek.

Az emberi élet egyik főalakjáról van szó. E lény származásának egyik fele az örvény mámora. A lény származásának másik fele a hatalmi őrület legyőzése és megfékezése, "sokáig őrült volt, most bolond."

4.

A hatalmi ösztön azt hiszi, hogy a világ tetején a Mindenható trónusa áll és ebbe bele akar ülni. Az idióta. Miért vigyorg a bolond? Mert tudja, hogy az Isten nem ül a trónuson. A trónus megvan. A hagyomány azt mondja, hogy Isten a trónust a teremtés legelső napján az Arboth-ban, a legfelsőbb mennyben megteremtette. De sohasem ült bele. Maga helyett a hetedik napon a Sabbath-ot, az ünnepet ültette. Az egész földkerekségen ezt csak a bolond tudja. A hülye becsvágy azt hiszi, hogy Isten paláttal és kormánypálcával ül ott és parancsol, abban a hiszemben, hogy Befehlen ist Seligkeit. Csak a nagyravágyás hiszi azt, hogy parancsolni a földön a legnagyobb gyönyör. A bolond vigyorg, és nem győz rajta viccelni. Ha a bolondnak a trónust felajánlanák, fejére csörgősipkát tenne, hahotázna és a trónus támláján tótágast állna és hosszú orrot mutatna. Micsoda hallatlan multság látni a loholókat, amint nyelvük kilóg és tülekednek, és egymást tapossák, az árulókat és az orgyilkosokat, és akik csontjukig sárgák az irigységtől és forrnak a bosszútól, pokoli multság az egész úgynevezett történet, eszeveszett és bomlott őrzöngésével a trónusért, vagyis a hataloméért. A világhatalom nem Isten, hanem a bálvány. Trónus! Hatalom! Talán Isten egyszer megteszi, a maga multságára, hogy valakit a trónusba ültet. Lehet, hogy erre a szerepre az Antikrisztust jelölte ki. Pokolian komikus lesz, nevetethetünk rajta, csak kibírjuk. A bolond nevet. Mind a trónusra akar ülni, mind, mind azt hiszi, diktátor lehet és parancsolhat. Befehlen ist Seligkeit.

A bolond a becsvágyon kívül áll. Megtanulta Timontól az átkot, hogy ezen a világon minden görbe, csak a gabszág egyenes. De a bolond nem toporzékol. A bolond a hatalmi örületen kívül áll. A történeten kívül. Pótolhatatlan ember. Pártatlan ember. Az öreg Lear tudja, és egy percig se tudna meglenni nélküle. Amikor nincs ott, azonnal felkiált: Hol a bolondom? Hol az én legénykém? Hej, mintha aludna a világ! Az öreg Lear tudja, hogy nincs nagyobb biztosság, mint olyan ember közelében lenni, aki nem csak hogy nem akar trónusra ülni, hanem hahotázik azokon, akik a trónus felé loholnak. "Itt a bohóc, itt a kincs", mondja Goethe. Itt a nagy rejtett kincs, a bálványon való nevetés és a bálványimádokon. Itt a nagy és édes nevetés azon az örjítő semmin, ami a hatalmi ösztön. Ez a bolond. "Nem ritka fickó ez, uram? He is a good as anything and yet a fool." A világ legkritkább fickója és az emberi élet egyik főalakja. Pont olyan, mint a többi és még hozzá bolond.

5.

Arlequin egyik szülője, az anyja, az örvény mámara. Csak akkor kezdődik az élet, ha az ember nem tudja, hogy mi lesz. Arlequin másik szülője, az apja, a hatalmi ösztönön való nevetés. Sokáig örült, most bolond.

Arlequin úgy beszél, mint Romeó, miután Júliát megismerte, mint Hamlet, miután apja szellemével találkozott. Létezésének összefüggései megváltoztak. Szójátékokat gyárt, és különös szavakat használ még különösebb értelmezésben és nyelvet öltöget és hosszú orrot mutat és sapkáját csörgeti. Pont olyan, mint a többi és még hozzá bolond. "Milyen kár, hogy a bolond egy okos szót se mondhat, mikor az okosok oly bolondok."

Elég. Most már ideje a dolog lényegére térni. Arlequin az emberi lét egyik főalakja. És a világ egyik legkritkább fickója. Miért? Mert Arlequin paradox? Nem. Ez így teljesen rossz. Arlequin nyelvének logikája paradox. Miért? Mert paradox? Ez viszont kevés. Tény: Arlequin megismerte, hogy a létezés logikája paradox.

Mindenekelőtt a harci szituációt feladta. A hatalomért való küzdelemben nem vesz részt. A nevetés ezzel a világgal való együtt nem működésének éppen olyan jele, mint a csörgősapka és a vics és a tótágas. Arlequin nem ambiciózus. Neki az egészből csak annyi kell, amennyi éppen eléje hull.

Arlquin nem kötelezi magát le se vagyonnak, se rangnak, sem elméletnek, sem az evésnek, sem az ivásnak, sem valamilyen mesterségnek, sem tudásnak. Nem hódol meg senkinek. Arlquin szabad. Ezért a lét egyik főalakja és ezért ritka. A nevetés ennek a szabadságnak éppen olyan jele, mint a szójáték és a bukfenc és a hahota.

Az olyan ember, aki a harci szituációt feladta, s aki a zsigbvasár közepén leül és a feneketlen loholás közepette szundikál, az olyan ember paradox helyzetben van. Tibetben azt mondják, hogy a szellem olyan, mint a teve. Ha meg akarják fékezni, egyszerre tíz irányban tör ki, de ha békében hagyják, meg se mozdul. A szellem logikája paradox, mert a létezés logikája paradox.

Senki se mer egyedül élni. Fantasztikusan bonyodalmas trükköket eszelnek ki, hogy egymáshoz valami közük legyen. Tíz körmükkel egymásba kapaszkodnak s ennek arányában egymástól csillagászati sebességgel távolodnak. Nem különös? Ha mindenki azt mondaná, hogy egyedül van, abban a pillanatban a félelem elmúlna, s abban a percben a nagy közösségben mindenki találkozna. Miért? Mert a közösség logikája paradox és a nyelv logikája paradox, mert a létezés logikája paradox.

A lélek is paradox, mert a legmélyén nem a bestia él, hanem a tiszta égi tűz. A történet is paradox, mert a történet elején nem a vadember és a gorilla áll, hanem a magas szellemű lény. Az emberi lény és a lét elemei intakt tisztaságok, mint a legelső értelem és a lelkiismeret és a szeretet.

Ha természeted ellen erőszakot követsz el, a természet bosszút fog állni. A megalázott természet minden esetben bosszút áll. Ha szellemed ellen erőszakot követsz el, nem fog bosszút állni. A megalázott szellem hallgat, meg se mozdul, nem felel, nem szól, nem ad jelt és nem áll bosszút. Ez a bosszúja. Miért? Mert a szellem logikája paradox.

Arlequin ebben a paradoxonban él. A történeten kívül, vagyis annak középpontjában. Szokatlanul, vagy ami a paradox logika értelmében ugyanaz, minden elképzelhető sorsban egyszerre. Nincs karmája, vagyis minden elképzelhető karma számára kinyílt. Prepared for all events - minden eshetőségre készen. A nullponton, vagyis a forrponton. Miért? Mert a létezés logikája paradox.

Az emberek, ha valaki egészséges, vidám, gondtalan, meg vannak ijedve. Meg vannak ijedve, ha nevet és bolondozik, és nagyokat eszik és alszik. Azt hiszik, ha valaki jól él, nekik már nem jut belőle. Azt hiszik, ha valaki

intenzívebben él, nekik kevesebb jut és az életet valaki elől úgy elélhetem, ahogy a kenyeret előle elehetem. S ezért azt hiszik, hogy az ilyen embert irigyelni kell, és el kell pusztítani. Mert száz másik életét éli el. Ennek természetesen éppen ellenkezője. Ha valaki intenzívebben él, olyan erőket szabadít fel, amelyek az én életemet is elmélyítik és fölemelik. Az élet nem fogy el. Az életet nem lehet más elől elélni. Az élet abban az arányban gazdagszik, amilyen arányban elszórják. Minél intenzívebben élek, annál több ember számára annál intenzívebb életet teszek lehetővé, annál több ember lehet egészséges és gondtalan és vidám. Az élet logikája paradox, mert a nyelv és a magány és a közösség és a sors és a szellem logikája paradox.

A költő mámora az élet természetes állapota? Igen. A szerelem szenvedélye az élet természetes állapota? Igen. Az entuziazmus az élet természetes állapota? Igen. Miért? Mert a létezés logikája paradox. A bolond bölcs? A bolond bolond? Igen. Milyen kár, hogy a bolond egy okos szót sem mondhat, mikor az okosak olyan bolondok. Nincs okosabb lény, mint a bolond. Az élet normál állapota az őrület. A kristály örvénylik. Tulajdonképpen csak az beszél helyesen, aki félrebeszél. Ezért van, hogy akit a hatalmi ösztön elkap, és az életre veti magát, az egészséget elveszti. S ezért van, hogy aki leül az országút szélére és szundikál, az egészséget megnyeri. Csak akkor kezdődik az élet, ha az ember nem tudja, mi lesz. A létezés nem hat megnyugtatóan. Ezért Isten megalkotta trónusát, de esze ágában sincs beleülni. Ezért Arlequin az egész világhoz komédián vigyorog. A létezés, amilyen arányban valaki le akarja igázni, kezéből elpárolog. És ha szétszórja, egész gazdagságában eléje dől. A világ ezt nem tudja. Ezért mondja Goethe: die Weltein einzig grosser Tor - a világ egyetlen nagy bolond. Foolery does walk about the orb, like the sun, it shines everywhere - a bolondság szabadon sétál a világban, s mint a nap, mindenütt világít. Arlequin pedig az egyetlen józan ember.

6.

Persze, ahol az ilyen ember megjelenik, azonnal kész a skandalum. A világnak a lét paradox voltáról sejtelve sincs. Mindössze kényes pontokon olyasvalamit érez, mintha valami nem lenne egészen rendben. Azt hiszi például, hogy az az erős, ami sok, vagyis nem tudja, hogy minél több van

valamiből, annál gyengébb. A világ azt hiszi, ha valamit sokan mondanak, az igaz. Például, ha mindenki őrült, azt hiszi, hogy aki józan, olyan bolond, hogy meg kell verni. A világnak sejtelve sincs arról, hogy Arlequinhez képest ugyanúgy nemlétezésben van, mint a dráma többi szereplője Romeóhoz és Hamlethez képest.

Arlequin a létező, a többi hozzá képest nemlétező. A peloponnesosi hábotú kitörésekor Athénban nagy készülődés indult meg. Az emberek ide ügettek, oda loholtak, cipeltek, rejtegettek, fegyverkeztek, hurcolkodtak, búcsúztak, kiabáltak. Diogenész, az öreg Arlequin ezt látva, hordóját a főutcán elkezdte gurigázni. Tíz lépés oda, tíz lépés vissza. Rendkívüli buzgalommal és sürgősen. Mit csinálsz bolond? kérdezték. Látom, felelte Arlequin, hogy mindenki szorgalmasan készülődik, én se akarok lemaradni.

A létezés logikája paradox. Amikor Isten az embert megteremtette, maga is elcsodálkozott. Azt mondta: úgy alkottam, hogy testében is szellemi legyen s íme testivé lett szellemében is (Bousset). A létezés önmagának egyszerre alanya és tárgya. Ezért paradox. Az a mozzanat, amellyel az ember önmaga személyét önmaga tárgyává teheti, a nyelv. Ezért paradox a nyelv. Ezért paradox az én. Én magam nevében vagyok de nem magamért. Helyettesíthetetlen vagyok és pótolhatatlan. Bárki bármit megtehet helyettem, de senki sem létezhet helyettem és az én nevemben nem mondhatja, hogy én vagyok. De ha önmagamat önmagamnak tartom meg, magamat elvesztem és létem is elvész. S ha önmagamat eleresztem, megnyerem és létem gazdagsággal telik meg.

Kínosabb skandalum el sem képzelhető, minthogy a becsvágy világába, az orgyilkosok és az árulók ünnepélyes hazugságainak kellős közepébe Arlequin belép. Az összes III. Richárdok és Machbethek és Caesarok és Antoniusok meghökkennek. Íme, itt jön az az ember, akinek nincsenek elvei és nincs úgynevezett életcélja és nem akar tisztos polgár lenni és fűtyül a morálra és nem tiszteli sem a gazdagokat, sem a hatalmasokat. Furcsa ember! Till Ulenspiegel, amikor a hegyről lefelé ment, sírt, mert arra gondolt, hogy fölfelé kell menni, s amikor fölfelé ment, nevetett, mert arra gondolt, hogy lefelé fog menni. Mít lehet az ilyen bolonddal kezdeni? Nagy Sándor a sütkérező Diogenészhez lépett és azt mondta: Kívánj valamit, teljesítem. Az öreg Arlequin azt válaszolta: Menj földre, ne álld el a napot.

Kidobják? Nevet. Nem adnak neki enni? Nevet. Kicsúfolják? Nevet. Megverik? Még jobban nevet. Bezárják? Akkor nevet csak igazán. Mi az, hogy tőlem olyan sok ember fél? Az egész város, az egész ország tőlem fél. A királyok és a nagyszakállú tanácsosok és a katonaság és a rendőrség és a gazdagok, mind félnek. A mamák gyorsan eldugják leányaikat. A fiúkat a kamrába parancsolják. A tudósok feszengetnek, a papok elfordulnak. Kész a skandalum. Miért?

7.

Európa két nagy Arlequinje Shakespeare és Rabelais. Az öreg Powys a jelenkorban az emberi tudás nagymestere, akinél többet a létezés paradox és mágikus természetéről ma senki sem tud, Rabelaisról hatalmas könyvet írt. Arlequin, mondja, tulajdonképpen a kozmikus csecsemő, kicsiny, újszülött gyermek, mint a kis Héraklész, aki semmit sem tud, és nem akar tudni a becsvágy-világ kényszerzubbony-logikájáról. Akinek egyetlen fontos dolog van, hogy abban a mámorító tündöklésben, ami az élet, gönyörködjék és azt élvezze. Minden fenntartás, minden gátlás és zavar és bonyodalom és szégyen nélkül. Élvezze, és ne hagyja magát ebben az élvezetben megzavarni. A kis gyermek titka, hogy a világ misztériumát pontosan annak látja, ami, s ez számára tökéletesen fölöslegessé tesz minden úgynevezett filozófiát, amelyet kinevet, és vallást, amelyet örülségnek tart. Ez a pantagrueli élet megalosaurusi ereje és szépsége. Ez Rabelais szakrális obszcenitása és mennyei profanitása. Az étvágnak ez az entuziazmusa és az ivásnak ez a szaturnáliája. Ez az ártatlan gyönyörvágó, mert az élet édes és gyönyörű. Ez az, amit Shakespeare midsummer-madness-nek hív, ez a szentivánéji örület. Ez az, amiért nekünk annyira kell a jó étel és ital és a csók és a szerelem és a jó alvás és a meleg és a virág és a séta és a napfény, s amiért nem kell, egyáltalában nem kell a loholás, a munkában való meggörcbülés, a hazugság, a fontoskodás, a nagyszakállú tudomány és a pergamentsárga vallás. Ezért kell nekünk mindenekelőtt a béke, a nagylelkűség, a derű, a nevetés, az előítéletlenség s ezért nem kell nekünk a zsvaj, a tülekedés, a háború, a komiszság, az elv és az erőszak.

8.

Az archaikus Egyiptomból különös emlékünkhöz maradt fenn. Huszonkét kép, melyet ma is kártyajáték huszonkét lapjaként használnak, huszonegy darab betűvel megjelölve és megszámozva egytől huszonegyig. A huszonkét kép, a tarot, régi egyiptomi beavatás huszonkét fokozatát jelenti. Ilyen képek ezek: A király (hatalom - vaulting ambition), a kerék (a sors kereke), a szerencse (a körforgás), az áldozat, a nagy küszöb átlépése (halál). A képsorozatban az utolsó, betű és szám nélkül, a bolond. A bolond, igen, betű és szám nélkül, ahogy ez az igazi bolondhoz illik, az utolsó, mint aki a játékon kívül áll, aki nem számít, csak éppen úgy meg kellett említeni, a teljesség kedvéért, mert itt van, letagadhatatlanul itt van. Az Arlequin. Még szép, hogy tudomást vettek róla. Egyiptomban még komolyan vették.

A beavatás tudása az, hogy az emberi lélek, amikor a sors összes lehetséges birodalmainak útját végigjárta, megérkezik a nullához, a betű- és számnélküliséghez, a játékon kívüli ponthoz, ahhoz, akinek az egészhez csak annyi köze van, hogy nevet rajta. Akinek az egész létezés midsummer madness. Talán csíny. Mindenesetre hallatlan tiszteletlenséggel viselkedik és képes megfricskázni a királyokat és gorombáskodni velük. Amikor Sztavrogin a tábornokkal beszélget, egyszerre csak feláll, odamegy, és ok és előzmény nélkül a fülébe harap. Amikor nagy bölcsességeket mondanak neki, a sapkáját csörgeti s amikor az mondják neki, bármit kívánsz, teljesítem, azt válaszolja, ereddj félre, ne álld el a napot.

9.

Arlequin tudásáról nem csak az egyiptomi beavatás beszél. Az evangélium lelki szegénynek nevezi őt. Boldogok a lelki szegények, hoi ptochoi to pneumatikoi, vagyis anijé haruach. Miért áll a tarot-beavatás csúcán a bolond? Miért nincs jele, száma, betűje? Miért áll játékon kívül és mégis, mégis, miért a legerősebb, erősebb, mint a király, vagy a sors, vagy a halál? Mert a beavatásnak bolond-fokát, a huszonkettédiket, csak az az ember éri el, aki nem fél többé. Attól sem, hogy éhen hal, attól sem, hogy elhagyják, vagy

megalázzák, vagy kinevetik, vagy kínozzák, vagy bezárják, vagy agyonütik. Semmi tisztelet nincsen benne a talárok és az érdemrendek és a sok pénz iránt. A bolond nem fél a szidástól és az álmoktól, a kísértetektől és a falragaszoktól és a töltött fegyverektől, és nem fél attól, hogy korábban fog meghalni, mint annak ideje amúgy is elkövetkezik. A tarot-beavatás legfelsőbb foka az a bolond, akit nem lehet többé semmivel megijeszteni. És Arlequin azért nem fél, mert, mint Powys mondja, a pantagrueli gyermek, aki az élet édes mámorát szégyen és reszketés nélkül élvezzi, abban nem hagyja magát megzavarni. Ezzan a megalosaurusi gyermeknek nincs igénye úgynevezett tudományra és bölcsességre. Boldogok a szellemben szegények. Boldogok, akik szegények, s ezért igényük van a szellemre, akik éheznek és szomjaznak a szellemet. Nem a tudományt és nem a bölcsességet, hanem közvetlenül és tisztán a szellemet. Azt a valamit, amiből élnek. Ami neki adja erejét, könnyűségét, világosságát, derűjét, hevét, szenvedélyét. A szellem nem filozófia és nem elmélet. A szellem nem tudás és nem bölcsesség. A szellem a világ világossága, az a világosság, amely úgy nyilatkozik meg, mint félelemtelenség, mint gondtalanság, mint bizalom, mint szeretet, mint gyermeki kedély.

Ha valaki a szellemi szegénységet, vagyis az intenzív szellemigényben élő embert látni akarja, nézze meg Velazquez Pablillos de Valladoid-ját, vagy a Don Juan d'Austria-t, vagy a Vallecasi gyermek-et, vagy a Geográfus-t. Érdemes. Ezen az arcon fel fogja ismerni Lear bolondját és Shakespeare összes bolondját, Touchstone-ig bezárólag, Pantagruelt és Diogenészt és Till Ulenspiegel és Hodzsa Naszreddint, sőt fel fogja ismerni Romeó és Hamlet örületét és az Athéni Timont és meg fogja érteni a létezés paradox logikáját, de azt is, hogy miért boldogok, akik intenzív szellemigényben élnek.

Ha valaki a félelemtelenséget elérte, vagyis akit többé semmivel se lehet megijeszteni, egymagában elég ahhoz, hogy boldog legyen. Micsoda szabadság! Micsoda gondtalanság! Nem reszketni, és nem aggódni, nem vacogni sem az erőszaktól, sem a fegyvertől. Ez azonban nem az egész. Arlequin nem fél, de ezen kívül állandó szellemigényben él és titkos forrásból állandóan kapja a gondtalanságot és a bizalmat és a derűt és a kedélyt, vagyis a szellemet. Az ilyen ember a hatalmi örület számára tökéletesen használhatatlan. Bármit mond és tesz, abból csak skandalum lesz, ahogy skandalum az, amit Hamlet és Romeó és Timon és Pantagruel és Touchstone

és Till Ulenspiegel tesz. Mindenki kínos feszélyben van. Mit kezdjen vele? Megvesse? Nevet. Megverje? Nevet. Börtönbe zárja? Nevet. Nem fél. Nem tartja be a játékszabályokat. Hogy ilyenkor reszketni illik? Játékon kívül áll, sem betű, sem szám nem jelöli. Nem ingadozik, mert lába alól minden talajt elrúgott. Teljesen átadta magát a bizonytalanoknak, vagy ami a lét paradox logikája szerint ugyanaz, a sziklaszilárd fundamentumon áll. Az ember csak akkor hatalom, ha semmi. Átkozott helyzet. Persze, nem Arlequin, hanem a világ számára. Szörnyűség így élni, hogy valaki minden pillanatban felállhat, ok és előzmény nélkül a főtanácsos úr fülébe haraphat. Sőt, még a püspök úr fülébe is. Szörnyű a létezésnek ez a mágikus paradoxiója. Bolond. Olyan, mint a hülye, legalábbis arcáról ez látszik. Ez a szellemben szegény. De mindig nevet és gondtalan és van valami legyőzhetetlen ereje. Hülye, és mégsem az. Ő a szellemben szegény és az övé a mennyek országa.

10.

Kínai és japán tusrajzokon és fametszeteken is találkozhatni vele. Néha ott ül egyedül, mint Pablo de Valladolid és maga elé kuncog. Biztos valamelyik magas állami, vagy egyházi méltóságra gondol, és pokoli módon mulat. Néha csak úgy szundikál, és ezzel azt mutatja, hogy az egész neki vigyorgásnyit sem ér. Van úgy, hogy többen vannak együtt, kócosak és rongyosak, fejüket összedugják és hahotáznak. Az egyik a többit biztosan arra akarja rábeszélni, hogy indítsanak rohamot a trónus ellen, törjenek előre, hatoljanak egészen az Arabothig, Istent űzzék el, a világhatalmat szerezzék meg, szerezzenek mérhetetlen vagyont, állítsanak fel legyőzhetetlen hadsereget és igázzák le a csillagokat. Mialatt az egyik nagy buzgalommal e pompázatos hatalom előnyeit maálatja, a másik kettő majd megpukkad. Az egyik végre meghajlik a másik előtt, és ezt mondja: Főigazgató úr! Vagy azt mondja: Elnök úr! Csak ez kellett! Homéri nevetésben törnek ki. Főméltóságú hercegséged! Hogy vagy? Hogy vagy, király úr? Isten úr, hogy vagy? A hahotától fuldoklanak.

Szerényebb alakban és közelebb itt van Assisi Ferenc, a gyermek-Arlequin tündöklő csodája. Európában nem élt ember, aki a félelemtől alaposabban megszabadult volna. Soha nem volt senki, akiben mélyebben élt volna a bizalom és a gyengédség és a szellemigény és a gondtalanság és kevésbé félt

volna a szegénységtől, akár a szükségtől, vagy a haláltól. Szent Ferenc szellem-igényben élő ember, aki mosolyog és a madarak nyelvét érti és a halaknak prédikál. Mit prédikál? El lehet gondolni. A lelki szegénységet. A tarot huszonkettedik fokának titkát, hogy ne legyetek számok és betűk, hanem legyetek nullák és a sorsból lépjetek ki, mert akkor vagytok erősek. Mint Sophoklész mondja: csak akkor vagyok hatalom, ha nem vagyok semmi. Ne legyen sorsotok. Sors annyi, mint ütközni. Annyi, mint súrlódni és küzdeni és fájni és haragudni és gyűlölni és akarni és ez a trónusért való harchoz vezet. Aki pedig a hatalmi örületbe esett, az elveszett. Szent Ferenc a halaknak Touchstone és Pantagruel filozófiáját tanítja. Mi ez a filozófia? Ha a sors megbotoz, törd nyugodtan és nevsz. Tartsd a hátadat és mondd, hamarabb fogsz elfáradni a verésben, mint és a tőrésben. Csak üss. Amíg a sors dühében felkiált, királyokat győztem le, s ezzel a bolonddal nem bírok.

11.

A művészet néhány nagy műve Arlequint úgy ábrázolja, mint Picasso, vagy Schumann, vagy Sztravinszkij, vagy egy-két helyen Velazquez. A bohóc egyedül van és csaknem üresen néz. Ez a tárgyaltalan nézés, ami a melankóliára oly jellemző, nem lát semmit, vagyis éppen a semmit látja. Nem fél. Ahhoz túlságosan bolond, vagyis lelki szegény. Más szóval gondtalan és nulla. Nincs mitől félni. A melankólia mégis ott van benne, mint nevetésének paradox ellenpontja. Picasso ezt a semmibe való belemeredést több helyen megfestette, főként a Bohóc vörösben, a Két Arlequin-ben és a Három muzsikus-ban. De csaknem minden igazi festő ragaszkodik a cirkuszhoz, ahogy Shakespeare és Molière és Arisztophanész és a többi Arlequin a színházhoz. Sztravinszkij a Petruskában írja meg ezt a melankóliával mélyen aláfestett bohócnevetést, Velazquez bolondjaiban fest néhányat, Schumann a Karneval-ban és a Papillons-ban, de a Kreisleriana-ban, főként azonban a Novellettekben beszél róla. Schumannnak egyébként is volt valamilyen elmélete arról, hogy benne a bolond és a melankolikus együtt lakik, a két lényt magában Eusebius-nak és Florestan-nak nevezte el.

Arlequin évszaka a farsang. Karneval herceg, vagy aki ugyanaz, Dionysos ünnepe, az évnek ez a mágikus és paradox ideje, amikor az emberek

bolondnak öltöznek és táncolnak és nevetnek, és nagyokat esznek és isznak. Ez az a bizonyos lelkét felizgató karnevál és dionyszosi entuziazmus, amikor a létezésnek mágikus paradoxája fellobban, és az utcára rohan, és az emberekből elemi módon kitör, és amikor meg van engedve, hogy minden ok és előzmény nélkül egymás fülébe harapassunk. A jelszó Arlequin jelszava: God is in his heaven - all right with the world. Míg Isten fenn él az égben, a világon nincsen semmi baj. De álarcban. Szépen leálcázva, hogy senki se lássa. S az álarc alatt ott van a melankólia, ahogy Eusebius alatt ott van Florestan és ahogy Sztravinszkij és Velazquez és Picasso bolondjainak arcán ott van a dermedt mosolytalanság. A létezés logikája paradox s ezért a nevetés mögött ott van a szomorúság, amelyből él és a pojáca mögött ott van a melankólia, mint a derű tüze és tápláléka. A melankólia nem félelem és nem aggodalom és nem szorongás. A melankólia melankólia. Semmivel össze nem téveszthető és nincs tovább, mint titkos és kimondhatatlan név. A melankólia a bolond misztériuma. Aki nem szomorú, nem igazi bolond. Nem tud eléggé édes lenni és eléggé könnyű. Nem tud olyan lenni, mint Assisi Ferenc, vagy a kínai bolond és Pantagruel és Till Ulenspiegel. Milyen nagyszerű ez, hogy mind a kettő úgy együtt van a paradoxia varázslatában, egyszerre hahota és mély-mély szomorúság. Aki nem ismeri a melankóliát, nem lehet gondtalan, nem ugrálhat, és nem gyárthat szójátékot és a hülye királyokkal nem gorbászkodhat. Melankólia teszi őt porhanyóvá. Ez teszi őt félelemnélkülivé. Ez teszi nullává. Mert csak akkor vagyok hatalom, ha nem vagyok semmi. A melankólia teszi vidámmá és gyermekké és lelki szegénnyé.

A világ legnagyobb csodája a derű. Ennél csak az a nagyobb csoda, hogy a derű a melankóliából él. Ez a létezés legelragadóbb paradoxona. Ez Arlequin legmagasabb tudása.

12.

A tarot huszonkettedik fokának, a csörgősipkás bolondnak titkát nem lehet megtanulni. A legmagasabb fokot elérte, felszabadult és félelemtelen. Arlequin misztériuma nem adható át, mindenkinek magának kell megszereznie, ha hozzá elég ereje és bátorsága van. S ha a szellemre elég éhes és szomjas. Sem Pantagruel, sem Till Ulenspiegel, sem Hodzsa Naszreddin,

sem Diogenész, sem Szent Ferenc tudását nem lehet tanítani. Miért? Mert ez a világ itt teljes egészében a hatalmi ösztön s így a birtoklás körében van. Szent Ferenc és Touchstone pedig a létezés körében él. Ez az egész világ itt III. Richárddal és az összes királyokkal és püspökökkel és tanácsosokkal együtt azért él, hogy valamije legyen, kalapja, vagy sok pénze, vagy orrában karikája. Filozófusok is, művészek is, hetérák is, leányok is. Hatalom, rang, hír, vagyon, ház, pénz, ékszer, tudás, ruha. Ezért, ha el is érnek valamit, a birtoklásban lesznek nagyok és minden birtoklás a világtrónus hatalmában való részesedés. Ezek mind a birtoklás zsenijei. Arlequin pedig köp a zsenire. Ha valaki azt mondaná, hogy Arlequin ezzel szemben a létezés zsenije, ostobaságot mondana. A létezésnek nincs zsenije. Ez megkülönböztetés. Arlequin pedig köp a megkülönböztetésre. A létezés egésze mindenki számára állandóan és tökéletesen nyílt és mindenki annyit él belőle, amennyit akar. Itt nincs értelme annak, hogy nekem több van. Mindenkinek ugyanannyija van, és annyit szerez, amennyit akar. Az életet nem lehet más elől elélni. Sőt, minél intenzívebben élek, az intenzív életet más számára annál hozzáférhetőbbé teszem. A lét logikája ilyen paradox. Arlequin azonnal és mindig felismerhető arról, hogy a birtoklással szemben biztos magatartása van. A magántulajdon iránt semmi érzéke sincs. Arlequin szegény. Indiában sannyaszinnak mondják. Egy szál zsákrongy van rajta, övében egyetlen evőcsésze. Ezért nem lehet megijeszteni, s ezért a sors hiába püföli, csak nevet. Semmit sem lehet elvenni tőle, mert őt magát nem lehet elvenni. A létezés más elől nem vehető el és nem rabolható el. Arlequin egészen nyugodt, mert semmije sincs, amit elveszthet. Szent Ferenc misztikus házasságra lépett a szegénységgel. A világ a magántulajdont örültségének felsőfokán találta ki. A kínai és a japán bolondok kócosak és rongyosak, mint Diogenész és Touchstone. Soha még gazdag és hatalmas Arlequin nem volt és nem is lesz, mert aki gazdag és hatalmas, az állandóan reszket. Nincs mulatságosabb bolond, mint az ilyen reszkető, aki zsebéből mikor egy darab fémet kivesznek, tombolni kezd, és rendőrséggért kiált. Mind a birtoklás körében él, nem pedig, mint a tarot mondja, a nulla körében. Csak akkor vagyok hatalmas, ha nem vagyok semmi. A létezés ilyen paradox valami. A bolondé a tudás és a lelki szegényé a mennyek országa.

A sannyaszin, a rongyos és kócos koldus, a gondtalan és vidám bolond, akinek semmi igénye azokra a birtokokra, amelyek a többiekét csábítják.

Amikor Szokratész-Arlequin az athéni bazárban sétált és a sok ételt, ruhát, ékszert, selymet látta, így szól: mennyi minden, amire nekem nincs szükségem. Jó tragédiája, hogy nem tudott Arlequin lenni, mikor mindene elveszett, felállni az országúton és füttyörészve elindulni.

Arlequin nem zseni. Nem az uralom és a tudás és a művészet zsenije mellett a létezés zsenije. A legtöbbször azt se tudja, mi a zseni, mint Don Juan d'Austria, csak bámul, és nem érti, hogy a szavakkal miért komédiáznak. Ha megérti, mint Szent Ferenc, leül és mosolyog és elkezd szundikálni. Vagy ha találkozik két hozzá hasonlóval, fejét összedugja és hahotázik. Zseni! Pont olyan szó, mint király. Vagy püspök. Isten úr öméltósága. Az ilyen szavaktól az ember félni kezd. Akkor már mégis csak jobb rongyokban élni és koldulni. Míg Isten fenn él az égben, a világon nincsen semmi baj.

HOL IGYAK? (A BOR FILOZÓFIÁJÁBÓL)

Ha nő jönne hozzám, és azt kérdezné, hogyan lehet szép, azt válaszolnám neki: eredj a napra, kedvesem. Csak az lehet szép, ami a napon van. Nézd meg tested rejtett részeit, olyanok, mint a vakok. Ha ruhádat leveszed, a fénytől elszokva tanácstalanul pislognak. Szomorúak az ilyen vaksi combok, és nincs szájalomra méltóbb, mint az ilyen sötétségben tartott szép, bársony has. Nem láttál még fürdőben olyan nőt, aki még soha nem mert levetkőzni, aki ingét még nászéjszakáján sem vette le? Milyen buják, mennyivel bujábbak azok a tagok, amelyeket még most is a sok ruha takar. Napot! Napot minden kicsiny helyecskének, hogy szemét ki tudja... felszabaduljon és öntudatos legyen. Öntudatos és szemérmes, a kettő egy. Fel tudja tární magát és elrejtteni. A sötétségben tartott has, ha a napra kerül, hirtelen, szegényke, nem tud szemérmes lenni, rémüldözik, és nincsen étvágyrontóbb, mint az ilyen önmagát nyitva felejtett tag. Napot! Dobjátok le ruháitokat és eresszétek magatokhoz a fényt, és olyanok lesztek, mint az istennők szobrai. De nehogy azt higgyétek, hogy ez a modern meztelenségkultusz, vagy a vörösre égetett bőr, az szép. Ez csak olyan tévelygés. Ahhoz, hogy szép legyél, járj minden nap tíz percig meztelenül, ha lehet, férfítükör előtt. Meg fogod tanulni, hogy nem szabad homályban élni. Nem szabad, hogy rajtad a tudattalan uralkodjék. Fel kell szabadulni. Nem szabad fénytelen életet élni. Napot! Napot! A füledt ruhapára elpárolog, és olyan illatos leszel, mint a tenger. Mint a bor.

Bárhol ihatsz, csak ne rejtőzz el soha. Ha elrejtőzöl, olyan leszel, mint annak a nőnek a combja, aki ingét még a nászéjszakáján se vetette le. Sunyi, vaksi és geil leszel. Bárhol ihatsz, de mindenütt légy öntudatos és szemérmes, mert a kettő egy. Nyáron igyál a kertben, a fa alatt, vagy a verandán, ha nagy a forróság, a hús szobában, vagy a pincében. Légy gondatlan. Nem szabad a homályban élni. Mindig mondd: most bort iszom. Ne tagadd le magad elől, s akkor nem lesz baj. Ne légy olyan, mint a pietista vagy a puritán, aki zabál, s közben azt mondja? Nem eszem, nem eszem. Mindazt, amihez kedved van, tedd meg. Ne tagadd meg magadtól, főként a szerelmet. És a bort. Ha így élsz, akkor leülhetsz az országút szélére, előveheted kulcsodat és ihatsz, és helyesen fogsz cselekedni. Télen ihatsz a kályha mellett, a konyhában, kint a havon, a korcsmában, vagy az íróasztal mellett. Ihatsz még az utcasarkon is,

ha az üvegből egyet húzol csak úgy könyv nélkül, mint mondják. Ihatsz még magányos szobádban is, ihatsz ágyban és a fürdőkádban. Ez mind jól van így.

A TAMARISZKUSZ ALATT

Egy kicsit leültem ide, a tamariszkusz alá, hogy a frissen szedett, mézes fügét az árnyékban illő nyugalommal költsem el. Dél felé járt és az öbölben nem volt senki. Inkább metafizika volt, mint evés. Néha szabad így enni, mintha az ember imádkozna. S amikor a partra mentem, hogy az érett gyümölcs ragadós cukrát kezemről lemossam, vissza kellett ténnem, az ünnepet egy cigarettával megszentelni.

Epiphosztészis, gondoltam. Görög szó. Dionüszosz Aeropagitának Isten neveiről írott könyvében találtam, és annyit jelent: gyermeki viszony Isten iránt, aki az ember szívében megpihent és jóságosan az emberre mosolyog. Ha lenne valaki, emberi Mester, aki meg tud tanítani arra, hogy a szívében lakó isteni jóság arcát meglássam, a világ végére mennék hozzá gyalog. Aki megtanítana rá, hogy utazom, fürdöm, játszom, fügét eszem, cigarettára gyújtok, s mindez nem szükségképpen léha időfecsérlés. Céltalan, bár kellemes, de felelőtlen és hiú játék lehet, de lehet istengyermekség is.

Most nincs szó arról, hogy van szenvedés, betegség, zátony, bűn, halál. Mert van. Nincs szó a vergődő vezeklésről, amely évekig, mialatt egyetlen világos percet sem talál, kínokban ég. Az epiphosztészis nem az, hogy az ember összetörve nyög és vacog a foga az iszonyattól, mert ezt a sorsot végig kell csinálnia. Kivételes pillanat ez, amikor olyan észbontóan boldog vagyok, hogy a határtalan isteni jóság felragyogó nagyságába beleremegek, és megértem, ha Ő ilyen közvetlenül megnyilatkozik, nem tehetek mást, mint megrendült örömmel szótlánul fohászokodok: köszönöm.

A vallás nehéz, sötét, szenvedő, aszkétikus, önmegtágadó útját minden ember ismeri. De van úgy, pillanatokra, hogy a nap is felragyog. *Religion is not our burden, but our privilege* - a vallás nem teher, hanem kiváltság. S ez a kiváltság az ilyen percekben, a legnagyobb vallásos időkben: isten gyermekének lenni. Néhány misztikus beszél róla, és volt valaki, aki ebben az epiphosztészisben élt, Isten egyik legkedvesebb gyermeke: Szent Ferenc. Ő értette, hogy enni, aludni, fürödni, virágban gyönyörködni, szép lányra mosolyogni, sétálni, játszani lehet ima, és tényleg ima, ha az ember igazán Isten gyermeke, s megbékült szívében az isteni jóság az emberre néz.

Kedvesem, aki ezt elolvasod, és azt hiszed, hogy káromlom őt, hidd el nekem, életemben egyetlen lényeges, komoly, döntő, egész sorsomat megrázó élmény az volt, amikor azt mondtam: Uram, nem tudok keresztény lenni, mert nem tudom gyűlölni a világot. Erre a következő választ kaptam: nem a világot kell gyűlölni, hanem Istent szeretni, s aki Istent szereti, az nem gyűlölhet semmit.

Hidd el, kedvesem, húsz évnél hosszabb ideig a föld minden sarkát felforgattam, hogy Istent megtaláljam. *Tu ne me chercherais pas, si tu ne me possedais*, mondja Pascal: nem keresnél engem, ha nem lennék benned. Lételemnek egyedüli értelme volt, megtalálni őt. Kerestem filozófiában, bölcsességben, művészetben, mitológiában, kerestem szerelemben, természetben, aszkézisben, és nem vettem észre, hogy itt van a szívemben. Ő. Istenek sokan vannak, Isten csak egy. Miért volt fontos nekem mindig a vallás? Miért nem volt fontosabb ő? S ha már megtaláltam, nem mindegy nekem, hogy milyen szavakkal beszélek hozzá, ha Neki mindegy? Mert Ő nem a szavakat hallja, hanem a szíveket.

Már hosszú ideje őriztem a titkot magamban, hogy megérkeztem a hitbe, amelyben születtem: *Tief ist die Trauer, der mich umdüstert, eintrete ich wieder Herr, in dein Haus* - mélységes bánat sötétlik körülöttem, belépek a házába, Uram, megint. Házába visszatértem, de nem mertem bevallani senkinek. Szégyelltem magam. Azt fogják mondani rólam, amit én másról: megtört. Őszintén szólva, akkor éppen olyan kevésbé voltam megtörve, mint most. Sőt. Biztosan tudom, hogy akkor kisebb voltam, s azóta nőtem. Féltem, hogy rám olvassák azt, amit aposztata koromban én olvastam rájuk. Borzasztó dolgok voltak azok. Irtózat fog el, ha rá gondolok. Nem tehetem jóvá többé soha? S az egyetlen lehetőség a következmények alól szabadulni, ha vállalom értük a felelősséget még most is, amikor pedig abból, amit akkor mondtam, nem hiszek semmit. Azt hiszem egyébként, hogy a dolog nem a valláson múlik. Ami velem történt, nem a vallás dolga, hanem Istené. Amíg az egyedüli igaz hitet kerestem, tévelyegtem. Egyedül igaz hit nincs. Minden ezen múlik: Istent megtalálni és megszeretni. Vagy: megszeretni és megtalálni. A többi csak teológia.

Ez a pillanat itt a tamariszkus alatt erőt ad arra, hogy ne titkoljak tovább semmit. Még azok előtt sem, akiket a hűtlenségbe én taszítottam. Az egyetlen, amit még tehetek, az epiphóitéziszről beszélek nekik, arról, hogy az ő

türelme és jósága végtelen. A visszatért fiú már beszélhet a még kint kalandozó tékozlónak: gyertek, mert ő szereti a megtérteket. S aki megtér, az részese lehet az istengyermekségnek. Nem haragszik meg, ha megeszem a friss fűgét, ha megiszom a bort, ó, a bort nagyon szeretem, különösen ezt a vöröset, ami itt terem! Haragszol érte, Uram? Ugye nem teszed? Ha te itt élnél, innád, s hálát adnál, amiért van ilyen fenséges ital. Milyen jó gyermeknek lenni, fürödni, gyönyörködni, gúnyolódni az ostobákon, szabadszájúnak lenni, ajándéknak érezni azt, amit kaptam: bort, örömet, virágot éppen úgy, mint játékot, kacér, kihívó, hamiskás jókedvet és édes derűt.

Ismét azt hiszed, hogy káromlást követek el? Azt hiszed, hogy a felelőtlen életre, amit a ragyogó tengeren itt élek, rafinált igazolást keresek, s az epiphóitészisz nem egyéb, mint frivol élvező fokozhatatlan hazugsága? Elfelejtetted, kedvesem, hogy a vallás nem morál. A morál beszélhet jóról, rosszról, bűnről, erényről, hazugságról, igazságról. A vallás nem beszélhet másról, csak Róla. S ha ő, kivételesen, most ebben az órában, szívemben megnyilatkozott, felmentett a morál alól, mert gyermekének fogadott, és most nekem, mint a gyermeknek, mindent szabad. Mert most csak egyetlen fontos dolog van, hogy én szeretem őt, és ő szeret engem. S ez a szeretet megszenteli, hogy hetyke, gúnyos, csúfolkodó, egy kicsit falánk, torkos, jókedvű vagyok, aki szeretnék megsimogatni minden puha göndör hajat, karcsú női lábat, aki fecsegő, szószátyár, csintalan vagyok. Ajándékok ezek. Az emberek többsége szenvedését még komolyan tudja venni, de örömét már nem.

Most az istengyermekség e szent perceiben tudom, hogy a tiszta szívnek minden morál értelmetlenség. Isten veled örül, mert ő van a tenger méltóságában és a ragyogó égben, az illatos cigarettában és a cukros fűgében. De csak gyermekei tudják ezt, azok a gyermekei, akik megilletődnek, amikor a tengerbe lépnek és felhevült bőrükön a hús víz megpezszdül. Ó, nevetve imádkozni, s a tündöklő nyárba kiáltani: Milyen jó a Te gyermekednek lenni, - drága jó Atyám, hogy szeretnék a nyakadba ugrani, hogy szeretném, ha magadhoz szorítanál, és azt mondanád: Ha szíved túlrad és eléri a tisztaság perceit, neved és örülj, s aztán eredj és beszélj a világnak erről az örömről.

NAPLÓK I-II.

I.

Két ősi nagy misztérium: az áldozat és az újjászületés. (35)

Ahány lépést teszel Isten felé, annyi lépést tesz feléd a Sátán. (41)

A rosszaknak a lelke is testté válik, a jóknak a teste is átszellemül. (Whichote) (41)

Kit szeretek? Akiért hajlandó vagyok nézeteimet felülvizsgálat tárgyává tenni. (45)

Minden mondat zenei és képzőművészeti rajz. (51)

A nyelv *ne mondja*, hanem fejezze ki a kondíciót. (...) Nem elhamarkodás. A betűk olvashatósága. Olvashatóság és egyéni forma. (...) A rajz tökéletes volta. A „szép” írás. (51)

A mai helyzet: a madárrovar keletkezése. Ennek előkészületet Bosch, Bruegel, Swift: Yahoo, szürrealisták – mint biológiai folyamat: a sejtek kiválasztása. Az anyagsere fogalma. Milyen sejteket veszek fel, milyen erőket szűrök magamba. Minden egyetlen centrumból történik, amely centrum tudattalan és közös. A művészet azt is megmondja, hogy melyek az emberiség titkos gondolatai, álmái, félelmei, vágyai, mitől reszket és merre szédül. felbőszült komizság elemi kitörése, a viszályok, az önkínzás és emberkínzás technikájának hihetetlen fejlettsége – milyen pszichológiai módszereket találtak az önsanyargatásra, és milyen kék ez az önkegyetlenség is. Egyetlen gyönyör: a más szenvedésében való gyönyörködés (amelynél csak egy nagyobb van, a maga szenvedésében való gyönyörködés).

Ebből, úgy látszik, az öndestrukció, ha nem is tudatos, de elszánt. Az emberiség egy része fel akarja magát áldozni, és rohan efelé az áldozat felé. (Öngyilkosok az eszme nevében. Nemcsak rapid öngyilkosság van. Van öngyilkos élet is. Nem áldozat. Nem önfeláldozás.) (61)

Mi a kereszténység? – Nem vallás. Új alapállás (nem a teremtett, hanem a megváltott ember alapállása.) Az összes vallás, hagyomány egysége az emberileg legmagasabb (legmélyebb) dimenzióban. (61-62)

Az egyetlen (minta): Jézus. Ez a feljegyzés minden eddiginél fontosabb. Az áldozatból következik az alázat (tartsd magad alul), az alázatból az uralom. Az uralomból a hatalom. (67)

Nagyon fontos a stílus: ha valamit mondasz, ne a szépséggel kápráztass el, hanem a közvetlenség melegségével. (82)

Megvan bizonyos élménysorozat, amely, ha leírom, elmondom, úgy nem is igaz. Át kell tenni, hogy igaz legyen. Múzsaiság. Megzenésíteni. Poetizálni. Megfesteni. (89)

„Minden pillanatnak szakaszd le a virágait.” Ennek valódi jelentése, hogy az ember ne ismétlje örökösen tegnapiját, és így az időt elveszítse, hanem mindig új pillanatokkal idézzon. Mágikusan éljen, ne gépiesen. (Három fok: mechanikus, dinamikus, mágikus.) (90)

Most először érzem életemben a másokon való segítség lehetőségét. Először van olyan érzésem, hogy ha katedrát kapnék az egyetemen és az élettervezést tanítanám, ez pótolhatatlan funkció lenne a társadalomban. Esetleg szeminárium? Művészek. (...) Ez a módszer, amely megtanítja az embert saját életére *rálátni* – vagyis önmagától függetlenül adott léte tényezőit számba venni és ezek fölött értelmesen rendelkezni. (93)

Nem mint Moholy-Nagy mondja: form follows function (a forma követi a rendeltetést), hanem form *is* the function, és function *is* the form (a forma maga a rendeltetés, és a rendeltetés a forma) – és a tervezés az összes erő mozgósítása a forma Böhme-Baadei-i értelemben. (94)

A szavakat leírni, értelmezni, megmagyarázni – nyelv. (97)

(Az ember) csak általa tarthatja fenn magát, ha áldozatot hoz, vagyis ha önmagát feláldozza az alkotásban! Miért az alkotásban? Mert abban köti meg magát, és csakis e megkötésben szeresheti meg a maga számára az örök életet. (105)

Életemnek új korszaka kezdődött, amikor felismertem, hogy a dicsőség és a siker nem ugyanaz (nem azonos). Hüperion-korszak: tücsökhalhatatlanság – később: nevezetes névtelenség. Babérligetkönyv, amikor a dicsőségben való sütkérezés derűjét már nem voltam hajlandó felcserélni az agón-sikerrel. (Ógörög: a nyilvánosság, a hírnév küzdőtere.) Döntő pont. (112)

Más: a személyek váratlanul egyes szám első személyben beszélnek (*parole intérieure*-ként – de dialógikusan – elhallgatva, s a másik személy arra felel, amit (az első) elhallgatott). (119)

To see the world in a grain of sand – eternity in an hour. (Meglátni a világot egy homokszemben – az örökkévalóságot egy órában.) (120)

Ad: Lukács (György)-i probléma. A hatalmi ösztön kiegészítője a szolgáló ösztön. A hatalmi ösztön negatív szolgálóösztön – a szolgálóösztön negatív hatalmi ösztön. A szolgálóösztön a kritika felfüggesztése, az önkéntes, sőt szenvedélyes alávetés, a „hűség”, az alázat, az engedelmesség, igény arra, hogy valaki neki parancsoljon, igény arra, hogy magát feláldozza, a bizalom, a ragaszkodás, a hunyorgatás, a kellemes állapot, hogy hatalom védelme alatt állok, hogy nem kell önállóan cselekednem és gondolkoznom (Lukács helyettünk mindent gondol), csak a kezébe kell beleülni, és minden ki van már *próbálva*, nincs kaland és veszély. Ő az antibetyár, az antikalandor, az anti-Nietzsche – ebben persze fokozott hit kell, hit abban, hogy az embert más váltja meg. A *Megváltó*, a *hatalmas*, a *gondolkozó*, a *Vezér*, a *titkár*, aki az üdvprogramot kitűzi és a parancsot kiadja. Milyen megnyugtató e langyos szolgaságban élni, neki mindent megmondanak, mit, hogyan, kivel – ez a jó, ez a rossz – ezt ne tedd. nincs üdvözítőbb, mint a kész parancsot elfogadni és fejet hajtani – és e parancson tönkremenni.

Parancsolom, hogy menj tönkre, parancsolom, hogy élj. – Elmegyek meghalni, elmegyek élni – micsoda perspektíva! (129)

Különbség a próza és a költészet között: a költészet szava infinitezimális, formateremtő, értelemteremtő szó. (140)

A mű visszahat a személyre, a személy a műre. (141)

We live in a world of madness not that of crime. I never met a man who was not a fool. The intel-lectual darkness of the consciousness is more dangerous than that of the moral. (Az örület és nem a bűn világában élünk. Soha nem találkoztam senkivel, aki ne lett volna bolond. A tudat értelmi sötétsége nagyobb veszélyt jelent még a morál veszélyeinél is.) Így tehát a lelkiismeret morális jó-rossz problémájától az értelem valóság-problémája nem különíthető el.

A moralitás, a jó és a rossz ugyanaz, ami a valóság. A realitás az örültek problémája, mint ahogy a morál a gonosztevőké.

A személytelenség = az álarc. Karnevál. (146-147)

Pál levele a rómarebeliekhez 5,20: „Ahol a bűn túlsúlyra jutott, ott elárad a kegyelem.”

Miről ismerem fel a keresztényt? A kegyelem ajtaját kinyitotta. A másik ember iránt nemhogy nem kegyetlen, de nem is szigorú, nem könyörtelen, de nem is ítél. Az ítélet az Atya joga. – *Ne* ítéljete. – Aki más iránt a kritika, kifogás, bírálat, ítélet alapján áll, az nem keresztény. (Törvény – Törvény és ítélet. – Apokalipszis.)

Megbocsátás? – Kinyitottam a kegyelem kapujának ajtaját, és beeresztem őt. Nem mérlegelem, vajon megérdemelte-e vagy sem. Nem mérlegelek, mert a mérlegelés megfontolás és ítélet és kritika. Nincs jogom ítélni. Nem bocsátok meg. Nincs mit megbocsátanom. A kegyelem kamrájának ajtaját kinyitottam. Nem mondom sem azt, hogy jó, sem azt, hogy rossz. Nem kutatom tettének okait. Nem *nevezem el* őt el senkinek és semminek. Beeresztem a kegyelem kamrájának ajtaján. – Ó, boldog, aki a kegyelem kamrájának ajtaját kinyitotta! Aki az ítélkezés, a bírálat, a kritika, a mérlegelés mérgét magából kivetette, és azt mondja: gyertek hozzám mindnyájan, megaláztok és megszorítottok, az én ajtóm nyitva áll. Nem

*tartom számon az én emberem vétkeit és gyarlóságait, és nem nevezem el őt zsványinak és hazugnak és bolondnak és betegnek, mert számára a kegyelem kapuja nyitva áll (még az én bűneim is Isten dicsőségét szolgálják, és az én vétkeim és gyarlóságaim is őt dicsőítik) – én eltöröltem a szótáramból azt, hogy bűn és vétek, és nem ítélek többé, és nem mérlegelek, hanem kinyitottam kegyelmem kamrájának ajtaját. gyertek be emberek, lépjete be ezen az ajtón, mert nem az ítélet fogad benneteket, hanem a kegyelem, és nem követelem tőletek a törvényt, hanem a szabadságban vagytok itt. (Ez) a bűn, pokol, kárhozat, ítélet, *apokalipszis* misztériuma. Át kell menni rajta. (165-166)*

Próféták: harag a nép ellen, hogy *nem* valósítja meg az Isten országát. Kétségbeesés és düh. (185)

Amit az ember beszél, ír, mond, gondol, bizonyos mértékig és százalékban *ismétlés*: emlékezeti anyag, tanultak kombinációja, félig, jól, rosszul, egészen emésztett ún. tudásanyag. Papagáj. Semmi más, mint ismétlés. Amiért olyan jól beszélek és írok: sokat olvastam és jól emészték, semmi egyéb, semmi több. (207)

Történehez a kezdet nem elég. Történet akkor jelenik meg, ha a vég fixálódik. (211)

Kérdés: vajon igazság (lesz-e abból), amit mindenki (kivétel nélkül) egyformán (egyöntetűen) hazudik? Ezen a kérdésen dől meg minden, ami nem igaz. (216)

Paradoxon: a tudás öl. – The tree of the knowledge (a (jó és a rossz) tudásának fája). (216)

A *bizonyítás*, a dialektika (...) a szó közvetlen erejének megszűnése. (...) A bizonyítás (magyarázat) paradox: a bizonyító szavak ereje kisebb, mint a tétel szavai. Magyarázat: amikor egy sereg erőtlenebb szóval támasztom alá az erősebbet. (217)

Több esszé (a nagy esszékor, *essai sur l'essai*) – ilyen, mint: *Buddha és Kirkegaard* – ahol az utolsó pontig minden csillog a meditatív áthatottságtól. (222)

Mármost Isten titka, hogy androgün, maga termékenyíti meg magát, és magából szül (*natus – natura*). (235)

Hagyomány androgün. ((Nem) homoszexuális vagy hermafrodita. Hasonló belső válság, mint a férfi és a nő elválasztása, de nem felbontó, hanem szintetikus művelet.) (236)

(Derü.) Ami nem más, mint a Semmi. (...) Ez az a Semmi, ami a derü, a lebegés, arcomat a szélnék tartani, eloldódni, amit taonak nevezek – a nem-kapcsolat, a distancia – a megfoghatatlanság – (*dhjána – zen*). (237)

Nem parancsuralom – a külső társadalom a belső vetülete: a *plebejus horda* (ösztönök – rovarok) uralma és a felsőbb réteg tehetetlensége, mert az ösztön van a centrumban. (262)

Az örület mint világtörténeti erő (mágikus zsarnokok). (268)

Európára jellemző, hogy szüntelen az erőfeszítés a brahmani kaszt megteremtésére (a hülyék ezt osztályharcnak gondolják), a végleges vezető-kaszt, a fej, a szellem megteremtésére. (325)

II.

A kereszténység nagy egyvelege mindannak, ami volt. Áluniverzalizmus, moslék. Az egyetlen, ami fennmaradt, s ami még valamiképpen „érték”, a ceremónia. Legfeljebb: a könyv. (10)

Az Antikrisztus nem valóság, mert nem arc. Nem lény. Lárva. Nem létező. Hazudik. Csak annyi valósága van, amennyit mástól elvesz. Parazita. Más életéből él, más valóságából él. Személytelen. Más személyéből és lényéből él. Ezért hazudik. Nem tud valódi lenni. Nem tud élni. Nem létező. Saját maga

nem él, csak amennyiben mástól életet vámpírizál. – Miért? Nincs személye, nincs szava, megszólíthatatlan, nincs lénye, nem szeret. Maszk, álalakzat. (17)

A természetmitológia nem más, mint visszakorcsosult metafizika (amely mitológia a metafizikával összefüggésben „értelmes”, anélkül semmiség). Ez a „népi” kultúra, a primitív vallás stb. eredete. A forma, a gondolat, az ösztönzés, a nemzőerő nem a népben, nem a primitívben, nem lent, nem a természetben van, hanem mindig fent. Itt a minta, az eredeti, az idea. (18)

Művek, alkotások: kell, mert még a lélek előtt is rejtve maradt volna, mi lakozik benne. A cselekvés mindenkor teljesen rejtett erőt hoz napvilágra, amely láthatatlan és nem-létező (ex nihilo). (23)

A magasabb rendű az, aki többet szenved, mert tudatosabb. Végül a bölcs állandóan – ez az állandó tudatos szenvedés értelmessé tétele a bölcsesség. A többi csak, mint az állat. (30)

Ami ellen Nietzsche a legmélyebben tiltakozik: minden keresztény ember belső arcán (ott) a megkínzottság (Pfahl im Fleisch). Ingerültség, türelmetlenség, a szépség nem élvezni tudása, a bölcstelenség, a magányos nyugalomnak és derűnek csak hazugságok által való elérése. (45)

Zsidóság a büntudat és öntudat egységének vallása, az abszolutizált büntudat (belőle) éppen úgy kiesik, mint az abszolutizált öntudat. (117)

A *Taumel* (támolygás – német) par excellence jelensége a bolsevizmus. Nem élet többé, hanem felborulás. Nyugaton, bármilyen alacsony szinten (polgárság), de lehet élni. Konzervált *Taumel*. A bolsevizmus *Taumel*jében már nem lehet élni, csak reflexológiai aktivitást folytatni. Szamszára, felfordulás. (Ennek pszichológiai, szociológiai és egzisztenciális jelei.) (123)

A nagyzási hóbort (fordított dicsszomj) kitörése – Goethe – Robespierre – Napóleon – Wagner – a kis egyéniségek nagyozolása – a hírességek – a dicstelen hír – a futballista – a primadonna – Lenin – a par excellence kisember – (Marx?) – Sztálin – a kisembereszmény – Hitler? (133)

Attól a pillanattól kezdve, hogy a Fővárosi Könyvtárban először olvastam Kirkegaard *Kritik der Zeitjæt* (Az idő bírálata) és részemről a bosszúhadjárat megindult a világ ellen – itt az elegendő ok, amibe bele lehet kapaszkodni. Bele lehet pakolni a sértéseket, ami igaz, amivel magamat azonosíthatom, és ha bosszút akarnék állni, még igazam is lenne. Ettől a pillanattól végig kell vizsgálnom életemet a *Selbstsimplifikation* (a magam egyszerűsítése) jegyében. (134)

Minden egy pontba fut össze: mi a szavak eredeti értelme. Mi mit jelent? Nincs mód arra, hogy az ember ezt megállapítsa. A „szótár” és az enciklopédia (elégtelen). (145)

A vallás nem az igazat és a valódit keresi, hanem védelmet az erőtlenségre. (190)

A realitáshoz alkalmazkodó emberek démoniak (kegyetlenség, szívtelenség stb.). (201)

A hindu hagyomány a realitást szamszárának nevezi. A szó körülbelül annyit jelent, mint felfordulás. A szamszárana szó, és nem fogalom. A szamszárana értelme, hogy a korrupt létet mindenki egész életében egy darabban, mint önmaga megrontását, öjnmagában cipeli.

A realitással szembe lehet szállni, ez az askézis esete. A realitáshoz lehet alkalmazkodni, ez a stréber esete. A realitásban ellenállás nélkül el lehet merülni, ez a tapintatlan esete. A realitást meg lehet ismerni és át lehet világítani és ki lehet belőle lépni. Ezt hívják ekstázisnak, mert extázis annyit jelent, mint kívülállás. Ez az éberség esete.

A sorsvonal azon a határon fut, ahol a realitás és a szabadság feszültsége a legnagyobb. (206)

A realitás minden emberre érvényes közös káprázat, hogy van valami, ami vagy másképpen van, vagy egyáltalán nincs. De sem ez, sem az nem állapítható meg. Ezért démoni. Démoni, mert az ember mint a valóságról való tudatot magában hordja, viszont az nem egyéb, mint fals tudat, aminek

következménye saját életének megrontása. A démoni logika nem hazug, hanem fals, éspedig szándékosan és rendszeresen és előre megfontoltan félrevezeti és becsapja az embert, és ha sikerült, káröröm van benne. A realitásnak a valósághoz semmi köze, kivéve, hogy a démoni is valóság, vagyis olyan valóság, amely nem valóság, más szóval a valóságnak az a fajtája, amely káprázat. Igen is, meg nem is, végül is sem nem igen, sem nem nem. Ez az, ahol minden számítás csődben van. Mert a démoni nem a szükségszerűség közömbös hatalma, hanem egzisztenciális töltése is van, mert életrontás és bosszú benne együtt van, mint becsapás és káröröm, fals és bosszúság. Mindezt egyszerre személyesen és személytelenül. (208-209)

A többség nem érv valamely gondolat igazsága mellett. Minden demokrácia alapjában levő tévedés, hogy az a helyes, amit a többség kíván. (A diktatúrában viszont) egyetlen ember önkénye szemben áll a többség kívánságával. Mind a kettő rossz.

A közös élet törvénye dönt. A közösséget csak az igazság irányíthatja. Az igazság természete. Az igazság szellemi természetű, csak szellemi ember mondhatja ki, találhatja meg, állapíthatja meg, kaphatja mint sugalmat, jöhet rá, láthatja meg. Ezért minden közös élet fundamentuma a szellemi ember, mint kaszt, mint rendszer. Így van ma is: minisztériumok, pártrendszer, bizottság, elnökség stb., de ez törvénytelen, bitorlás – nem törvény, nem szellem, hanem érdek, kivételesek előnye s így kiváltság – elnyomatás, kizsákmányolás, hazugság. A hazugság a közösség rombolásának alapja. Ahol a bázis nem hazugságmentes, ott a közösség korrump.

Milyen mérvű erőfeszítés kell ahhoz, hogy a mai törvényteleniséget hatályon kívül lehessen helyezni, és a rendet megvalósítani? Úgy látszik, erre a mai emberiség nem képes, éppen ezért kénytelen igen nagy arányú megrázkódtatást (pusztulást) elviselni, amely a helyes útra való térést meg fogja könnyíteni. (210)

Természeti tényezők (nép, faj, természet, nyelv, történet stb.) ereje. Egyetlen erő: a szellem. A többi érvénytelen. Másként emberiség nincs.

Nem hiszek a kényszereknek. Nem kényszerről van szó, csak arról, amit éppen a legtöbben csinálnak. A sokaság szuggesztíója. A számok nyomása. Mintha az lenne a helyes, amit többen hisznek. (211)

Órigenész írásmagyarázataiban a szavakat több nyelven értelmezi. minden nyelv, a görög, a latin, a héber, a kopt tud valamit a sátorról, a kútról és az útról, amit a többi nem tud. Órigenész az egész szót kereste, azt a szót, amelynek repeszdarabjait az egyes nyelvekben megtalálta. A szót, amely egészen és teljesen és maradéktalanul sátor és kút. Az egyik nyelv inkább szemléletes, mint a keleti nyelvek, a másik inkább zenei, mint a görög; a harmadik, mint a héber, abból indul ki, hogy a szó és a dolog ugyanaz (dabar). A nyelv mindenesetre rend. Rend az, ahol minden a helyén van. (...) Ha az eredeti rend el is vészett és az eredeti nyelvet el is felejtették, mégis, ha a kút szót nyolc nyelven értelmezem, az eredeti kúthoz közelebb jutottam. Az egyik azt mondja, hogy mély, a másik, hogy sötét, aztán: friss, hideg, csendes. (216)

A líra vokális egyszólamúsága fölött áll a próza instrumentális polifóniája. A líra mindig szóló. De abban a bizonyos nagy prózában a sokaság zenekara szól. (230)

Mint ahogy baj lett volna, ha a bolsevizmus vesztett volna, és baj volt, hogy győzött, és baj lett volna, ha a fasizmus győzött volna. Történet – kvaccs. (Quatsch – német: zagyvaság.) (243)

A hagyományok a kezdeti romlást különbözőféleképpen értelmezik: mint korrupció értelmet, korrupció morált vagy korrupció egészséget. Ezúttal kísérlet történik arra, hogy a három romlást (Léon Bloy) az ember egységesen tisztátalanságnak nevezze. A kifejezés Gandhié, aki a romlott értelmet, morált és testiséget a totális korrupció különböző alakzatainak tekinti, már csak azért is, mert egyik a másik nélkül nincs. De azért is, mert az eredeti tisztaság visszaszerzése nem külön értelmi, nem morális, és nem testi, hanem totális mozzanat.

Ha az ember korrupcióban van, ez nem külön sötét, csökkent értelem vagy bűn vagy betegség, hanem valamiben van, amit úgy hívnak, hogy szégyen. A szégyen az ember közérzete a tisztátalanságban. Valami, aminek az ember nincs tudatában, sőt amire feleszmélni is elég nehéz, csak annyi, hogy nincs rendben, és el kell takarni. Ha valaki ezt nem érti, emlékezzék a Tóra jelképére, amely arról beszél, hogy a bűnbeesés után az első ember

elbújt. Hol vagy? Elrejtőzött. Nem mer többé az Úr szemébe nézni. Miért? Szégyenli magát. Elbújt és bújik és bujkál és arcát eltakarja, és tagad és hátat fordít és hazudik. Sőt, amikor mindez bántja és le akarja rázni, pökhendi lesz és szemtelen, és úgy akarja magát feltüntetni, mintha az egészhez semmi köze sem lenne.

A kezdeti romlás óta minden ember szégyenben él, és ez addig tart, amíg az ember a vallomást megteszi, és ez lehet, mondják, az első lépés a tisztátalanság levetése felé. A szégyent, amiről közmegegyezéssel senki sem mer beszélni éppen a szégyen miatt, és amiatt, hogy közmegegyezéssel a szégyent mindenki szégyentelenséggel takarja, nem lehet levetni, legfeljebb bevallani. Arcát eltakarja: úgy takarja el, hogy karakterének maszkját veszi fel, és tulajdonképpen meg kellene rendülni, amikor egymás arcát meglátjuk, mert az arc leleplezi mindazt, amit az ember el akar rejtteni. Már nemcsak a kezdeti tisztátalanságot fedi el, hanem hogy a szégyent is eltakarja, szégyentelenségbe (rejtőzik). (245)

A művésznak még arról is le kell mondania, hogy lakjon, tulajdona legyen, kegyelemből egyen, csak fessen és írjon és faragjon. Ha egy gyufaskatulyája van, már elpolgárosult – piha. Polgár művész, Matisse és Huxley – (253)

Másból élni és dilettánsnak lenni – vagy csinálni és éhenkórásznak maradni. (257)

Mi jöhet Auschwitz (vagy az ólombánya) után? A névtelen politikai üldözött után? Az SS után. A GPU után. A gonosztevő-bíró-hóhér egysége után? (261)

Élelmiszerhamisítási receptek. (261)

A korrupció nem tartozik a létért való küzdelem (biológiai élet) körébe. A bűn nem ugyanaz az életkör, mint a biológia köre. Csak az emberben kötődik össze. Más igényt elégít ki. Az élet ismer hasznos és haszontalan dolgokat. A szellem a jót és a rosszat ismeri. A jó és a rossz független az életjavaktól. A jóság elemének két fajtája: örök és nem örök. Más realitás-sor. Az első realitás: struggle for life (*létért folytatott küzdelem, Darwin*) – a második: az a

bizonyos szellem (lélek, ember stb.) Életben lehet jó, a szellemben rossz. Szellemben lehet jó, az életben rossz. (262)

Megvilágosodási fokozatuk és nem tudásuk arányában különböznek az emberek egymástól. (265)

Ezt így csak az tudta megteremteni, aki maga sem tudta, mit csinál. (271)

A baj nem akkor kezdődik, amikor az ember gazságot követ el, hanem amikor nem tudja (már), hogy gazságot követ el, sőt amikor abban a hiszemben van, hogy ő tulajdonképpen jó. (272)

„Ne legyen semmi, ami nem mint az állam funkciója lenne érthető.” ((Ernst) Jünger) (282)

A leginkább szerettem volna úgy eltűnni innen, hogy senki észre sem veszi, itt voltam-e vagy sem. (285)

Schutz gegen Untiere und Unholde. Kennzeichen der Vornehmen. (Védelmet a szörnyek és a gonoszok ellen. Ez az előkelőség jele.) (288)

Nem baj, ha nem is igaz. Nem baj, ha senki se tud róla. teljes bukás, csőd (megfeneklés) – a hajótörött. És aki nem hajótörött (karrier?). Sikertelenség – (303)

(Világvége? Apokalipszis? Vagy még annál is rosszabb: minden úgy marad, ahogy van.) (309)